

Ойдин ҲОЖИЕВА

Тўрт танҳо

Кўнгил ривоятлари

Зулфия, Музайяна Алавия, Саида
Зуннунова, Кибриё Қаҳҳорова
билан ўтган кунлар

Тошкент
«O‘zbekiston»
2013

УЎК: 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)6
Х-59

Узб. араб.

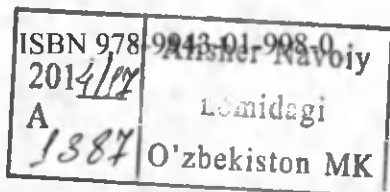
Ҳожиева, Ойдин

Ҳ-59 Тўрт танҳо: кўнгил ривоятлари: Зулфия, Музайяна Алавия, Саида
Зуннунова, Кибриё Қаххорова билан ўтган кунлар / О. Ҳожиева. –
Тошкент: Ўзбекистон, 2013. – 152 б.

ISBN 978-9943-01-998-0

УЎК: 821.512.133-3
КБК 84(5Ў)6

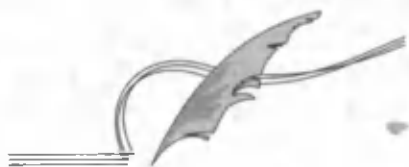
НД 42305
381

© «O'ZBEKISTON» НМИУ, 2013.

Бахтим шул – Ўзбекнинг Зулфияси.ман

Ўзбекистон халқ шоири Зулфия Исроилова
ҳақида эсдаликлар

УСТОЗ ҚАНОТИДА

Устозимиз Миртемир Зулфияхонимни «тонг куйчиси» деб атаган эдилар. Дарҳақиқат, Зулфияхоним номи, шахсияти, шеърляти, шон-шухрати табиатнинг яшариш фасли – баҳорга ва умрнинг мунаввар тонгига бир ховуч нурдай туташавради.

Зулфияхоним деган латиф ва дилбар исм менинг болалик шууримга кириб келганига 50 йилдан зиёд вақт ўтди. Мактаб партасида эканимдаёқ бу нафосатли, ўқтам шоиранинг «Салом сизга, эрқарвар эллар!» шеърини ёд олиб, иштиёқ билан сахналарда айтганман. Тошкентга ўқишга келганимда бу азим шаҳарнинг файзли бир гўшасида Зулфияхоним деган нурли, сеҳрли инсон яшашини, аёллар учун чоп этиладиган «Ўзбекистон хотин-қизлари» журналида бош муҳаррир бўлиб ишлаётганини билардим. Бу мукаддас даргоҳга боришга, дунёга таникли шоира сўзларига муяссар бўлишга интилардим, юрагим дов бермас эди...

1963 йил. Сентябрь кунларининг бирида мени ушбу таҳририятга чакириб қолишди. Байрам мушоираси ёзилиши керак экан. Таникли шоиралар Саида Зуннунова, Ўтиборхон Охунова, Гулчеҳралар қаторида мени ҳам мушоирага айтишганидан суюниб кетдим ва ҳаяжондан довдираб колдим. Барчамизга 20 сатрдан шеър ёзишни тайинлашди. Шеърни битиб, ийманибгина таҳририятга келдим. Ўша пайтда журналнинг фидойи, машҳур фотомухбири Борис Мизрохин (уни Мирзо Охун дейишарди) бизни суратга ола бошлади. Бир пайт эшик очилиб, баланд бўйли, хушсуврат, ўқтам, қошлари калдирғочнинг қанотидай, назокатли Зулфияхоним кириб келдилар. Бизларни зеҳн билан кузатиб, кўзлари билан эркаладилар. Менга алоҳида меҳр билан бокиб, қўлимга қалам тутказиб қўйдилар. «Сиз қалам билан тушинг, – атлас қўйлақда эканим уларга маъқул келди шекилли, – доим шундай чиройли бўлиб юринг», – деб қўйдилар...

Ўша биринчи учрашувдан сўнг мени журналхонлар билан ижодий кечаларга таклиф қила бошлашди.

1963 йил. Кузнинг сохир кунлари. Офтоб майин нур сочади. Ҳавода сокин ҳаёллар кезади. Куз одатда Зулфияхоним учун учрашувлар, мухлислар билан мулоқотлар, юбилейлари ўтадиган фасл эди. Ана шундай файзиёб кезларда Зулфияхоним ўқиган хотин-кизлар техникумига учрашувга бордик. Йиғинда таҳририят ходимлари – ўша пайтларда танилган ёзувчи Марва Жалолиддинова, журналистлар Ўғилой Юсуфжонова, Роза Сайфиевалар ва устозимиз Озод Шарафиддинов ҳам катнашишди.

Зулфияхоним минбарда сўзлаганида, шеър ўқиганида юзларидан нур ёғилиб, кўзлари юлдуздай порлаб кетарди. Шеър сатрларини ўқтам овозда, дона-дона қилиб, бироз эркалик билан, бироз нозланиб, суюмли бир алфозда ўқирдилар. Тингловчиларига меҳр, эҳтиром билан назар ташлар, юрагидаги меҳр-муҳаббат, эҳтиром, оналик туйғулари билан уларни эркалаб-эркалаб, ўзига мафтун қилиб сўзларди шоира... Ўшанда Зулфияхоним менга алоҳида илтифот билан қараб, сўнг залга нигоҳ ташладилар.

– Мен икки Ойдин ўртасидаман. Бири мухтарам устозим Ойдин Собирова... Бири умидли, суюкли шоирам Ойдин Ҳожиева.

Шунда роса қарсак бўлиб кетди. Билмадим, балки ана шу ишонч, меҳр-мурувват юрагимда қатъият, катта мақсад, бахтга интилиш туйғуси бўлиб, мени ойдин-ойдин йўлларга олиб чиқкандир.

... Ўша кунлардан бошлаб «Ўзбекистон хотин-кизлари» журнали азим шаҳарда менинг маслаҳатгўйим, таянчим бўлиб қолди.

1963 йил, декабрь. Ўзбекистон телевидениясида журнал ҳақидаги кўрсатувга мени ҳам таклиф қилишди. Шеърларимдан ўқиб бердим. Ўша кўрсатувдан сўнг Уйғун домла шоир Барот Бойқобилов орқали мени сўраттирибдилар. Зулфия Йўлдошева деган талаба опам билан уйларига бордим. Уйғун бобо 1953 йилда Бўстондаги учрашувда ўзларининг шеърларини ўқиб берганимни эсладилар, университетда ўқиётганимдан суюндилар ва «Ёш ленинчи» (ҳозирги «Туркистон») газетасига ок йўл ёзиб бердилар. 1964 йилнинг ёзида шеърларим газетада босилиб чиқди.

1965 йил, май ойи. Университетни битиргач, яна Зулфияхонимнинг хузурларига бордим. Тошкентда қолиб, ишлаш истагимни айтдим. Ўша пайтлари матбуотда шеърларим пайдар-пай чиқиб, ок йўллар берилиб турган эди.

Зулфия опа озгина сукут сақлаб турдилар-да, «Шарк юлдузи» журнаliga қўнғироқ қилдилар. Масъул қотиб шоир Шухратга мен ҳақимда гапириб, мактадилар. Бир пайт менга қараб, Ойдинжон, чиқиб туриш, мактовимдан эсанкираб қолманг тагин, дедилар...

Шундай қилиб, устознинг тавсияси билан 1965 йил 1 июлдан журналнинг назм бўлимида адабий ходим сифатида иш бошладим, сўнг бўлимни бошқардим, бу кадрдон адабий жамоада 11 йил меҳнат қилдим.

Шу йилларда ҳам доимо Зулфия опанинг меҳрини ҳис қилиб турардим, журнал жамоаси ҳам менга ишониб, мақолалар буюртма бера бошлади.

1967 йил, ёз ойлари. «Шарк юлдузи»да ишлардим. Ироқи дўппи қийиб, узун сочларимни иккита қилиб ўриб, ташлаб юрардим. Навоий кўчасидаги 30-уй биносида «Ўзбекистон хотин-қизлари» журнаli билан идорамиз ёнма-ён эди. Бир куни Зулфия опанинг ўринбосари Холида Аҳророва мени хоналарига олиб қирдилар. Сизни ўзгартирамиз, дедилар. Гулчеҳра опа икковлари узун сочларимни орқага йиғиб, бир пасда турмақлаб қўйишди. Нақшлари долчин рангли ёғочдан ишланган катта кўзгу бор эди. (Дарвоқе, шунча йиллар ўтса ҳам, ўша кўзгу хануз энг ноёб бисотдай сақланади «Саодат»да). Бирпасда ходимлар йиғилишди.

«Ана энди яхши бўлибди. Сочингизни турмақлаб юринг», дейишди. Шу орада Зулфия опа ҳам кириб қолдилар, ёқимли жилмайиб, ярашибди, дедилар.

– Энди талаба эмассиз, катта журналда ишлайсиз, ўзингизга қараб юринг, – дедилар устоз.

Катта хонадондаги қаби самимият, меҳрибонлик, ҳарорат сезардим хотин-қизлар журнаliда.

1969 йил. Ёзувчилар учун қурилган уй тақсимланаётган эди. Мен у пайтда ҳали Ёзувчилар уюшмаси аъзоси эмас эдим. Тузалиб,

оёққа туришим, кўлимга калам олишим даргумон, 5 йил зах, совук ижара уйларда яшаш ўз кучини кўрсатган эди. Шунда Зулфияхоним Ёзувчилар уюшмаси раиси Комил Яшинга кўнғирок қилиб, вазиятни тушунтирибдилар. Лекин устозимга квартиралар таксимланиб бўлганини айтишибди.

Марказкомнинг ўша пайтдаги раҳбарларидан бири, адабиёт мухлиси Оқил Умрзокович Салимовга кўнғирок қилишга мажбур бўлибдилар.

– Ёш ёзувчига уй берилмаса, кимларга берилади, – дебдилар.

Кутилмаганда ҳужжатларимни суриштириб қолишди, масала тезгина ҳал бўлди. 1970 йилнинг бошларида Марказ-1 даги уйнинг 9-қаватидаги 3 хонали квартирага кўчиб ўтдик. Азиз устозимнинг буюк ҳиммати билан ватанлик бўлдик. Бу воқеани мен кейинроқ бошқалардан эшитдим, опанинг ўзлари буни менга ҳеч қачон айтмаганлар.

1970 йил, ёз ойлари. Зулфия опанинг қошига бордим. Анча гурунглашдик. Устоз бирданига сўраб қолдилар:

- Нега уюшмага аъзо бўлишга ҳаракат қилмаяпсиз?
- Қандай бўларкан? Тавсиянома берасизми? – дедим.
- Жоним билан, – дедилар ва уч кунда тавсия ёзиб бердилар.

Устоз Миртемир, Шухрат, Ҳамид Ғуломлар ҳам ёзиб беришди. 1971 йилнинг августида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига қабул қилиндим.

ТАВСИЯ

Мен Ойдин Ҳожиевага Ёзувчилар уюшмасига аъзо бўлиб кириш учун тавсия бераман. Жаҳонда энг катта ва илғор адабиёт бўлган бизнинг адабиётимизни бойитувчилар, яратувчилар қаторига ўз асарлари билан жуда дадил кириб келган Ойдин Ҳожиева шу сафнинг чинакам бир халқаси эканига ўзи ҳам оқибат ишонч ҳосил қилиши керак. Бу ишончни Ойдиннинг қалами жуда тез ўзига йўл топган китобхон муҳаббати бағишлади. Бу санъат демакдир.

Ойдиннинг илк шеърларидан тортиб, ҳозирги кунгача ўтган ижодий йўли жуда қисқа дейишимиз мумкин, негаки ҳаёт ва ижод йўлининг ҳали ҳаммаси олдинда, келажакда. Лекин ўша ўтилган

ҳали кичик йўлда ўқувчи аниқ, теран, қайноқ туйғуларга тўла, салмоқли, тиниқ фикрларни, энг қувончлиси, ана шу ҳис-туйғу ва фикрлар аниқ, ёрқин образли ифодаланган шеърларни териб олади, уларни севиб, ўзиники қилиб олади. Демак бу шеърлар ҳақиқий шоир асари.

Ойдиннинг «Шабнам» шеърлар тўплами унинг илк китоби. Лекин бу китоб яхши китоб, ҳақиқий шеърят тўла юрак ва қалам маҳсули. Кишида шодлик ва фикрлар, ҳис ва ҳаяжон уйғота биладиган ёш қаламнинг нафис ва тоза, шаффоф ва теран қўшиғи, қўшиқни истеъдод эгасигина тўқийди.

Ойдиннинг бу китобдан кейин ёзилган шеърлари ҳам икки мажмуа қилиб нашриётга топширилди. Мен бу китоблардаги шеърларнинг кўпчилиги ва «Келинчак» достони кундалик матбуот саҳифасидан чиқиб, аллақачон шеърят мухлисларининг юрак йўлдоши бўлиб қолганидан воқифман ва бениҳоят шод, мағрурман.

Ойдин ва унинг тенгқурлари бўлган қизларимиз ижоди ўзбек адабиётимизда салмоқли экани ўта ифтихорли. Буларнинг ҳеч бири иккинчисига ўхшамайди, ҳар бирининг ўз қўшиғи, ўз услуби, рангин қалами бор. Жуда кўп ва жиддий меҳнат қиладиган камтаринларидан бири Ойдин, албатта.

Ойдин шеърни яхши ёзади, шеърни яхши таржима қилади, шеър ва шеърят ҳақида яхши фикр юритади. Бу меҳнат ва фазилатнинг ҳаммаси соф дил ва ёшлик завқи билан сугорилган, ҳаётни севиш ва уни қуйлаш, халқни севиш ва унга хизмат қилиш оташи нурлантирган ижод маҳсули.

Ойдиннинг ҳаёт ва меҳнат майдони – ватани шеърят, адабиётдир. У бу шеърят майдонисиз ўзини тасаввур қилолмайди. У қаламни қўлда маҳкам тутган, бу унинг халққа хизмати, ҳаётдаги яшаш маъноси бўлиб қолган – демак у ҳақиқий шоир.

Ойдинни ҳаёт, кенг ўтмиш ва келажаги билан ҳаёт яратишга чақиради, қўшиқ, ижод, дард ва шодлиги, китобхон ташналиги, маданиятимиз ривожини учун хизмат қилиш истаги муттасил қалам тебратишга даъват қилади. Биз уни ўзимизнинг катта сифимиз, ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИГА аъзо қилиб қабул қилиб олишимиз унинг ўз ижоди кучига ишончини мустаҳкамлайди, бутун

адабиётимиз, халқимиз олдидаги бурчини, масъулиятини янада ўткирлаштиради. Мен Ойдинни адабиёт заҳматкашлари сафига – уюшмага қабул қилинишига севинч ва ифтихор тўла дилдан тавсия қиламан. Биламан, ишонаман, бу меҳнаткаш ёш қаламнинг камолоти жуда яқин. Оқ йўллар, катта-катта довлар, ёрқин уфқлар уни кутади ва бу йўлни Ойдин Ҳожиева меҳнат ва истеъдоди берадиган, бизнинг ишонч берадиган ижод мевалари билан тўлдириб боради.

ЗУЛФИЯ,
Ўзбекистон халқ шоири.
3.08.1970.

КЎНГИЛ КЎНГИЛДАН СУВ ИЧАР

1970 – 1975 йиллар мен учун оғир келди. Қизалогим ёш, саломатлигим унча тикланмаган, шу кайфият шеърларимда ҳам акс этарди. 1973 йилда биринчи рўзгорим барбод бўлди. Зулфия она энг машаққатли дамларимда тушимга кирар, суҳбатларини қўмсаб борар эдим. У киши мени доим очиқ чеҳра билан кутиб олар, шеърларим ҳақида фикр билдирар, ўз ҳаётидаги ҳижрон дамларидан сўйлаб, менга таскин берардилар.

– Ойдинжон, ҳали ёшсиз, ҳаётингизнинг энг қувончли йиллари олдинда. Ҳадеб ҳижронзада шеърлар ёзиб, чиқараверманг. Тақдирингиз ўзгариб кетса, турмуш қурсангиз, уялиб қоласиз. Менинг йўлим бошқа. Мен ўз тақдиримни ҳеч кимга раво кўрмайман.

Шундай деб, устоз елкаларимдан қучиб, юзларини юзларимга қўйиб, узоқ турардилар. Хушбўй нафаслари, онадай куюнчақлигидан баҳра олардим. Кетма-кет мақолаларим, шеърларим, таржималаримни «Саодат» эълон қила бошлади. Ўша йиллари устоз ўз сайланмаларининг 2-китобини совга қилдилар.

«Ойдинхон! Шеърят ва илҳом ҳамини Сиз билан, мен Сизга ҳақиқий аёл бахтини, севгили, покиза аёл тақдирини тилайман. Зулфия 18.07.1975».

1976 йил, октябрь. Опанинг ҳузурларига бордим, бу сафар журъат килиб, иш сўрадим.

– Ишингиз яхши-ку! Катта адабий журнал бўлса... – дедилар.

– Ҳамма эркак ходимлар ичида бир ўзим ишлагим келмаяпти, – дедим маъюсланиб.

– Тушунарли. Лекин мен каттиққўлман, сафарларга чикасиз. «Шарк юлдузи»да шоира бўлиб танилдингиз, биз энди сизни журналист қилишимизга тўғри келади.

Дарҳақиқат, «Саодат»да ҳаёт қайнар, Зулфияхоним ходимлари билан барабар меҳнат қилар, материалларнинг таҳририни кўрсангиз, шудгор, дердингиз.

Биринчи мақолам «шудгор» бўлгач, хафа бўлиб, аразладим. Устоз хоналарига чақирдилар.

– Мақолангиз ёмон эмас. Лекин лирика кўп. Бу ижтимоий-сиёсий журнал. Аниқ фактлар, таҳлиллар, хулосалар керак бизга... Мен билан муносабатингизни бузар экансиз, нега ишга кирдингиз бўлмаса? Бунақа аразчи бўлманг, эътирозни тўғри қабул қилишни ўрганинг...

Бу гаплар менга сабоқ бўлди. Зулфияхоним чиройли, сипо кийинганни яхши кўрар, ўзлари ҳам басавлат, вазмин кийиниб юрадилар. Улардан журъатни, ўқтамликни, интизом, муомалани ўргана бошладим.

Зулфияхоним илк шеърларимдан тортиб, «Болалик» дostonим-гача ўқиб, ўз фикрларини айтиб, гоҳ мактаб, гоҳ қойиб, гоҳ эркалаб, йўл-йўрик кўрсатиб, доимо онадай меҳрибонлик қилганлар. Баъзи дostonларим чикканида кўнгиллари тўлмаган жойларини айтиб, мен бундай сатрларни ёзмаган бўлардим, деб кескин фикр ҳам билдирардилар...

«Саодат» журналида 1976–1985 йилларда улар билан 9 йил ёнма-ён ишладим. Бу йиллар мен учун ҳақиқий ҳаёт мактаби, маҳорат, тажриба сирларини ўрганиш даври бўлди. Одамлар билан муомала-муносабат, ўқувчига ҳурмат-эҳтиром, устозларга ихлос ва садоқат, кийиниш маданиятидан тортиб, ўз қадрини ҳимоя қилишгача – ҳамма-ҳаммасини Зулфияхоним мактабида ўргандим.

Зулфия опа менга кўпинча Ойдинжон, Ойдинхон деб сўзланардилар. «Ойдин» – десалар бир нарсадан кўнгил тўлмаганликни, «Ойдин Ҳожиёвна» – десалар, сал ўзингизни босиб олинг, маъносини укардим.

Бир куни янги пальтода, сувсар телпак кийиб ишга бордим. Қизлар Зулфия опага етказишибди. Дарров хонамга кирдилар:

– Қани, Ойдинхон, янги пальтони кийиб кўрсатинг, телпакни ҳам.

Мен хурсанд бўлиб, кийиб кўрсатдим. Устозга ёқди шекилли, эркалаб, елкамга қоқдилар.

– Ҳамма либосларингиздан яхши бўлибди. Шундай юринг. Олифтахон-ей!

Суҳбатларимиз кўпинча иш чегарасидан чикиб, ҳаётий мавзуларга кўчиб қоларди. Устозлар, Ҳамид Олимжон ҳақида иштиёқ билан, меҳр билан сўзлардилар. Ҳамид Олимжоннинг шеърларидан ёд ўқирдилар, мен ҳам кўшилардим.

Баъзан Зулфияхон опа дилгир бўлиб қолсалар, Насимахон Юсупова (бўлим мудири) менга, Ойдинжон, ёнларига сиз кириб, деб у кишининг хоналарига йўллардилар. Шеър, суҳбат, азиз кишининг ёдидан устознинг кайфияти бирданига яхшиланар, ҳамкасбларимиз ҳам қувнаб, очилиб юришарди.

Катта мушоиралар, адабиёт байрами, пушкинхонлик кечаларига устозим албатта мени ҳам рўйхатга қўшар, қайси шеъримни ўқишни, қандай либосда чиқишимни, сахна маданиятини ўргатардилар. Бундай анжуманларда албатта Зулфияхоним раислик қилардилар.

1977 йил, ёз. Шоира қизлар «Саодат»га йиғилдик. Шунда қизлардан бири Иброҳим Ғафуровдан сўз очиб қолди.

– Сизга шундай бир олийжаноб, маърифатли киши керак-да, опа, – деди бири менга юзланиб.

– Ўйлаб кўриш керак. Бундан муносиброк номзод йўқ, – дедилар Зулфия опа. – Лекин Сизга уйланиб, яна бизни унутиб юбормасинлар...

Ярми ҳазил, ярми чин айтилган бу гапларга фаришталар «омин» деган экан, тақдиримиз кўшилди...

1980 йил, 8 апрель. Онам дунёдан ўтдилар. Навоийга жўнадим. Баҳор, ҳаммаёк гулга бурканган чароғон кунлар онамдан айрилиқ юрагимни ўртаб юборганди. 11 апрель куни Бўстондаги ҳовлимизга «Саодат» журналининг бўлим мудири Роза опа Сайфиева кириб келдилар. Зулфия опа мендан кўнгил сўраб, таъзия билдириш учун атайлаб Роза опани жўнатибдилар. Қариндошлар, опаларим бениҳоя миннатдор бўлишди...

Тошкентга қайтганимдан сўнг, Зулфия опа ёнларига Холида Аҳроровани олиб, уйимизга келдилар, таскин бериб, кўнглимни кўтардилар. Бундай меҳр-оқибат, чин инсоний фазилатлар Зулфия опани дилимга яна ҳам яқин қилган эди.

1985 йил. Зулфияхоним нафақага чиқдилар. Шу йилнинг августида мен «Гулхан»га Бош муҳаррир бўлдим. Устоз суюндилар.

1988 йил. Устоз кизим Малоҳатхоннинг тўйида иштирок этиб, ғоят самимий сўзлаганлари, набира кўрганимда ҳайдовчилари орқали чиройли совғалар юборганлари доимо эсимда туради.

1992 йил. Менга «Ўзбекистон халқ шоири» унвони берилган куни эрталаб кўнғирок қилиб табрикладилар:

– Ойдинжон, Сиз бундай унвонга жудаям муносибсиз. Ҳузурини кўринг. Оғзингизни тўлдириб, халқ шоириман, деб юринг!

Бу сўзлардан жону жаҳоним ёришиб кетди. Устоз ўз шогирдларининг ютуқларидан севинишни, фахрланишни яхши кўрардилар.

– Иброҳимжонга турмушга чиқиб, фикрингиз очилди, ўсдингиз, шоира ва шахс сифатида камолга етдингиз, – дер эдилар таъкидлаб.

Йиллар ўтаверди...

1994 йил. Мени «Саодат» журнаliga Бош муҳаррир этиб тайинлашди. Устозим бехад севиндилар. Ўша йили мустақил Ўзбекистоннинг биринчи ордени – «Дўстлик» ордени билан мукофотландилар.

1994 йил, декабрь. Вазирлар Маҳкамасида мукофот топшириш маросими бўлди. Президент Ислам Каримов Зулфияхонимга орден топширарканлар, шоира чексиз самимият, оналарча меҳр билан у кишининг елкасидан кучиб, пешонасидан ўпдилар ва ихчам, ёркин сўз айтиб, «Халқимга айтар сўзларим» шеърини ўқиб бердилар.

Хурсанд бўлиб, чакнаб эшикдан чикиб келаётган азиз устозимни табриклашга ошиқдим. Устозим мендан аввал бағрини очиб, янги вазифам билан табрикладилар-да, чиройли гулдасталарини менга совға килдилар... Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидов Зулфияхонимнинг ҳиммати, меҳрини кўриб, у киши ҳам гулларини менга тутқаздилар. Шоиримизнинг кўксига ҳам «Дўстлик» ордени яркираб турарди.

ДУР КАБИ НОЁБ

1976 йил. «Саодат» журнаliga янги ишга ўтган кезларим. Навбатдаги сонга икки-уч ёш шоираларнинг шеърларини тавсия этгандим. Ишга келсам, столим устида бир даста шеърлар: таҳрир ҳам қилинган, мисрама-мисра таҳлил этилган, саҳифаларда савол аломатлари...

«Ойдинхон! Бу қизлар шеър нима эканлигини яхши тушунмайдилар! Улар ҳали осмонларда юрибдилар. Ердаги меҳнатдан, ҳаётдан мутлақо хабарлари йўқ. Бундай шеърларни менга тавсия этманг!»

Дарҳақиқат, бу шеърларда нукул – «осмон», «вафо», «ҳижрон» каби сўзлар «бачкилаб» кетган эди. Ўша куни Зулфия опа билан суҳбатимиз узок чўзилди. Рухим ниҳоятда енгил тортиб, шеърят ҳақидаги ҳали ўзим билмаган сирларни билиб олдим. Ўз шеърларимга ҳам бошқача назар билан қарайдиган бўлдим. Ўшанда устоз ниҳоятда самимийлик ва меҳрибонлик билан ижод ҳақида сўйларканлар, дарҳақиқат, шеърнинг заҳмати улуғ эканлигини яна такрор англагандим. Мана шу туйғу билан шеърларни қайта ўқиб ва янги-янги кирраларини топиб, шеърдаги ҳикмат ва ҳақиқатларни ҳаётдан излайдиган бўлиб қолдим.

Шунда ҳар бир асар шоирнинг ёки ёзувчининг эътиқоди меvasи, катта ҳаётий тажриба ва изланишлари самараси эканлигини ҳис эта бошладим. Устознинг каттиққўллиги, синчков назари шогирд учун нақадар кадрли ва зарурлигини англадим.

Одатда Зулфия опанинг тортмаларида бирор асар узок қолиб кетмайди. Яхши асар бўлса, эртасигаёқ қўнғирок қилиб табриклай-

дилар, ё албатта муаллифига мактуб ёзадилар. Бу мактублар шоирона фахр, хаяжон билан, кўнгилни кўтарувчи, янги асарлар ёзишга ундовчи олийжаноб сўзлар билан тўла бўлади.

Бир куни шеърларимни ўқиб, журнал учун танлаб, қолганларига ўз фикрларини ёзиб қўйибдилар. Аввал ютуқларимни таъкидлаб, сўнг шундай дедилар:

— Мана бу шеърни, сизнинг ўрнингизда мен бўлсам, ёзиб ҳам ўтирмасдим. Ҳаётда балки бундай ҳодисалар бўлгандир, лекин бу ҳол шеърга предмет бўла олмайди. Агар ҳамма нарса сиз тасвирлагандай бўлаверса, ҳаётда яшаб бўлармиди? Мен ёрқин, жасоратли шеърларни яхши кўраман. Дардда ҳам ёрқинлик бўлади. Фақат уни кўра билиш керак.

Журналнинг бир сони юзага чиққунича қанча режа тузиш, андоза, корректура, таҳрир жараёнлари бўлиб ўтади. Бош мақолаю хикоядан тортиб, журналнинг сўнгги саҳифасидаги икки-уч жумладан иборат «пазанда маслаҳати»гача ҳаммасини ўқиб, назардан кечирганларини кўриб Зулфия опанинг меҳнаткашлигига, масъулият туйғусининг юксаклигига ҳавасимиз келарди.

Журналга оқиб келаётган минглаб мактубларнинг қарийб барчасида Зулфия номи зикр этилади, шоирадан маслаҳат, йўл-йўриқ сўраганлар жуда кўп.

Зулфия каби олийжаноб, тиниб-тинчимас, ўзини тамоман элу юрт қайғуси, севинчи билан тирик деб билгувчи улўғ санъаткоргина ижодкор шахсдир. Унинг ҳароратли, камалак рангларидек хилма-хил шеърларида нимаики эзгулик бўлса, инсонпарварлик, ҳаётсеварлик шуълалари бўлса — ҳаммаси мана шу бедор юракдан, ўқтам ва меҳнаткаш шоира Зулфиянинг ҳаётидан, қундалик турмуш тарзидан зарра-зарра бўлиб, сеҳрли бир олов бўлиб ижодига ўтган, десам янглишмайман. Зулфия шеърларида «қўшиқ» сўзи кўп учрайди. Бу бежиз эмас. Қўшиқ — юракка яқин сўзларнинг инсон тилига кўчган ҳаёти. Қўшиқнинг қаноти бўлади. Уни биров йўлда қуйласа, биров чашма бўйида, биров меҳнат авжида қуйлайди. Қўшиқ дарё каби оқиб юради. Шамолдай эсиб ўтади. Қўшиқ йўлга ўхшайди — инсонни уфқларга тортади, тоғларга кўтарилиб боради,

дарё бўйларига элтади, из тушмаган маконларга инсон билан бирга бораверади. Яхши шеър ҳам шундай, доимо ҳаракатда. Яхши шеърни ёзиш эса мушкул.

Эмиш, баҳор ёмғирлари фасли келганда, дарё бўйида чиғаноқлар ёмғирга оғиз очармишлар. Улар илиб олган ёмғир томчиларининг мингтасидан бири – дур бўлармиш, қолганлари эса – марварид. Шу сабабли ҳам дур ноёб ва кимматбаҳо аталармиш. Бу эҳтимол афсонадир. Лекин, мен Ўзбекистон халқ шоири Зулфиянинг шеърларини ўша ягона-ягона дурга жуда-жуда ўхшатаман.

МАЛИКАДАЙ УЛУҒВОР, ОНАДАЙ МЕҲРЕЛИ

Вақти келиб ён дафтарлар ҳаётининг бир бўлагига, умринг кўзгусига айланиб қолар экан. Сухбатлар, учрашувлар, мушоиралар, анжуманларда сен билан бирга бўлган дўстларинг, устозларинг, дугоналарингнинг чехралари ён дафтарнинг саҳифаларидан чиқиб келаверади. Улар юрагингга нур бағишлайди, кўнглингни тўлдиради, ўтган йўлларингга ёруғлик сочиб туради. Устоз Зулфия билан ёнма-ён ишлаган йилларим, дилдан сухбатлар, сирлашувлар менинг учун ана шундай ноёб бир туҳфа бўлиб қолган. Кундалик дафтаримни варақлайман. Зулфияхонимнинг иссиқ чехраси, самимий сўзлари, аслзода қиёфаси, меҳрибон нигоҳлари жонимга малҳам бўлади.

1982 йил, 8 июнь. Ҳар йили рус шоири Пушкиннинг таваллуд кунига бағишланган шеърят кечалари бўлиб ўтади. 7 июнь куни «Баҳор» концерт залида устоз Зулфияхоним пушкинхонлик кечасини бошқардилар. Зал одамлар билан тўлган, саҳна чиройли безатилган, улуғвор ва сипо либосларда Зулфия анжуманнинг маликасига ўхшардилар. Ўзбекча ва русча олиб борилган пушкинхонлик кечаси жуда файзли, марокли ўтди. Шоиралар Гулчеҳра Жўраева ва Ҳалимахон Пушкин шеърларидан ўқишди. Ҳар бир шоирга сўз бераркан, ниҳоятда гўзал лутфлар билан уларни саҳнага чорлар эди Зулфия опа. Ўша куни тишлари оғриси ҳам оғрикли кайфиятларини мутлако сездирмай, пушкинхонлик кечасини

бошкардилар. Эртаси куни ишга келдилар ва хоналарига ўтаётиб, менинг хонамга мўраладилар. Гулчеҳра Жўраева ва Шаҳодат Исахоновалар билан суҳбатлашиб ўтирган эдик. Зулфия опа биз билан сўрашдилар, кинглар, соғиниб кетдим сизларни, дедилар. Устоз хузурида анча гаплашиб ўтирдик, шеърлар ўқидик, ҳаммамиздан ҳол-аҳвол сўрадилар. Мен зарур бир дорини тополмаётганимни айтдим. Дарҳол дорихоналар бошкармасига қўнғирок килдилар. Чуқурсойдаги дорихонада бор экан, машиналарини юбориб, олиб келтириб бердилар. Энди яхши бўлиб кетасиз, деб тасалли бердилар. Мен устознинг бу меҳрибончилигидан қўнғилим ийиб, аллақандай бир туйғу аро раҳмат дейишимни ҳам, қандай миннатдорчилик билдиришни ҳам билмай анча муддат жимиб қолдим. Узоқ тополмай юрган доридан муолажа бошлаб, ўзимни анча яхши сеза бошладим.

1982 йил, 10 июнь. Зулфия опа эрталаб ишхонага келиб, беларус шоираси Эди Огнецветдан таржима қилган «Тасаввур этмам» сарлавҳали шеърни кўчиртирдилар. Кейин Максим Танкнинг «Янка Купала ҳайкали қаршисида» шеърини (ўзлари ўзбек тилига ўнгирганлар) ҳам кўчиртириб, қайта кўриб, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасига бердилар. Тишлари безовта қилаётган экан, бокка бориш олдидан докторга ўтсаммикин, деб отландилар. Озгина дам олай, мана бу кунлар (пушкинхонлик) мени анча толиқтирди, дедилар. Зулфия опа ҳар куни боғдан тарам-тарам чиройли олмаларни саватчага солиб, биз учун олиб келардилар. Бизни хурсанд, бахтиёр, чиройли кўрсалар, суюниб, мактаб, қўнгиллари тўлиб хурсанд бўлиб юрардилар. Кўп шеърларини саҳарда ёзганларини айтардилар. Аслида Зулфия опа қуш уйқу эдилар. Кўпинча уйқу дори билан ухлардилар. Яхши ухламасалар ҳам доимо ўқтам ва кўркам киёфада ишга келардилар.

– Маним барча дардларим, қайғуларим – ҳаммаси уйда қолади. Остонадан қадам босиб чиқишим биланок бошқа Зулфияга айланаман, – дердилар.

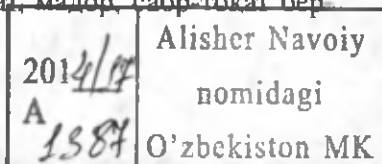
Бетобликларини, нохуш кайфиятларини атрофдагилар сезишини хоҳламасдилар.

Зулфия опа андак ғамгин, нохуш кўринсалар, биз дарров Ҳамид Олимжондан сўз очардик. Унинг шеърларини ёд айта бошласак, Зулфия опа Ҳамид Олимжон шеърларидан ёд айтиб, суҳбатимизни кизитардилар, кайфиятлари кўтарилиб, Ҳамид Олимжон ҳақида яйраб-яшнаб сўз очардилар. Бир куни ёзувчи Саъдулла Сиёевнинг «Сарвиноз» ҳикоясини тайёрлаб олиб кирдим. Зулфия опа ҳикояни ўқиб маъқулладилар. Ундаги йигит образининг нимасинидир Ҳамид Олимжонга ўхшатган эдилар.

– Биз Ойдин опа ва Ҳамид Олимжон билан бирга театрга ёки уч-рашувларга борсак, у кишига эшиттириб: «Ҳозир Ҳамид Олимжон эшикни очиб, бизни ичкарига ўтказиб юборадилар... Ҳозир Ҳамид Олимжон пальтоларимизни кийдириб қўядилар...», – дер эдик. Ҳамид Олимжон ёш боладай қувониб, оппоқ тишлари чарақлаб куларди-да, бизни олдинга ўтказиб юборар, пальтоларимизни кийдириб қўярди. Одамлар Ҳамид Олимжондай мағрур йигит шунчалар мулойим тортиб, гапга кирадиган бўлиб қолганига ҳайрон бўлишарди...

Қиш кунлари яхмалак отишга чикиб турардик. Ўшанда Ҳулкар туғилишига озгина қолган. Яхмалак учай десам, учолмайман. Шунда Ҳамид Олимжон, кани, хоним, ўтиринг, менинг пальтоимдан ушланг, мен сизни чана тортгандай яхмалак учираман, дер эди. Қийкириб, шодон бўлиб яхмалак учар эдик. Ҳамид Олимжон жуда меҳрли, сезгир ва ниҳоятда топқир инсон эди. Бир куни зиёфатга бордик. Баланд пошналар туфли кийиб олганман. Юришга кийналаман. Қайтаётганимизда юриш яна ҳам машаққат бўлиб кетди. Шунда Ҳамид Олимжон, кани, хоним, туфлингизни ечиб менга беринг, мана буни кийиб олинг деб, туфлисини ечиб оёғимга кийдириб қўйди. Мен Ҳамид Олимжоннинг катта туфлисини кийиб, у эса аялангоёқ уйга қайтганмиз...

Ҳаётининг бу қувончли, завқли лаҳзаларини опа кўзлари ёниб, юзлари ёришиб, худди ўша ҳолатни қайта бошидан кечираётгандек ҳузурланиб сўзлардилар. Балки, мана шу лаҳзаларнинг сўнмас ёди Зулфияга то сўнгги нафасигача куч-қувват, мадор, сабр-тоқат бергандир...

1983 йил, 1 июль. Республикамизнинг жуда кўп жойларида шоира Жаҳон отин Увайсийнинг 200 йиллик юбилеи тадбирлари бўлиб ўтди. Зулфия опа юбилей комиссияси раиси эдилар. Фарғонада, Шохимардонда, Марғилонда бўлиб ўтган увайсийхонлик кунлари файзи, шукуҳи Тошкентга кўчди. «Баҳор» концерт зали сахнасида халқимизнинг суюкли, таникли олиму шоиралари жам бўлганлар. Зулфияхоним худди юлдузлар буржидаги энг ёрқин юлдуздай чараклаб тўрда ўтирарди. У малла рангли, хошиялари сарик ипак билан тикилган каштали кўйлакда маликаларга ўхшаб кўринарди. Опанинг теграсида булбул овозли Ҳалима Носирова, таникли олималар Музайяна Алавия, Суйима Ғаниева, Маҳбуба Қодирова, Ўзтиборхон Иброҳимовалар чиройли бўлиб тизилишган. Кечанинг расиси Зулфия шоираларга, хонанда кизларга илтифот ва назокат билан сўз берар, ғазаллар шеърларга, ашулаларга, сўзларга уланарди. Кеча файзга, сурурга тўлиб борарди. Мен ҳам ушбу кечада Жаҳон отин Увайсийнинг «Мандин ўрганди» радибли ғазалини ўқидим. Устоз аруз вазида жуда кам ёзсалар-да, бу кеча Увайсийнинг «Замона кулфатидин бу кўнгил доғ ўлди, доғ ўлди» ғазалига татаббу қилиб ёзган «Тоғ ўлди, тоғ ўлди» радибли мухаммасни ўқиб бердилар. Мухлислар ҳаяжон билан тинглашди, узоқ олқишлашди. Азиз хофизамиз Ҳалима Носирова кеча бошланиши олдидан шогирди Максадхон Юнусовага Увайсийнинг «Забонингни кетургил, эй шакарлаб тўти, гуфтора» матлаи билан бошланувчи ғазалини ўргатдилар. Максадхон бу ашулани шунчалар маромига етказиб куйладики, «Баҳор» концерт залининг шифтлари зириллаб кетди. Максадхон ашула айтаркан, Ҳалимахоним ҳам бармоқларини карсиллатиб унга қўшилиб, ўтирган жойларида хиргойи қилиб бердилар. Назаримда, ўша ғазалхонлик кечасида нафақат Увайсий, балки Зебуннисобегим, Нодирабегим, Анбар отин ва Дилшод Барноларнинг рухлари шод бўлди. Ғазал ва куйнинг оҳангидан диллар сел бўлди. Кўнгилларга ҳаёт шавқи ва завқи тўлган эди. Зулфияхоним бошқарган ҳар бир анжуман, шеърят кечаси шундай марокли, бетакрор ва файзли ўтар эди.

Зулфияхоним дўстларига, устозларига, яқинларига ниҳоятда меҳрибон ва садокатли эди. Уларнинг қийин-қаттиқ кунларида, ях-

ши-ёмон лаҳзаларида ёнида бўлишни, кўнглини кўтаришни яхши кўрарди.

1983 йил, 31 октябрь. Жамоат арбоби Шароф Рашидов вафот этдилар. Зулфия опа ўша куниёқ Шароф отанинг уйларига кетдилар. Кутилмаган нохуш хабар опани жуда изтиробга солди. 2 ноябрь куни дафн маросими бўлиб ўтди. Биз муҳаррир хонасида телевизор кўраётган эдик. Зулфия опа ҳорғин кириб келдилар.

– Охирги дакикаларда юрагим кўтармади. Қабрга тупрок ташлашларини кўришга чидадим етмади. Омонжон олиб келиб қўйди, – дедилар.

Ўша кунлари биринчи маротаба бошларига қора рўмол ўраганларини айтдилар. Зулфия опа Шароф Рашидовнинг азасида оиласига икки кун ҳамдард, ҳамсухбат бўлиб турганларини сўзлаб бердилар. Хурсанд Ғафуровна тушларида туфлисини йўқотганини, ҳеч ким топиб беролмаганини айтибди. «Нукул жиннаҳликлар йиғилиб, чапак чалишди, ўртада нима бўлаётганини билмайман, эртасига мана шу иш бўлди», – дебдилар Хурсандой опа.

– Шароф Рашидовнинг қариндошларидан бири, укажонгинам, Шарофиддинжон, деб йиғласа, Хурсанд Ғафуровна, «Шарофиддин» деган тилларингиздан ўргилайин-а, – дерди...

... Зулфия опа шу гаплардан сўнг диванда бир соатча дам олдилар, чой ичдилар, тил остига дори ташладилар. Ҳамид Олимжоннинг вафоти кунларини яна бир қарра эсладилар.

– Шароф Рашидович Ҳамид Олимжоннинг видолашувида доимо бирга бўлганди. Ёнма-ён юриб, таскин берганди. Тушларимни айтиб бергандим у кишига. Дунё шу экан-да, энди бўлса Хурсанд Ғафуровнага мен мадад бўлиб турдим. Ҳеч қачон ўзини бундай ғариб, ёлғиз сезмаган бўлса керак, – дедилар.

Бир оз ўзларига келгач, уйга телефон қилинг, дедилар. Ҳулқар опа уйда экан, хавотирланиб, «ойим қалайлар?», – деб сўради. Яхши, дедим. Зулфия опа йўл анча тесқари бўлса ҳам машинада мени уйга ташлаб, сўнг ўзлари ўтиб кетдилар. Кўпинча ишдан кетаётганларида фариштадай бўлиб хонамга кирар, суҳбатлашиб ўтирар ва «Ойдинжон, кетасизми?», – деб сўрардилар. Мен ийманиб жавоб берма-

сам, қани бўлинг, мен сизни уйингизга ташлаб, кейин ўтиб кетаман, дердилар оналарча меҳрибонлик билан. Бундай меҳрибонлик, лутф шунчалар самимий, шунчалар инсоний эдики, беихтиёр онанинг меҳри, қуюнчақлигини ҳис қиларди киши.

1984 йил, 14 сентябрь. Ойбек таваллудининг 80 йиллиги муносабати билан Наим Каримов опанинг ҳузурига келганида, Ойбек ҳақида суҳбат бўлди. Зулфияхоним Абдулла Қаҳҳор, Ойбек ва Шайхзодаларни ниҳоятда ҳурмат қилар, ўзларини уларга шогирд ҳисоблар, эҳтиром билан улардан сўзларди. Ойбекнинг сўнгги сафари ҳақида сўзладилар. Суҳбатнинг бир учи Шайхзодага уланди.

– Шайх аканинг вафоти менга каттик таъсир қилди. Бордим. Сакина хоним маҳзун бўлиб қолган. Шайх акага тикилиб бутун фикр, бутун даҳолик унинг пешонасига йиғилганми, деган ҳаёл ўтди. Ҳайратга тушдим ўшанда. Муздек пешоналаридан ўпдим. Бетобликларида саватчага чиройли мевалар териб, Шайх акага юбориб турардим. Жуда меҳрибон аёл экансиз, деб ёзган хатлари бор. Агар умрим етса, ўша хатга жавоб ёзаман. «Кечиккан мактуб» бўлади сарлавҳаси. Ажабо, доно одамларнинг ақли шу ерга (пешонага) йиғилар экан-да. Одамлар ўлгандан кейин энг ноёб нарсамизни йўқотганимизни билиб қоламиз, – дедилар Зулфия опа ўкинч билан.

Зулфия опа қардош мамлакатларда, жаҳоннинг барча давлатларида катта анжуманларда қатнашар, минбарларда сўз айтар, шеър ўқирди. Ҳамиша ёнларида Шарқнинг буюк олимлари, шоирлари азим чинордай уни паноҳида олиб юришарди. Ғафур Ғулом, Мирзо Турсунзода, Мустай Карим, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир... Уларни Зулфияхоним катта оғаларидай ҳурмат қилар, эъзозлар, муҳаббат ва эҳтиром тўла сўзлари билан алқар эди.

Ўзи улуғларга ҳурмат кўрсатиб, иззатини жойига қўйган одамларгина эл ичра обрў-эътибор, шону шуҳрат топадилар ва шогирдларининг меҳри, соғинчида яшайдилар. Зулфияхоним ҳам ана шундай буюк устоз мақомига эришган, шону шуҳрат аршига кўтарилган ва мангуликка дахлдор бўлиб қолган ёрқин сиймолардан биридир.

ЕЛКАЛАРИГА СЕМУРҒ ҚЎНГАН ШОИР

Зулфияхоним эътиқоди собит, иродаси мустаҳкам Инсон эди. 1991 йилда Ёзувчилар уюшмаси иккига бўлиниб кетди. Бир қанча адиблар ҳар хил ҳаракатларга, ташкилотларга бир-бир кириб чиқишди. Зулфияхоним ҳеч қайси гуруҳга рўйхуш бермади. У ғийбатни, бировнинг нуқсини айтиб гапиришни ёмон кўрарди. Ҳар қандай вазиятда ҳам сипо, олийжаноб, вазмин тутарди ўзини. Кўнгли гўдакникидай нозик, тез яраланар, бировга билдирмас, кек сақламас эди. Ҳеч қачон хоҳолаб каттиқ кулмас, нимтабассум билан жилмайиб кўярди.

1990 йил, 19 май. Ҳамид Олимжонга пойтахтда ҳайкал ўрнатилди. Майдонча чиройли, баҳаво, безанган. Ҳайкалда шоир ёш, илҳом оғушида, олдинга талпинган ҳолатда. Елкаларига учта семурғ куши қўнган. Ниҳоятда нафис ҳайкал. Сарвар Азимов, Одил Ёқубов, Расул Ғуломовлар тасмани қирқишди. Менга ҳам сўз беришди, шоирнинг гўзал шеърларидан ўқидим. Таниқли шоирлар, ёзувчилар самимий дил изҳорларини баён қилдилар.

Кундузи Зулфия опани кўргани «Чимкент» кўчасидаги уйлари-га бордим. Ёлғиз эканлар. Анча суҳбатлашдик. Опа юбилей тантаналаридан хурсанд эдилар. Иброҳим Ғафуровнинг Ҳ. Олимжон ҳақидаги «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да чиккан «Мунис хол ва шарпа» мақоласи жуда маъқул келибди. Зулфия опа бир таниқли кекса олимдан хафа бўлиб гапирдилар: «Ҳайкалнинг елкасига куш қўнгани нимаси? Қўллари ҳам эгри» дебди у киши.

– Бу – семурғ куши. Бу куш ҳамманинг ҳам елкасига қўнавермайди. Қўпларни четлаб ўтади. Қўли ҳам худди Ҳамид Олимжонники. Унинг қўли тўғри бўлган. Эгри бўлмаган! Қўйинг! Шундай кунда ҳам мақолаларингиздаги каби кир изламанг, – дебдилар Зулфия опа.

Яна, у кишини хафа қилиб қўйдим, деб хижолат чекдилар кўнгли пок устозим.

Ҳозир бу майдон Ҳамид Олимжон номи билан аталади. Шаҳарнинг энг кўркем, гавжум масканига айланган.

МАСЪУДОНЛАР

Мен уни юрагимда шеър куртаклаган кезлари топгандайман. Кенг пешонали, жайрон кўзли, сочлари чиройли турмакланган мулойим нигоҳли сиймо – китобдаги Зулфия сурати мени сеҳрлаб олган эди. Барча кизикувчан, содда, беғубор ўсмирларга ўхшаб унга ҳавас қилганман, ҳаёлан хатлар битганман. Уни бирор марта кўриш насиб этармикин, деб орзулаганман.

Зулфиянинг шеърляти, шахсияти, унинг шуҳратга ва халқ меҳрига чулганган умри не боис бу қадар мафтункор? Шу ҳақда кўп ўйлайман.

Ноёб чашмаларнинг сувидан бир ҳовуч ичсангиз, таъми оғзингизда қолади, қайта-қайта унинг зилолидан баҳраманд бўлсам, дейсиз. Зулфия поэзияси шундай чашмага ўхшайди. Ундаги бахтнинг олий замзамаси сизни юксакларга олиб учади. Инсон дардини ларзали, долғали лаҳзалари қалбингизни остин-устун қилиб юборади. Бахтини ўзингизники каби қабул қиласиз, бошингиз қувончдан айланиб кетади. Дардидан маҳзун ҳаёлларга ботасиз-у, лекин аста-аста жонингиз исий бошлайди, унинг кечинмаларида яшай бошлайсиз. Юрагингизнинг аллақаерларида ёнмаган чироқлар ногоҳ порлаб кетади. Жаҳонингиз ёришади. У қуйлаган дардда неқбинлик, ҳаётга, одамларга муҳаббат бор. У – сизнинг қачон-қачонлардир кечирган ғалаёшли дамларингиз ифодаси. Ҳижрон кечаларида унинг сувратига топиниб, шеърларидан таскин топган, матонат дарсини олганлар бу шоирани «Садокат куйчиси», деб эъзозлайдилар. Зулфия лирикасидаги самимият, ростгўйлик, ўқувчига нисбатан эҳтиром туйғуси бениҳоя кучли, шу боис муҳаббат ҳақида у не деса, ҳаммаси ярашиқли. Унинг қалами сўйлаганларига ўқувчи ишонади, ўзиники каби қабул қилади.

Бир пайтлар «Меҳру ишқинг» номли туркум лирик шеърларимни тинимсиз эълон қила бошладим. Улар орасида майда, ўткинчи, маҳдуд ҳис-туйғулар ифодаси бўлганлари кўп эди. Бир нечасини «Саодат»га олиб келдим.

– Биласизми, Ойдинжон, шеърдаги туйғу бир лаҳзалик, оний бўлса ҳам, у узоқ йилларнинг башорати бўлиши зарур. Катта, ёркин гапларни коғозга туширмак даркор. Шеър зинҳор бир киши учун ёзилмайдм. У факат ўз «ҳасратнома»нгиз бўлиб колса, бу энди поэзия эмас-да! Хафа бўлманг, сизга тўғрисиини мен айтмасам, ким айтади? Сильва Капутикянини ўкинг. Кимларнингдир изтироби, ўйлари, ўртанишини хаёлингизга пайванд қилиб юбормасангиз, у кўпчиликнинг дардига айланолмайди. Инсон келажак учун яшайди. Меҳнат қилади. Шеър эса ҳар доим олдинда юриши керак. Яшашга, меҳнат қилишга, йўлда учраган машаққат ва тўсиқларни енгиб ўтишга ўргатиши лозим!

Бу гапдан кўнглим оғримади, аксинча, жуда зарур маслаҳатни устоздан ўз пайтида зшитганим мени теран фикрлашга ўргатди. «Етти ўлчаб бир кесадиган» бўлишга ҳаракат қила бошладим.

Билсам, шеърят инсондан кучли маънавиятни, бардошу чидамни талаб қилар экан. Шошма-шошарлик, ёзилган нарсанинг сиёҳи қуримасдан туриб, напирма-нашр югуриш аввало ижодкорнинг ўзи учун зарар экан. Шоиранинг шеър дафтарига кўзим тушганида шу маънода катта бир ибрат кўраман. Мажлисларнинг президиумларида, ишхона, шифохоналар, саёхатларда битилган шеърлар. Оддийгина идора дафтарида қайта ёзилган, ўчирилган, тузатилган, устидан чизик тортилиб, саҳифа орқасида қайта тикланган, дафтар ҳошияларига тизилган бандлар... У шеърлар бошланган кун билан сўнгги нуқта қўйилган вақт орасида баъзан йиллаб масофа ётади. Нихоят шеър окка кўчирилади. Шунда шоиранинг чараклаб кетган кўзларида ҳали ҳам илҳомнинг олови, файзи мафтункор бир жозиба бағишлаб турганини кўп кўрганман. Бундай кунлар опа: «Юринглар, шеър ўқиймиз», дейди. Барчамизни хонасига таклиф этади...

Шеър! Сен бунча моҳир элчисан! Бунча дилкаш суҳбатдошсан! Бунча кадрдон дўстсан! Зулфия опа янги шеърини ўқиган кезлари оҳанрабо хушҳаво кайфият кезади ишхонамизда. У шеър ўқиб бўлгач, имтихон олдигади ўқувчидай ҳаммамизни беҳад камтаринлик билан кузатади, фикримизни сўрайди...

Кулоғимда унинг «Рашк» шеъридаги мардона, самимий саволи жаранглайди:

*Халқ қалбидай бир гўзал шеърга
Етармикан ҳеч қачон кучим!*

Қанийди, бу савол ҳаммамизнинг ҳам дилимизда бот-бот так-рорланиб турса! Шунда биз эълон қилаётган шеърлар орасида хом-хатала, икки томчи сувдек бир-бирига ўхшашлари камрок бўлармиди...

– Ҳар бир ўқувчи калбида бир шоир яшайди. Ҳар бир инсон ўзича шоирона оламга эга. У қўлига қалам олиб, бирор сатр шеър ёзмаган эса-да, адабиётни, сўзни нозик тушунади. Шунинг учун ҳам бундай мухлисларга ҳар қандай пала-партиш тизмаларни тақдим этиш одобдан эмас. Бу масъулиятсизлик ва ўзини иззат қилмасликдир. Масъулият, талабчанлик – санъаткор учун бош мезон, – дердилар устоз.

Зулфиянинг матбуот юзини кўраётган асарлари мана шу ақидага биноангина нашрга тавсия этиларди.

Хизмат юзасидан, ҳам бурч эътиборан кўпинча ёш шоирларнинг асарларини устоз билан биргаликда ўқиймиз. Бир-икки сўз билан шеърнинг руҳи, йўналиши ўзгариб, чакнаб кетади. Қутлибека, Мухтарама, Дилбар Ҳамзахўжаеванинг туркум шеърларини тайёрлашда шундай чакнаб кетган мисраларга гувоҳ бўлганман.

– Мана бу шеърни мен шоира сифатида қабул қиламан. Лекин, муҳаррир сифатида – йўқ. Образлари жуда чиройли. Аммо жуда маҳзун, ғамгин. Ўқувчига, халққа тақдим этилажак шеърларни зийрак кўз билан таҳрир қилиш зарур. Шоир аввало ўз Ватанининг бир фарзанди. Курашчан гражданин. Унга сўз айтиш ҳуқуқи берилгани – мислсиз шараф. Катта жавобгарлик ҳам. Сен билан сукунатда яккама-якка қоладиган китобхоннинг синчков кўзларини унутмаслик керак! Албатта, китобхон энг яқин сирдош, дилдош, лекин унинг олдида майдалашиб кетмаслик керак, – дейдилар Зулфия опа ҳар галги суҳбатларида. – Гинаю аразлар,

ишкий можароларни элга достон қилаверишдан тийилиш даркор. Ёшлардан гражданликни талаб қилаверинг. Ҳар бир босилган шеър ижод йўлини танлашда сабоқ бўлсин. Менинг шундай шеърларим борки, уларни ўқисам, ўзимга ачиниб кетаман. Уларни ҳеч кимга кўрсатганим ҳам йўқ... Ишларман... Кейин эълон қиларман... — Унинг кўзларида ҳаёл титрайди. Бокишларида шеърый олов тафти живирлагандай...

Шундай дақиқаларда унинг Ҳамид Олимжон билан бирга тушган суврати кўз ўнгимда жонланади. Палак. Палакнинг кашталари чодир-чаман. Ҳамид Олимжон оппоқ кителда. Бир қўлини тиззага тираган. Мағрур, хиёл жилмайган. Ижоди, ҳаёти барқ уриб гуллаган камолот ёшида. Гўё хозир гумбурлатиб шеър ўқий бошлайди. У билан елкама-елка атласдай сочлари силлик таралган, навниҳолдай Зулфия турибди. Хаёлчан. Маъсум. У сўзнинг инжа ҳаёлларига ғарқ. Рафикининг овозини тинглаётгандай... Шу нозик елкаларга қулаган ҳижрон тоғи қанчалар залворли эди! Даҳшатли эди! Бу баҳайбат, қора ҳижрон тоғи юк кўрмаган елкаларни эзиб ташлай олмади! Бу ғам-андух билмаган соз кимдан қувват олди? Бу елкаларга қандай улуг кудрат мадад бўлган эди?

*Бахтиёр севгини куйларди созим,
Ўлим ханжарига тегдию синди.
Ҳижрон фарёдидай совуқ овозим,
Наҳот, лириканинг ёлқини тинди!*

Зулфиянинг таянч тоғи — халқи, устозлари, сафдошлари, дўстлари. Унинг бардоши «Куяман-у, бўлмайман адо», деб ёзганида қанчалар ҳақ, қанчалар севимли, қанчалар ардоқли...

Шоира ёшлар шеъриятини диққат билан ўқийди. Уларнинг кашфиёт даражасидаги гўзал мисраларини қайта-қайта такрорлашни ёктиради:

«Мақсуда Эгамбердиеванинг китобчаси чиқибди. Ўқидим. Тасвирлари бирам нозик. Гаплари лўнда-лўнда. Майин қалами менга жуда ёқди. Мириқиб ўқидим».

Яхши шеър ўқиганида ҳаяжонланиб кетади у. Умуман, ёш авлод билимдон, катта нафас билан келаётганидан суюниб гапиради.

Ёзувчилар уюшмасида шоиранинг дўстлари, сафдошлари, шогирдлари йиғилишди. Унга «Меҳнат Қаҳрамони» унвони берилгани муносабати билан қутлашди. Шунда Зулфия ёш ижодкорлар ҳақида шундай қимматли фикрлар айтдилар:

– Мен ёзувчиларнинг бахтиёр авлодига мансубман. Мен кириб келган адабиётда Ҳамид Олимжон, Ойбек, Ғафур Ғулом, Абдулла Қаҳҳор, Шайхзода, Уйғун, Собир Абдулла, Ғайратий, Миртемир каби сўз заргарлари тер тўкиб меҳнат қилаётган эдилар. Усмон Носир, Амин Умарий, Султон Жўра, Зафар Диёр каби таниқли шоирлар билан бир сафда хизмат қилганим – менинг бахтим. Ана шу эътиборли, янги, курашчан адабиёт майдонида устозларим, дўстларим меҳрига суяниб, ишониб ижод қилдим, камол топдим. Менинг ишончимга, меҳримга устозларим, дўстларимнинг бирортаси заррача раҳна солган эмас. Устозларнинг ҳар сўзи бизлар учун муқаддас бўлган. Уларнинг мақтовини, сийловини ҳам, қойишини ҳам жон деб тинглардик. Биз улардан энг яхши анъаналарни ўзлаштирдик, уларнинг йўлини давом эттирдик. Устозлар билан шогирдлар, бугунги ёшлар ўртасида шундай яқинлик, меҳрибонлик, давомийлик бўлишини истайман.

Мен ўзим кўтарилган ҳар бир зинада устозлар назари барҳаёт деб ҳис этаман. Бугунги ёшларга ҳам шу туйғу ҳамроҳ бўлишини истайман...

Устозлик шогирд шеърларига «оқ йўл» ёзиб бериш, матбуотда чиқаришда кўмаклашишгина эмас. Бундай бир томонлама ёрдам шогирдни мўрт қилиб қўяди.

Зулфия опа мактовини ҳам, тўғри маслаҳатини ҳам аямайди.

Яхши шеър билан кўринган шогирдининг сатрларини фахр билан такрорлаб, кўзлари билан эркалашни ёқтиради: «Умри узок бўлсин!» Онага ўхшаб юракдан алқаб қўйишни ҳам билади.

«Нега Хосият жим бўлиб кетди? Хат ёзинг, шеър сўранг», дейди безовталаниб. Мақсуда Эргашеванинг «Эзгуликнинг оппоқ кушлари» шеърини қайта-қайта ўқиб, сатрлардаги ҳар бир ютуғини севинч билан таъкидлайди.

Ҳаётда нималар бўлмайди, дейсиз. Оғир дамларда инсон яхши-ёмоннинг, оку қоранинг фарқига етади. Машаққатли кунларимда доимо Зулфия опанинг меҳрибон қўлини ҳис қилганман.

1969 йилнинг ёзида умрим «фойда»га қолган. Қўнлар ўтиб, ўзимга келгач, шифокор Людмила Петровна Шиманская сўраб қолди:

- Зулфиянинг қариндошимисиз?
- Йўқ... Шогирди бўламан.
- Устознинг бундай жонқуярини қам қўрганман. Устозингизнинг меҳри ҳақи омон қолдингиз...

Шундагина бошимдан кечган бетобликнинг бутун даҳшатию Зулфия опа сўзининг қудратини англадим. Шоирлик Инсон учун қайғуриш, инсонга ҳаёт бахш этиш, мушқул чоғларда унинг қаддини тиклаб қўйиш ҳам экан... Шоиранинг «ҳамма билан бор менинг ишим», деб ёзганлари замирида қанчалар меҳру оқибат муҳассам!..

Зулфия опа шодлигингизни ҳам, қайғунгизни ҳам ўзиникидай тез қабул қилади. У инсон тақдирига бефарқ, лоқайд қаролмайди. «Ҳа, энди бир қўнглига келиб, хат ёзибди-да», деб қўл силтаб қўйиш у кишига бегона. Яқинда Зулфия опани қўтлагани сўлимгина бир аёл кириб келди:

– Неварангиз Баҳриддинжонни дадасига топшириб, Сизни табриклагани келдим. Оиламиз номидан Сизга гул келтирдим, опажон!

Опа бениҳоя шод бўлдилар. Бу шодликнинг боиси – Мавлуда-хонни бахтиёр қўрганлари, унинг севгилиси билан қовушиб, бахтиёр турмуш кечираётгани... Мавлуда қўнгил қўйган йигит қўзи ожиз эди. Тасаввур қилинг, бундай ҳолларда тўрт мучаси соғ қизнинг фидойилигини тушунмайдиганлар қўп бўлади. Икки ёш Жиззахдан тўғри Зулфия опанинг уйига келишди. Шоира уларга самимий сўз билан, доно маслаҳатлар билан, тегишли ташкилотлар орқали ёрдам берди – бахтли оила вужудга келди. Энди бу оилада жасоратли севги ниҳоли – Баҳриддинжон улғаймоқда. Бундай мисолларни қўплаб келтириш мумкин. Онасидан айрилган қизчага она бўлиб, ҳасталик қанғалидан азоб чекаётган аёлга шоира: «Менинг севимли Дилоромгинам!» дея ҳамшира бўлиб малҳам сўзларини битади. Шунда у инсон сифатида юксалиб кетади. Шунда, баъзан сендан

бир оғизгина илик сўз кутиб, кўзи йўлда жовдираб турганлар олдида ўзингни хижолат сезасан киши...

Ижтимоий фаолият, кўпчилик учун ўзини аямай меҳнат қилиш шоир шахсини етук, олийжаноб қилади. Жамиятнинг фаол курашчисига айлантиради. Буни Зулфия опанинг бош муҳаррирлик фаолиятида яққол кўриш мумкин.

«Саодат» журналида янги ишлай бошлаган чоғларим. Навбатдаги сонни тайёрлаб, босмахонага топширдик. Бир пайт ҳаммамизни муҳаррир хонасига чакиришди. Зулфия опа хурсанд:

– Раҳмат! Бу сонни тайёрлашда ҳамма ходимлар виждонан ишлади. Кўнгил тўладиган яхши материаллар кўп бўлди. Кейинги сонда ҳам шундай ғайрат тилайман!

Бундай қувончли кунлар ўшандан бери кўп такрорланди. Ходимлар таҳриридан ўтган материаллар хошиясига қайд қилинган бўлади: *«Ташаккур!», «Барака топинг! Яхши таҳрир қилибсиз!», «Сиз бундан тузукроқ таҳрирга қобилиятлисиз. Яна бир кўрасизми?» «Нега саёз асарга ўз имзоингизни раво кўрасиз?»*.

Мен опанинг иш юзасидан аниқ-тиниқ маслаҳатларини, масалани тез ва оқилона ҳал қилишини яхши кўраман. Ундаги иш интизоми, маданияти, муомала-муносабатдаги назокат, қатъият, қуйди-пишдилик шоиралигига кўрк кўшади. Таҳрирда эса сўзини, меҳнатини қизганмайди.

– Ойдин опа Собирова, «шоир ўз сўзини қизганмаслиги керак, у яна янги-янгиларини топади», дегувчи эдилар. У киши журнализмга муҳаррирлик қилган даврларда бизни шунга ўргатганлар. Муҳаррир зиммасига асар учун ҳам, муаллиф тақдири учун ҳам жавобгарлик ҳаммадан кўра кўпроқ тушади. Яхши таҳрир асарни бойитади, – деб кўп айтардилар Зулфия опа бизларга.

Умуман, матбуот этикаси, журналистика маданиятида Зулфия опа ўзига бениҳоя талабчан. Бирор газета ёки журнал таҳририятига иккинчи нусхада асар топширишни одобга ҳилоф билади. Опа таҳририят ходимлари билан ҳамфикр ишлашни яхши кўради. Холисона фикр-истакларни бажонидил, қувониб қабул қилади. Ўрнига тушган таҳрирлар учун ташаккур айтади. «Қалам урмасдан

чикарасиз», деган сўзини эшитган эмасман. Эсимда, «Шарк юлдузи» журналига бир туркум шеър бериб, «фикрингиз бўлса, бемалол айтинг, кишининг нуқси четдан яхшироқ кўринади», – дедилар устоз кўнғирок килиб.

*Кийганим ипакми, читми ё зарбофт,
Юрак бойлигидан қилмабман парво,
Мени огушлаган ҳаёт нақ офтоб,
Янги кўшиқталаб унда ҳар сабоҳ.*

«Биринчи сатрдаги «зарбофт» сўзини «кимхобга айлантисакчи», деб фикр билдирдим. Хурсанд бўлдилар:

– Жуда яхши. Учинчи сатрдаги «офтоб»га ҳам яхши кофия экан.

Шундай килиб, бу сатр «Кийганим ипакми, читми ё кимхоб» бўлиб қолди. Устознинг бу гўзал шеърида менинг ҳам битта сўзим борлиги билан фахрланиб юраман. Жаҳонга машҳур шоиранинг бу камтарлиги ҳозиргача ҳам асло ўзгарган эмас. Камтаринлик унга улуглик бахш этиб туради.

Зулфия опа шахсиятидаги барча қирралар борлиғича асарларига кўчган. Шоира Светлана Сомова: «Зулфияда ўзбек халқининг бутун назокати, эзгу феъли жамулжам», деб таърифлайди.

Зулфия шеърляти яхши инсонларга Ватан бўлган тупрокка касида. Унинг ёзганлари эзгуликка тўла ёруғ оламнинг кўшиғи. Унинг ғурури, сурури, бутун изтироби, дардлари, куюнчи, суюнчи, осуда ҳаёллари, долғали туйғулари балкиб ётган бетакрор ижодиёти халқимиз меҳнати, ҳаёти, келажагининг ажралмас бир парчаси. Унинг бедорлиги, беоромлиги, илҳоми, ҳижрони, ўчмас муҳаббати – ўз халқининг юрак забтига, томир уришига ҳамоҳанг. У ўқувчиларига, шогирдларига, унинг номи, шуҳрати билан дунё кезган Ўзбекистонга кўп-кўп байрамларни бахш этди.

Тошкент шаҳридаги «Композиторлар» кўчасидаги чоккина боғ ҳовли. Бунда ҳаёт қайнайди. Шеър туғилади. Неваралар кунба-кун камолга етади. Ҳамид Олимжон ўз кўли билан ўтказган дарахтлар ҳар баҳорда чаппар уриб гуллайди. Бу хонадонга дунёнинг турли бурчакларидан табрикномалар, хатлар,

дил сўзлари окиб келади. Катта-катта адабий анжуманларда номдор ёзувчилар, шоирлар бу меҳмондўст хонадон дастурхони атрофида жам бўладилар. Олима кизи Ҳулкар Олимжонова ҳам, келини Риояхон ҳам меҳмоннавозлик билан хизмат қиладилар. Тўрда – Зулфия опа дўстлар жамолидан, юрагидан кувват олиб беҳад бахтиёр. Ёнидаги стулда (бу Ҳамид Олимжоннинг ўрни) энг азиз меҳмон, одатий кунларда эса ўғли – ҳуқуқшунос олим Омон Олимжонов ўтиради. Жажжи Темурбекни эргаштириб на-бираси Лола чарақлаб келади. Ҳар байрамда шундай. Ҳар сафар-ги қувончли дақиқаларда шундай. У дўстлари йиғилган кунлар-ни дунёга бергусиз саодат, дейди. Шеър ўқиган, шеър тинглаган дамларини масъуд онлар, дейди.

Шеър тинглаган масъуд онлар!

Бу дамларнинг умри узун бўлсин! Ўзингиз айтганингиздек, умр вафо қилса, ёзилажак шеърларингиз кўп, жуда кўп. Сиздан шеър тинглаган масъуд онлар бардавом бўлсин!

1985.

ЗУЛФИЯ ЁҒДУЛАРИ

*Ҳаво кезиб чарчаган қўлидай,
Учиб, қўниб кезгум Ватанни,
Ва меҳнатдан нақ ипак қўртдай
Тўхтамасман, тинмаса қалбим.*

БИРИНЧИ ҚУВОНЧ

Ўқчи кўчасидаги катта боғ ҳовли. Қотмагина, бугдойранг чехрали, шахдамгина бир қиз техникумдан қайтиб, қувониб она олдига кирди. Унинг қўлида янги китобча. Муқовада лотинча қилиб «Зулфия Исроил кизи», «Ҳаёт варақлари», «Ўздавнашр», 1932 йил деб ёзилган. Асл ўзбек аёлларига хос босиқлик ва ички қувонч билан она қизини кўзи билан эркалади. Бу кичкина бир хонадонда дунёга келган қизчанинг жаҳонга машҳур шоира бўлиши онанинг хаёлига келганмикан ўшанда? Фақат она янги ҳаётнинг фаол курашчилари

бўлган ўғиллари изидан ёлғиз қизининг ҳам дадил овоз билан эргашиганидан мамнун эди, холос.

Орадан ҳеч қанча ўтмай, қизи унга бир даста пул келтириб берди. Бу илк шеърый китобчанинг қалам ҳақи эди. Она хайрон савол берди:

– Вой, болам, биз ҳали пул тўламадик-ку бу китобчага? Қанча қоғоз, меҳнат сарф қилинган ахир бунга?

– Мен сўраб борганим йўқ. Илёс акам олиб келиб бердилар (шоир Илёс Муслим шоиранинг амакисининг ўғли бўлади). Шеърларимга давлат тўлаган қалам ҳақи экан.

Меҳнаткаш, саводхон, доно она ҳали ўз кизининг умр йўлларида шеърнинг камёб шухрат гуллари, халқ меҳрини кўражагини ҳам ўйламагандир? Бу бутун ҳашами гулу боғ бўлган хонадон дарвозаси остонасидан бошланган йўл Ер юзининг жуда кўп эллари, одамлари қалби билан туташажагини Она ўшанда ҳис қилганмикан?

ШАМГА ПАРВОНА

1943 йил. Ҳаёт-мамот жанглари дунёни ларзага солиб турган суронли давр. Халқ курол ясар, завод-фабрикаларда уйқусиз дастгоҳ юргизар, бир тишлам нонини ҳам, ташвишини ҳам фронт билан баҳам кўрарди. Госпиталларда ҳамширалар малҳами билан бир каторда санъаткорлар кўшиқ билан ярадорларни даволар эдилар. Юрт ёзувчи ва шоирларнинг сўзига илҳак эди. Тошкентда адабий ҳаёт қайнар, бу ерда яшаётган таникли рус, украин, беларус шоирларининг асарлари ўзбек тилида чоп этилар, ўзбек жангчиларининг кўкрак чўнтагида Х. Олимжоннинг «Қўлингга курол ол», Ғ. Ғуломнинг «Сен етим эмассан» шеърлари билан бирга К. Симоновнинг «Мени кутгил»и каби ноёб шеърларнинг ўзбекча таржимаси ҳам юрарди.

Беларус шоири Якуб Коласнинг юбилеи бўлиши керак. Адибнинг китобини зудлик билан ўзбек тилида чиқариш даркор эди. Бунга дўстлик бурчи ҳам талаб этарди. Хонадоннинг энг катта хонаси икки шоирнинг ижодхонасига айланди. Ўртада икки юракни бирлаштириб шам ёнади. Бир шам ёруғида икки дил, икки сафдош

шоир ярим тунгача Я. Колас билан ғойибона суҳбатда. Китобга сўзбошини Ҳамид Олимжон ёзар, шеърларини Зулфия ўзбек тилига ўғирарди. Уч кунда сўзбоши ҳам, Зулфияга тегишли таржима ҳам тайёр бўлди. Шамнинг хира ёруғида бир хона кенг жаҳондай бўлиб, битта столнинг икки каноти илҳом ва меҳнатда эди. Улар битта нафасга айланиб бахтиёр яшар, ишлар эдилар. Қийин шароитни пайқамас эдилар, ҳамма шундай яшарди. Меҳнат, меҳнат килиш керак эди. Уруш борарди ахир. Халққа таянч сўз керак эди. Ўша матаккатли кезларда нозикниҳол Зулфиянинг қудратли таянчи – Ҳамид Олимжон ёнида ёник сўзларни излаш ва топиш осондек эди.

ТУШ

– Ҳамид Олимжон ҳалок бўлганда (1944 йил) кўру қар эдим. Ҳеч нарсани билмасдим. Ўшанда уни кутиб, театрда борамиз деб чиройли кийиниб олгандим. Халқ уни елкасида олиб борарди. Ўша мудҳиш кун унинг бошида турибману, хиноли бармоқларимни қаёққа қўйишни билмайман. Кесиб ташланглар, дейман...

Қайнонам Комила ая иродали эдилар. Мен ва Саҳобат йиғлаб-йиғлаб икки ёқда чўзилишиб қолардик. Шакарли чойга нон ивитиб, оғзимизга солардилар. Орадан кўп ўтмай, лағмон пишириб, устига кўклар солиб, дастурхонга тортдилар.

– Олинг, болам, энг. Абдулҳамид яхши кўрарди бунини. Авваллари икковингизга пишириб берардим, – дердилар. – Мотам ақлсизни – жинни, ақллини – доно қилади.

Ох она, она! Сенинг борлигинг сабр-тоқат ва мадад эди!

Ўша кунлари тушимга Ҳамид Олимжон кирибди. Шундай зинадан тушиб кетаётса, йиғлаб орқасидан эргашибман, югурибман.

– Қаёққа борасиз, ана, онамдан ўрناق олсангиз-чи! Йиғламанг, болаларга қаранг, менинг дунёим бошқа. Бўлди, қолинг, йиғламанг! – Шундай деб чиқиб кетиб қолдилар, – сўзлаб берардилар устоз...

Бу башорат – мунис йўлдошини тирик ҳаёт бағрига, қатта шеъринг, элга хизмат йўлига ундаган эди. Ўша бедод айрилиқнинг тоғдай юкига қаламга таяниб, одамларга суянибгина, шоира тоб

берди. Ҳижроннинг оловли чиғириғидан порлаб, жароҳатли жайрон дардига эм топиб, ёниб шеър ёзди.

МЕҲМОНЛАР

Гавҳар орттирмадим дўстликдан бошқа...

Таҳририятга Зулфия опа чакнаб кириб келдилар. Узун йўлакда унинг шахдам, енгил қадамларини дарров билиб қоламиз.

«Эй, дил» янги шеърларини айтиб ёздириб ўтирган эканлар, кўришгач, «келинг, шеър ўқиймиз», дедилар.

– Эрталаб соат 5 дан 9 гача ўтирдим. Бирданига битди.

Ҳамиша шундай. Одатда у шеърни узок дилда кўтариб юрар, эҳтирос, тошқин илҳом билан бир ўтиришдаёқ коғозга туширарди.

Тожикистон адабиёти ва санъати кунлари. Адабиёт кечаси мушоирасида Зулфия Мирзо Турсунзоданинг «Эй, Ватан» шеърдан сўнг ўзларининг «Эй, дил» шеърларини ўқидилар.

Шу кунларнинг бирида Жалол Икромий билан бўлган бир суҳбатни айтиб бердилар.

– Фотех Ниёзий эсимга солди. Шундай бўлган экан, менинг ёдимда ҳам йўқ. Ундай ходисалар кўп бўлар эди.

Москвага учаётган Душанбе самолёти Тошкентга кўнибди-ю, рейс тонготаргача колдирилибди. Бир пайт телефон жиринглади. Ҳамма ухлаган. Гўшакни кўтарсам, Мирзо Турсунзода:

– Зулфияхоним! Мен Мирзоман! Ассалому алайкум!

– Ваалайкум ассалом! Каердан сўзлаяпсиз? Тошкентданми?

– Мусофирлар дарвозангизда турибмиз, кир, дейдиган одам борми, деб!

– Тошкентда дарвоза кўп. Кайси биридасизлар?

– Осмон дарвозасидамиз. Ҳозир борамиз сизникига!

– Қандай бўларкин? Соат бир бўлаяпти-ку! Ҳамма ухлаган!

– Ухлаган бўлса, майли, уйқулари оромли бўлсин. Шоир халқи ҳамиша бедор. Биз ухламаганда, энди сиз ҳам ухламайсиз-да, ази-зим!

– Йўлдошларингиз борми?
– Ҳа, ҳаммаси ўзингиз билган мусофирлар – мен, Фотех, Жалол Икромий...

Бирдан Жалол Икромийнинг овози эшитилди:

– Кечирасиз, Зулфияхоним, Мирзо сизларникига борамиз, деб туриб олган. Ойбекникига бора қолайлик, десам, тинчини бузмайлик, дейди. Ғафур Ғуломникини айтсам, Ғафур зиёфат қилади, самолётдан қолиб кетамиз, дейди.

– Бўпти, марҳамат, келинглар, – дедим.

Уйга кирдим. Аямларни уйғотдим.

– Аяжон, турасизми?! Тожиклар меҳмон бўлиб келишяпти уйимизга. Ўғлингизнинг ўртоқлари бор-ку, Турсунзода, Икромий, Тошкентда яшаган Фотех Ниёзийни биласиз!

– Туришга ҳеч ҳолим йўқ. Саҳобатни уйғотинг. Ўзларинг меҳмон қилиб, жўната қолинглар, – дедилар.

Зум ўтмай етиб келишди.

Уйда сабзи йўқ экан, кўшнимнинг уйида чирокни кўриб, югуриб чиқдим. Аҳволни айтдим.

– Гўштингизни чиқариб юборинг-да, бемалол меҳмонларингиз билан ўтираверинг. Тайёр бўлгач, Саҳобатойни чақираман.

Ўшанда кириб-чиқиб юрган сингилларимиз бўй етиб қолишган кизлар эди. Дарров уларга тожиклардан куёв топишди. Шу ерда режа тузишди. Тепада ой балқирди. Ҳовлида Ҳамид Олимжон кўллари билан экилган ток тагидаги столда тузалган дастурхон атрофида ўлтиришди. Кузда тўй ҳам ўтказиладиган бўлди. Бу адабиётчиларнинг дўстлигини ҳам мустаҳкамлайди, деди кимдир. Шеърхонлик ҳам қиёмига етди. Ғира-шира тонгда аэропортга жўнаб кетишди. Дўстлар учун бу хонадон эшиклари доим очиклигини билишарди.

Мен яна бир ўша суҳбат сурурини хис қилиб севиндим. Садриддин Айний, Сажжод Зоҳир, Файз Аҳмад Файз, Степан Шчипачёв, Қайсин Қулиев, Марварид Дилбозий, Мустай Карим, Эди Огнецвет – буларнинг ҳар бири ўз уйига, Тошкентдаги ўз манзилига тушгандай кириб келишарди. Шоиранинг кадрдонлари – халқимизнинг дўстлари эди.

Дўстлик, кардошлик туйғулари шу сабабли ҳам Зулфия ижодида «Мокомато дури»дан юксакрок улуғланади. Ўз халкининг меҳмоннавозлик фазилатлари унинг табиатига сингиб кетган эди. Бу фазилат ҳар сафар Тошкент анжуманлари чоғида, икки улуғ шоир дастурхони теварагида жам бўлган дўстлар даврасида доим намоён бўлган.

1976 йилда шоира яна катта бир гуруҳ ёзувчиларни уйига таклиф қилди.

Осиё ва Африка мамлакатлари ёш ёзувчилари симпозиумида непаллик ёш шоира Банира Гири ҳам бор эди. У ҳовлида сайр этиб юраркан, кийикдай чакқонлик билан тиз чўкди-да, Зулфиянинг этакларини кўзига суртди:

– Сиз мен учун шеърият тимсолидирсиз.

Комилик шоира Антонина Кимитвал:

– Сиз бизнинг момақайимиз (онамиз) бўласиз адабиётда.

Тожиқ шоираси Озод Аминзода сўзлари кулоғимда янграйди:

– Сизлар бахтлисизлар, – дейди у бизга – мумтоз хазинангиз бор. Бу – Зулфия. Ундан баҳрамандсизлар...

Шоирларни бир-бирига яқин, азиз қилган шеърғина эмас, инсонийлик хислати, маънавий улуғворлик ҳам. Мана шу икки нури хислат Зулфияга дўст тутинган барча эл-элатлар ижодкорлари меҳрида ҳам намоёнدير...

ҲАЙРАТ

Ҳозир устоз турган соҳилда туриб,

Гўё имтиҳондан ўтмоғим даркор...

...Мен ҳам нам қирғоқ узра

Меҳробга киргандай аста тушаман.

Ойбекнинг 80 йиллиги юбилеи тараддудлари олдидан суҳбат очилиб кетди. Зулфия сўнгсиз ҳурмат ва ўқинч билан сўзлайди:

– Сўзлаш ҳам оғир. 1968 йил. Абдулла Қаҳҳор дафн этилаяпти. Тумонат одам. Ойбек акага кўзим тушди. Жуда эзилиб кетган. Унинг катта-катта кўзларида бир жаҳон мунг. Назаримда, букчайиб қолгандай кўринади. Юрагим зиркираб кетди...

Ойбек ва унинг рафикаси билан сафарда бўлганмиз. Қаршидан самолётга чиқиб кетаётганларида қадлари букилгандай кўриниб, дилим зир кетди яна.

Саксондара... Бу ерга Бухоро ва Навоий шаҳрида бўлиб келганмиз. Йўл шу қадар гўзал. Гуллаган Ўзбекистон худди кафтингда тургандай. Навоий йўлида ҳам, Бухоро йўлида ҳам ҳамроҳимиз шоир Тошпўлат Ҳамид эди. Сохилда тўхтадик. Сув бир дунё нурни эркалаб оқиб ётарди. Ойбек кирғокка тушиб, Зарафшондан икки ҳовучлаб сув олиб ичдилар. Сув бармоклари орасидан ирмоқлардай тўкилади.

«Бир ҳовуч сув» деб ёзиб қўйдим ён дафтарчамга.

Кейин Таллимаржонда эшак минган кизча, мунчоқдай кизалок эди, бувиси билан борарди. «Ҳуриликко» деб ёзиб қўйгандим.

Бухородаги янги ишга тушган меҳмонхонада Ойбек ака каттик ишладилар. Ҳаво иссиқ, дим. Жон сақлаш кийин. Турли одамлар билан суҳбатни Зарифа опа ёзиб оларди. Ойбек ака юзларидан тер қуйилиб, тинимсиз ишлардилар. Адиб беҳад гўзал илҳом дақиқаларига ғарқ эди. Унинг ишлаганини кўриб, «Во-ей, биз бутун умр ўйнаб ўтдик-а! Ёзиш бунақа бўларкан!» ледим ўшанда...

... Оға адибларимиз ҳаётдан бирин-кетин кетишди. Юраклар увишиб колди. Қандайдир бурч – ўқилмаган бурч дилингни эзиб коларкан.

Мана, шоиранинг армонлари, бурчлари. Ўтганлар хотираси олдида ҳам, бугунимиз олдида ҳам бурчли деб ҳисобларди ўзини.

Ғафур Ғулом ва Миртемирни эслаганларида ҳам нафис бир ҳурмат, шогирдлик эҳтироми билан сўзлаганларига кўп бор гувоҳ бўлганман.

Зулфия бу пурҳикмат, аллома халқ шоирларини ўзига, ижодига, ҳаётига таянч билиб яшаган. Шу таянчлар билан ўзини қудратли ҳис этган.

ШОИРЛИК МАФТУНЛИКДИР

Ўзбекистонда тожик адабиёти байрами кунлари.

Саҳнада «Зебо» ансамблининг кизлари. Улар алвон блузка, оппоқ шимда «Эй, санам» ашуласига рақсга тушишди. Майда ўрилган сочлари қора тўлкиндай тўлғанарди.

– Гўзал кизларнинг гўзал ёшлигига монанд гўзал ракс. Инсон қадди қоматининг гўзаллиги.

– Мана, гўзалликни аёллардай ҳис қилиш керак экан, – деди ҳайратланиб тожик ёзувчиси Фазлиддин Муҳаммадиев.

Эсингиздами:

Сендек санами кўрмади Лутфи Чигатойда...

Чин сўйла, Хито ҳўбларига на бўлурсен?

Ўйлайманки, гўзаллик туйғуси ҳақида гап борганда унга эркак ёки хотин кўзи билан қараш деган тушунчанинг ўзи хато.

Гўзаллик – барқамоллик. У қучли ва қудратлидир.

Лоп этиб унинг ҳаёлидан яна ёшлик йиллари ўтди. Ҳамид Олимжон билан икковлари «Искра» театри томонда сайр қилишарди. Рўпарадан Мухтор Ашрафий ўтиб қолди. У жуда кўркам киши эди. Зулфия лол бўлиб, тикилиб қолди. Бир пайт Ҳамид Олимжон унинг билагидан ушлаганча, бўлдим, кетдикми, деди.

Зулфия хиёл хижолатда:

– Кечирасиз, хафа бўлмаг!

– Кўзни нимага берган? Шоираликни-чи? Гўзалликка маҳлиё бўлмасангиз, ҳайратланмасангиз! Шоирликни – мафтунлик, дейдилар.

Биз бир-биримизни шундай тушунардик, биз руҳан яқин эдик. Руҳан яқинлик бўлмаган муҳаббат, оила, бу – омонат, ҳаёлидан кечди шоиранинг.

Бу суҳбатлар, хотиралар шуъласида кўнглим исийди.

Ҳаётни шундай устозлар хотираси, ўчмас ёди билан тўлик, мукамал деб биламан.

ШЕЪРИЯТНИНГ ЮЛДУЗИ

Москва. 1981 йил. 28 июнь – 6 июль кунлари Москва шаҳрида Бутуниттифок Ёзувчиларининг VII анжумани бўлиб ўтди. Зулфия-хоним тавсиялари билан бўлса керак, мен ҳам ушбу анжуманда қатнашдим. Зулфия опа кизлари олима Ҳулқар Олимжонова билан

«Москва», мен эса «Россия» меҳмонхонасига жойлашдик. Устоз ҳар кунни менга қўнғирок қилар, ё тушлик, ё кечки тамадди учун таклиф этар, бир ўзингиз ресторанга киришингиз ноқулай. Ҳеч тортинмай келаверинг, бир маҳал суюқ овқат ичмасангиз бўлмайди, деб катъий айтардилар. Мени хижолатга солиб, харажатини ҳам ўзлари ҳисоб-китоб қилардилар. Марказий Адабиётчилар уйида Зулфиянинг шеърийат ҳақидаги ёрқин маърузасини таниқли шоирлар, адабиётшунослар хайрат ва шавқ билан тинглашарди. Москванинг иссиқ, дим ҳавосига карамай, кўпчилик жой етмаганидан тикка оёқда туриб тинглашарди. Маъруза адабий журналларда чоп этилди. Зулфияхоним қайси даврага кирса, номдор ёзувчилар бир пасда уни ўраб олар, самимий суҳбат бошланиб кетарди.

Тушлик пайти барча ўзи қўнган меҳмонхонага отланди.

Йўлга тушдик. Автобус бекатидамиз. Шаҳарнинг тунд, гунгурт ҳавоси. Ёз бўлишига карамай, куёш неча кунлаб кўринмайди. Бекатда машҳур шоирлар гурунг қилишади. Ҳазил, лутф, қаҳқаҳа. Бирдан қўнғир булутлар орасидан офтоб чарақлаб чиқиб колди.

Тўладан келган, паст бўйли грузин шоири хурсанд бўлиб, куёшни кўрсатди.

– На небе – солнце светит, на земле – Зулфия.

Майин қаҳқаҳа, лутфдаги шодмонлик, кувноқлик бекатни тутди. Зулфияхоним нимтабассум ила ёқимли жилмайиб, ташаккур айтди.

Мен ва Ҳулкар опа сўз санъаткорлари – Қайсин оға Қулиев, Муса Ғали, Мустай Каримнинг беҳад гўзал дўстона суҳбатидан ўзимизда йўқ шод эдик. Зулфияга ихлос, эҳтиром – ўзбек аёлига, меҳнаткаш халқимизга, ўзбек шеъриятига бўлган чексиз ҳурмат ифодаси эканидан бахтиёр эдик...

ШУНДАЙ КУН КЕЛДИ

Москвадаги Ёзувчилар анжумани сўнгида Катта Кремль саройида зиёфат берилди. Таниқли шоирлар, ёзувчилар, адабиёт муҳиблари, анжуман меҳмонлари билан гавжум кошона. Барча

дўст-ёрлар тўпига кўшилар, бир-бирига меҳр-ихлос изҳор қилар, адабиёт шарафи, дўстлик шаънига самимий сўзлар айтишарди. Анжуманнинг барча иштирокчилари Зулфияхоним ўтрусига шошар, бир оғиз ширин сўз айтишга ошиқар, ўз халқи номидан ўзбекнинг Зулфиясига дилидагини баён қиларди.

– Шаркнинг юлдузи шарафига – деб лутф қиларди Қайсин оға.

Расул Ҳамзатов, Мустай Карим, Давид Қуғултинов, Муса Ғали, Римма Казакова, Оқжамол Омарова, Гулрухсор, Евтушенко... барчаси Зулфия юлдуз буржи шуъласига интиларди. Ҳулқар опа ҳам, мен ҳам бу илтифотлардан яйраб, суюниб томоша қилардик.

Бир пайт Рамз Бобожон Зулфияхонимга дедилар:

– Зулфия опа! «Зулфия» деган журнал чиқиши учун қадаҳ кўтарайлик.

Сезгир ва закий Зулфияхоним бир лаҳза хаёлга чўмди ва кулимсираб жавоб қайтарди:

– Шундай бўлади! Фақат кўп йиллардан кейин...

Бу сўзлар заминида кўп маъно бор эди...

1999 йил 10 июнда Президент Ислам Каримов Фармони билан таъсис этилган Зулфия номидаги Давлат мукофоти бугун ёш истеъдодли қизларни ижодга, илҳомли меҳнатга, мушоирага чорламоқда. Бугунги кунга келиб 196 нафар ёрқин истеъдодли, зукко, билимдон қизларимиз кўксида Зулфия сиймоси туширилган нишон балкиб турибди.

Истеъдодли қизларимиз «Зулфия» деган буюк номни, Қалб аталган меҳрни, вафо тимсолини, дўстлик куйчиси рамзини, она-Ватан эътирофини кўксида офтобдай тақиб юргани Мустақилликнинг инжа мевасидир.

Ёш зулфиялар тимсолида азиз Зулфияхоним яна сафларга қайтди. У ўзбек қизлари учун меҳнат, муҳаббат, ижод, Ватанга эътикод рамзи бўлиб қайта яшамоқда.

ОЛТМИШ ЙИЛЛИК ВУЛҚОН

Зулфия 80 ёшида «Хотирам синиклари» достонини ёзди. Асар адабий жамоатчилик орасида шов-шув бўлиб кетди. Бу достонда

шоиранинг армонлари, акасининг умрига заво­л бўлган катагон йил­ларининг даҳшати, мушфик, мунис онаси Хадича аянинг дунёни ўртовчи изтироблари аланга олиб ётади.

*Ака, жоним акам, жондошим акам,
Олтмиш йил изимга қайтиб йиглайин.
Бўғзимда тош бўлган йўқловларимни
«Оҳ»ларим эритар – айтиб йиглайин.
Онам қўлларида муштдай тугунчак,
Тош шаҳарни кезар авахта излаб.
Авахта нечадир, зор она неча,
Нечалар яшарди замонни «сиз»лаб.*

Бу фарёд, ўтли исён ора «Гуллаган ўрикдай ораста отин» Ха­дича аянинг Сўфи Оллоҳёр, девона Машраб баёзларидан ўкиган ғазаллари жилғалардай шилдираб оқади гўё...

Бу дoston Хурриятнинг пойқадамига битилган севинч шукро­наси, кирчинида қийилган акаси Нормат Исроиловга 50 йил қайтиб ёзилган марсия кўшиғи. Исроил ота номидан қаттол замонга айб­ловномадир.

17 ёшида нобуд бўлган ўспирин ўғлининг дарди она кўксидаги доғ эди. Исмоил, Кодир деган ўғиллари эр етиб, оёққа турди, ўзидан кўпайди. Уларнинг фарзанд, не­вара, эваралари улкан чинор шажа­расига айланди.

*Ҳовлимиз зийнати жамбил, райҳондай
Отам таъбирича, эдим бойчечак...*

Зулфия опа айтишларича, янгаларига эш бўлиб, палак тикиб ўсганлар. Доно она ўз келинларини сийлар, кўркам, зебо бўлиб эшикдан кирган барваста ўғилларини кутиб олишини ўргатаркан. Боғ ҳовли гулзор. Ҳовли этагида бир лаби учган қозон тагида кишин-ёзин ўсма кўм-кўк гуркираб тураркан. Хадича ая беҳининг

уруғини тўплаб, пиёлага озгина сув қўярканлар. Беҳи елими билан келинларининг зулфини гажак қилиб котириб қўярканлар. Ёшларнинг ахиллигидан суюниб юрарканлар. Шундай ораста, файзли, хосиятли хонадонда ўсган Зулфиянинг яна бир бахти – бахшифеъл, мулойим, дарёдил Комила аяга келин бўлди, Ҳамид Олимжоннинг гавжум хонадони меҳрини қозонди...

Ёзувчи Сарвар Азимов, Ҳамид Олимжоннинг сингиллари Асолатхон, таниқли хирург Роҳатой, муаллима Саҳобатой, тарихчи олима Муҳаббатойлар Зулфияхонимни бағоят хурмат қилар, туғишган опаларидай азиз билишарди... Зулфия опанинг қувончли кунларида, ҳижрон дамларида ҳамдам, ҳамдард, таянч бўлишган улар...

БАҲОР БИЛАН УЧРАШУВ

1995 йил, апрель. Республика хотин-қизлар кўмитаси Тошкент Давлат Аграр университетида «Зулфия издошлари» адабий анжумани доирасида шоиранинг ижодий кечасини ташкил қилди.

Дорилфунун дарвозасида меҳмонларни катта олим, ректор Эркин Шайхов кутиб олди.

– Зулфия опа, ҳозир мўъжиза рўй беради. Сизни 80 та баҳорингиз қаршилайди...

Дарҳақиқат, икки саф бўлиб тизилган атлас қўйлакли навиҳол талаба қизлар тирик камалакдай товланар, қўлларида бир дондан қизил чиннигул бор эди..

- Ассалом, мен биринчи баҳорингизман.
- Мен ўн саккизинчи баҳорингиз.
- Мен йигирма тўққизинчи.

Шоира шахдам келар, ҳар бир «баҳори»ни оғушлаб, пешонасидан ўпар, юзларида самимий виқор, эрка табассум бор эди... Ногоҳ у бир лаҳза тўхтаб қолди.. Йигирма тўққизида қор остида қолган баҳори, бир кечада оппоқ оқарган сочлари, тушимми-ўнгимми, деб жудодик ичра ёнганлари... Ҳамид Олимжон ёди:

*Сени бирдан жонсиз кўрдим,
Жоним чиқди менинг-да.*

Пешвозида «баҳорлар» кўлида гул тутиб, шоирани кутарди. Ҳаёт ва муҳаббатнинг буюк қувончлари, ижоднинг завқли лаҳзалари.

- Мен қирқинчи баҳорингизман.
- Саксонинчи баҳорингизга хуш келибсиз...

Баҳор камалаклари оралаб шоира саҳнага кўтарилди... Учрашув қарийб уч соат давом этди...

Филология фанлари доктори Умарали Норматов, олим Эркин Юсупов, хотин-кизлар қўмитаси раиси Дилбар Ғуломова, Олий Мажлис раиси ўринбосари Бўритош Шодиева ва камина ҳам сўзлади.

«Зулфия издошлари» кўрик-танлови ғолибларини ардоқлаб, устоз уларга оқ йўл тиладилар. 15 дақиқа сўзлаб, 2 та шеър ўқидилар. Яйраб кетдилар:

– Юбилей ўтказиш ниятим йўқ эди. Бу файзли учрашувдан сўнг, қарасам, ижод байрами яхши экан. Одамга куч-қувват берар экан. Шундай садокатли мухлислар билан дийдорлашув мен учун бахт, катта байрам, – деди шоира.

Зулфия опа яхши сўздан, тилақдан, самимий иқрордан, қутловлардан ёш боладай суюнардилар.

* * *

1995 йил, 30 май. Президентимизнинг табрикномалари матбуот-да чиққан куни табриклаб кўнғирок қилдим.

– Ойдинжон, ўқидингизми? Бунча теран, ёрқин сўзлар! Бунча лутф! Бунча самимий... Қаранг-а, Зебуннисобегим, Нодирабегим анъаналарининг давомчиси, дебдилар... Бундай қутловга қандай сўзлар топиб, жавоб ёзсам-а, – гўдақдай қувониб, шодлигини яширолмай ҳаяжонланарди устоз... – Шоир одам ҳам бундай залворли сўзларни топиб ёзолмайди...

...Мухташам «Туркистон» саройи. Ўзбекистон раҳбари номидан қутловни ўқиб, Давлат маслаҳатчиси Хайрулла Жўраев топширар-

кан, Зулфияхоним кутловномани уч бор пешонасига теккизиб, та-
воф қилди...

Бу чинакам шарқона назокат, миннатдорчилик, шоҳона эҳти-
ромга шоҳона эъзоз белгиси эди...

Олим Иброҳим Ғафуров маъруза қилди. Мен ҳам сўзлаб, «Сао-
дат» номидан, Миллий ва ижтимоий барқарорлик жамғармаси но-
мидан табриқладим. Тожик шоираси Озод Аминзода, қирғиз шои-
раси Хонбиби Эсенқораевалар шеър ўқидилар.

Зулфияхоним қаср деворларини гумбурлатиб, юракларни титра-
тиб, «Бу оқшом» шеърини ўқиди.

*Ҳикматлар баҳрида дур, марваридим
Аждодларим менга ифтихор, гурур.
Шу мавҷлардан томган нуқра умидим
Шоира қизларим бахш этган сурур...*

*Ҳамон эътиқодим – ҳақиқат, ҳақдир,
Сўзлайман юзимни тутиб Каъбага.
Емира олмайди ўткинчи тақдир,
Осуда ўтади руҳим абадга.*

*Эъзозлар, ардоғлар учун ташаккур,
Асли Сиз офтобим, мен зиёсиман.
Тонгларингиз кулсин дориломон, ҳур,
Бахтим шул – ўзбекнинг Зулфиясиман.*

Саҳна гулларга тўлиб кетди...

Шоира концертни томошабинлар каторида ўтириб томоша
қилди. Хонандалар саҳнадан тушиб, қучок-қучок гулларни шои-
рага тухфа этишар, ардоқли шоира эса гулларни бир-бир томоша-
бин – мухлисларга улашарди. Сарой гулхонага, шеъриятнинг
мўъжиза гулшанига айланди. Кечанинг поёнида томоша залидан
чиққан ҳар бир аёл-қиз қўлида биттадан гулдаста – Зулфия деган
ноёб баҳор чаманидан тухфа билан уйига қайтди.

Зулфияхоним гулни, баҳорни жуда севарди. Гул совға қилсангиз, сиздан миннатдор бўларди. Ўзи ҳам гул ҳадя қилишни ёқтирарди. У чинакам баҳор ошуфтаси эди. Баҳор қаримаганидек, Зулфиянинг қалби, туйғулари беғубор, мусаффо илҳоми навқиронлигича биз шогирдларини мафтун этарди.

Учрашувлар, байрамлар, мушоиралардан кучоғи гулларга тўлиб, тўғри Ҳамид Олимжон бошига борар, гулларни унинг хобгоҳига сочар, ғойибона дийдордан таскин топиб қайтарди...

СУРАТГА ШАРҲ

1996 йил, 1 март. Тонгда бошланган иссиқ қор борлиқни ок чодрасига ўраган. Оппок қор салтанатида шаҳар ғаройиб эртақлар қасрига ўхшаб кўринарди. Баҳмал қирларидан Тошкентга – Зулфияхоним хонадонига бойчечаклар келиб улгурганди. Бойчечакнинг нозик гуляпроқлари шамнинг ёник илдизларидай нур сочарди. Кафтдайгина гулдонда баҳорнинг арзанда кизи – бойчечак шоирага севинч бахш этарди. Тинимсиз кўнғироқлар. Кетма-кет келаётган меҳмонларни шоира меҳрибонлик ва илтифот ила кутиб олар, шогирдларини бағрига маҳкам босиб, пешоналаридан ўпар ва юзларини оҳиста силаб, тўрга таклиф этарди.

Шеър ва сўз.

Сўз ва шеър.

Бу давранинг шукуҳи, файзи, мазмуни шунчалар гузал ва оромбахш эди. Ўзи учирма қилган қалдирғочларини қанотига олиб, лутфу назокат ила ардоқлаб, уларнинг қамолидан яйраб тўрда ўлтирардилар Зулфияхоним.

Ўша суҳбатлар, ўша дийдорлашув дилдаги армонларга айланиб қолганига анча бўлди. Ушбу сувратда муҳрланган устознинг мунис чехраларидаги майинлик ва муқаррамлик ёзилмаган шеърларнинг сирли сатрларидир. Бойчечаклар Зулфияхоним нафаси кезиб юрган хонага ҳар йил 1 март куни эшик қоқиб келаверади. Гуллар, долалар йўқлаб боради уни.

Сизни сўроқлаб баҳор келди. Зулфияхоним, тинглаяпсизми?

Суврат 1996 йилнинг 1 март куни шоира хонадонида олинган.

Биринчи қатор, ўнгдан: Сайёра Раҳматхўжаева, Гулчеҳра Жўраева, Зулфияхоним, Ойдин Ҳожиёва, Дилбар Саидова. Иккинчи қатор, ўнгдан: Риояхоним Олимжонова, Хосият Ёқубжонова, Қутлибека Раҳимбоева, Санъат Маҳмудова, рассом Лайло Салимжонова, олдинда ўтирган Ҳулкар Олимжонова.

Машраб НУРИНБОЕВ фотоси.

СЎНГГИ ДИЙДОР

1996 йил. Баҳорда Зулфияхоним бетобланиб, стационарга ётдилар. Ўзим билан овора бўлиб бора олмадим. Ёз ойлари эса боришимга Ҳулкар опа рухсат бермадилар. Тинимсиз туш кўраман: «Композиторлар» кўчасининг икки тарафида оппоқ столлар, стуллар терилган, оппоқ дастурхонлар ёзилган... Яна қўнғирок килдим. Бу гал Омон ака (ўғиллари) ижозат бермадилар. Зулфия опа бемор ҳолатда шогирдларига, мухлисларига кўринишни истамасдилар.

Августнинг биринчи куни. Ўзбекистон хотин-қизлар қўмитаси вакиллари, шоиралар «Темурий маликалар» илмий анжуманига йиғилишган. Шу тадбирга бориш учун шайланиб турсам, Бобожонов кўчасидаги ҳовлимизга ишхонадан қўнғирок бўлди:

– Зулфия опа ўтибдилар...

Дарҳол Ҳамид Олимжон ва Зулфияхоним яшаган ҳовлига жўнадим. «Композиторлар» кўчасига қайрилишимиз билан, кўчанинг икки четида қатор терилган оппоқ елим курсилар кўзга ташланди. Кўча бошида машинадан тушиб, файзли йўлакдан юриб, табаррук хонадонга кириб бордим. Кузнинг сарин ҳавоси эсар, орас-та, гулбоғчали ҳовлида аллақачон одамлар йиғила бошлаган эди. Пешайвонга чиқадиган зинадан Омон ака кўз ёшларини артганча тушиб келарди. У кишининг нигоҳидан «кириш мумкин эмас» маъносини уқдим.

– Иссиқ дийдорларини кўролмадим, лоақал бир нафас кўриб, видолашай, – дедим-да, жавобни ҳам кутмай зинадан кўтарилдим.

Меҳмонхонада турган кўркам аёл ҳайратланиб қолди, ғассол бўлса керак. Мени таниди шекилли, йўлимни тўсмади.

Қадрдон устозим иш кабинетларида қўйилган каравотда укпардай бўлиб ётар, юзлари кичрайиб, ранглари сарик пилладай бўлиб қолган эди... Беш дақиқагина ғанимат меҳмоним олдида бўлиб, розиризолик сўрадим, кўз ёшларим юзларимни ювиб тушар, худди устоз ҳозир кўзларини очиб, Ойдинжон, келдингизми, дейдигандай...

Ҳалиги фариштали аёл эшикка суянганча мени кузатар, чиқиб ту-ринг, дейишга ботинмасди... Секин ўрнимдан туриб, меҳмонхонага ўтдим. Бир оздан сўнг Раъно Раҳмон, Қутлибека, Дилбар Саидова, Шарифа, Дилбар Маҳмудовалар келишди. Бир пасда оппоқ либосли бир неча отинойилар кириб келишди. Тўпланганлар таҳлил, такбир, тасбиҳ айтишар, хонада жаннат нафаси кезарди. Меҳмонхонага одам тўлиб кетди. Курсиларни чиқариб ташлашди. Хона ўртасида стол устига тобутни қўйишди. Ҳулқар опа Зулфияхонимнинг бошларини икки кафтига олиб турар, гўё совиб бораётган вужудга фарзандлик меҳридан ҳарорат бермокчи бўларди. Соат 12 га яқин Республика хотин-қизлар қўмитаси раиси Дилбар Ғуломова, Олий Мажлис ра-иси ўринбосари Бўритош Шодиева, шоира Гулистон Матёкубова, олималар, адибалар кириб келишди.

Кимдир йиғлай бошлаганди, Ҳулқар опа, аям йиғлашни ёмон кўрардилар, деб тўхтатди. Ўшанда муборак жума куни эди.

Секин Дилбар Ғуломовага ишора килдим, у киши Зулфияхоним хақида сўзладилар. Мен гапирдим, шеърларидан ўқидим, Гулчехра опа, Шоҳида Шоҳимардонова, Гулистон ёниб, ўртаниб сўзладилар. Ҳовли, зиналар, кўча одамларга тўлиб кетди, узоқ-якиндан шоиранинг дўстлари, мухлислари, шогирдлари уни сўнгги йўлга кузатиш учун оқиб келарди. Гуллар, гулчамбарлар еру кўкка сиғмас, бу кўчага баҳор таъриф буюргандай кўзлар камашарди. Соат 12 дан чорак ўтиб, халқ ўз сеvimли шоирасини елкасида кўтариб, одамлар дарёси (айтишларича, олдин Ҳастимом масжидида жаноза ўқилган) Чигатой кабристонига караб шошарди. Тобут устига чиройли сўзана ва бухороча зардўзи камзул ёпилган, худди кузнинг боғларидан бир кучок полазор ловуллаб ўтаётгандай эди...

Баҳорнинг биринчи куни дунёга келиб, августнинг биринчи кунда ардоқли шоира Зулфия Исроилова халқи билан хайр-хушлашиб, бу фоний дунёдан ўтди...

АЛВИДО

Зулфия...

Пешоналари кенг, маликалардай хусну малоҳатли, йиллар оша дўсту шогирдларини ардоқлаб, жондай якин бўла борган мўътабар устоз...

Бунчалар сукут сакламокка, сўзсиз сўзлашмокка қачон ўргатди танграм Сизни?

Илк бор саломлар жавобсиз қолди. Илк бор лутфу назокат тўла меҳр аралаш пешвоз чикмадингиз Сизни йўқлаб келган шогирдларингизга...

Она Ўзбекистон лолу хайрон бир оғиз сўзингизга мустару мунтазир турибди...

Эх-хе, кадрлигим, ўзбекнинг шаъни-шукуҳини Сизчалик жанангдор овозда қуйлаганлар кўп эмас аслида.

Ҳамид Олимжон номи ва ёди музайян бу ҳовлида дўстлик йўллари туташгани, диллар, эллар бир-бирига пайванд бўлгани рост-қу.

Мушоиралар, дўстлар гурунги, шогирдлар кувончи билан файзиёб бўлган бу даргоҳ барчамизни оҳанрабодай чорлаб туради. Бошимизга иш тушганда югурдик Зулфия опа, кайдасиз, деб. Битмаган мушкулумизда Сиз балогардон бўлардингиз. Янги дoston битсак – имтиҳонга шошгандек ҳаяжон билан келардик Сизга. Сиз чинакам дарё эдингиз. Ундан барчамиз баҳра олардик, Сиз заррача миннат килмасдингиз.

Буюк Жавоҳарлаъл Неру, Индира Ганди, Пабло Неруда, Амрита Притам, Ғафур Ғулом, Мирзо Турсунзода, Қайсин Қулиев, Николай Тихонов, Эди Огнецветлар суҳбатида канчалар самимий ва дилбар эсангиз, биздек сингилларингизни ҳам шунчалар иссиқ меҳр ва илтифот билан сийлаб, кўнглимизни олардингиз. Шунда буюкликдаги соддалик, соддаликдаги улуғворликни кўриб ҳайратга тушардим. Одатда бошига оғир мусибат тушган одамлар кўнгли қаттиқроқ бўладилар. Лекин Сизда халқнинг аслзодалиги, олийҳимматлиги, оналарнинг беназир меҳру муруввати жамланган эди. Сиз шеърларингизга жуда-жуда ўхшардингиз, Зулфиябегим!

*Мен бир жонман
борлигим туйғу
Ҳамма билан бор ишим...
Мени шодлик, бахт бошлаб юрар
Мен қалб аталган дардни...*

Шеърларингизда сизиб, унинг тоза илдизларида оқиб юргувчи дард юракларга малҳам бўлгунчи, кўнгилларнинг тафтини олгунчи дард эди. Хосиятли, шифобахш туйғу эди улар. Этагингизга бош уриб йиғлаган биз ғўр шогирдларингизни, канчалаб аёлларни овутиб, қаддини кўтариб, тўғри йўлга солгансиз. Ирода ва бардошни, ҳаётнинг талотўпларида ғарк бўлмай, турмуш гирдобидан омон чиқишни ўргатгансиз.

Сизнинг тегрангизда гул атрофида айланган боларидай ғувилларди шоиралару шоирлар. Байрамларда, улуғ кунларда Сизни тавоф килиб, кўлингизни олиб кетиш ўзи муҳибу мухлисларингиз

учун бир саодат эди. Сиз бутун ёшлигингиз, гўзал илҳом тўла умр фаслингизни бағишлаган «Саодат» журнали ўзбек хотин-қизлар ҳаракатининг байроқдори бўлди. Журнал саҳифасида ёритилаётган ҳар бир қаҳрамон, у ишчими, деҳқонми, ижодқорми, масъул вазифадами – минг бир ўйлаб, сўнггина у ҳақда сўз айтишга ўргатардингиз бизни. Либосидан тортиб бармоғидаги узукларигача зийрак нигоҳингиздан ўтказардингиз, эл назарига одоб ва камтарлик билан тавсия этайлик уларни, дердингиз. Элу юрт андишаси кучли эди Сизда. Сиз халқни беҳад севардингиз. Ҳар бир юракда бир шоир яшайди, хом-хатала сатрларни шеър деб эълон қилавериш халққа ҳурматсизлик бўлади, деб уқтирардингиз. Оҳ, шону шуҳрат аршида порлаб, зару зевар ичида яшаб – ўзини унутмаган асилим, покдомон мунисим, ўз эътиқодидан заррача чекинмаган саботда мардона устозим!

Сизнинг кулоқларингиз сирға учун яралмаганмидики, дуру гавҳар тақиб юрганингизни эл кўрмади. Қалам учун яратилган бармоқларингизга танҳо феруза кўзли узуккина сирдош эди. Сиз баркамол оддийлигингиз билан бизни мафтун этардингиз. Сиз янги шеър ёзган кунингиз «Саодат»да байрам бўларди. Тонг сахарлаб шаҳдам қадамлар билан қандай ишхонага кириб келганингизни сезмай қолардик. Марварид Дилбозий, Товшан Эсенова, Окжамол Омарова, Озод Аминзода, Фариза, Турсунхоним, Римма Казакова-лар йўли Тошкентга тушса, албатта, Сизга, сўнг «Саодат»га меҳмон бўлишарди. Даврага шеър қирарди. Аввал Ҳамид Олимжондан, сўнг ўзингиздан ёд ўқирдингиз...

Сиз минбарга чиксангиз, салобат чўкарди муҳташам саройларга. Тиник ва қатъий, айни пайтда латиф овозингиз сеҳргар эди, шоир-рам! Катта анжуманларда яхши шеър ўқиган ёш шоирга лутф билан гулдаста тутардингиз, ўзингизга ярашарди бу лутф! Олис юртлардан келган шоиралар ҳам пойингизга таъзим этиб, Сизни идеалим, деб ҳурмат бажо этардилар. Элга муносиб бўлиш бахтини, Сўзни муқаддас билиш туйғусини дилимизга солган муаллима бўлдингиз бизлар учун! Йигирма йил аввал бизларни «беш гўзал дostonим» деб алқагандингиз. Бугун дostonларингиз ўнлаб, юзлаб топилади бу шеърмакон Ватанда...

80 ёшлик тўйингиз Сизни яшартириб юборганди. Ҳукуматимизнинг олий эҳтироми «Дўстлик» орденини олиб беҳад қувончдан яйрадингиз. Таваллуд байрамингиз окшоми эса миллий байрамга айланиб кетди...

Табрик хатларига, оддий мактубларга ҳам ўз қўлингиз билан икки оғиз ширин сўз битиб қўйишни яхши кўрадингиз.

Бир суратингизга шундай сўзлар битиб бергандингиз:

«... Ойдинжон! Менинг Ойдиним! Шеър тинглаган масъуд онлардан хотира...»

Хотира... Бунча аччиқ бўлмаса бу сўз... Юрагимнинг бир тори узилиб айтаётирман бу сўзни. Ёркин хотиралар ҳам бир давлат экан. Сизнинг виқорли тоғдай бўлиб юрганингиз, гоҳ-гоҳ дийдорлашув, қўнғирок оркали сўзлашувлар ғанимат экан, билсам.

Сиз унутилмас устозлар: Ғафур Ғулом, Ойбек, Шайхзода, Абдулла Қаҳҳор, Уйғун, Миртемир каби ўзбек адабиётининг олтин буржидаги ёркин юлдуз эдингиз. Энди бу юлдуз хотира бўлиб қалбимизга, имонимизга кўчди. Начора, ўлим ҳақ. Видо демоқдан ўзга қурбимиз йўқ.

Кўзда ёш, дилда ёндиргувчи, ўртовчи изтироб билан Сизни кузатарканмиз... Фарёд отилади юрак тубидан:

— Шунчалар нурли пешона, маликалардай соҳибжамол Зулфияхонимни қандай килиб топширдик-а?..

Тупрокка топшириш мумкинми ўзбекнинг бегойимини?! Фақат бир таскин бу хижронзада юракларга мадад беради:

Умид ва ишонч билан яшаётган, шоираси севиб қуйлаган бу меҳнаткаш халқнинг қалбига, ўйларига Зулфияхонимнинг азиз номи тонг нурларидай сингади. Янги насллар жамолида покиза орзудай, осуда кунлар нашидасидай, муҳаббатнинг навқирон ўланларидай яшайверади.

*... Мен шоир сўзидай интиқ ўқийман.
Баҳорнинг бинафша мактубларини.
Ўзал хотиралар – муқаддас Ватан
Пок тутар Дунёнинг қутбларини.*

*«Миллий Тикланиш» газетаси.
6 август, 1996.*

1997 йил, 1 март. Эрталаб Кутлибека билан Олой бозоридан бир кучок оқ чиннигуллар олиб, Чиғатой хобгоҳига бордик. Ҳавода майда булдуруқ ёғиб турарди. Зулфия опанинг қабрларига фарзандлари гул қўйиб кетишган экан. Тиловат қилдик. Икки қатор қилиб териб қўйилган қизил чиннигуллар орасига биттадан оқ чиннигул қўйдик. Оқ гул, қизил гул ялтираб турарди. Устоз Ғ. Ғулом, А. Қаҳҳор, Ойбек, Шайхзода Уйғун, Ботир Зокиров, Саидахонимларнинг бошларига ҳам ўтдик. Ёшгина аёл қабрлар бошини тозалаб юрган экан, ёнимизга келди, қуръон тиловат қилди...

Кўнглимиз бўшаб, фаромуш бўлиб, бу ердан чиқарканмиз, қор тезлашди, бўралаб ёға бошлади. Ўтган йили шу куни устознинг иссиқ бағирларида яйраган гуллар, мана энди қор оғушида жунжикиб, порлаб ётарди. Ўша куни соғинч билан шеър битдим.

Изимда оташсўз шоира қизлар...

Зулфия.

*Сизни соғинарман байрамларда.
Ёмғир шивалаган кўкларда.
Давраларда, лутфу қарамларда
Иссиқ юзингизни кўргим келадир.*

*Аллоҳдан ғанимат инъом тонларда,
Намозшом гулидай сирли шомларда,
Илҳом шалолали ҳур пайғомларда
Иссиқ юзингизни кўргим келадир.*

*Янги шеър ўқишиб кўнгирокларда,
Ўғитингиз тинглаб жон қулоқларда,
Шифо симиргандай соф булоқлардан,
Ғойибона суҳбат қургим келадир.*

*Кўкси, кўнгли тўла эзгулик, зиё,
Қайда гуллар энди ул меҳригиё?
Дунёга бир келди-кетди Зулфия,
Баҳордай қайтмайди, дегим келади...*

АБАДИЯТ ЛАҲЗАЛАРИ

2008 йил, 1 март. Намхуш сахар. Кеча ёғиб ўтган ёмғирнинг захри билиниб турибди. Бугун шоира Зулфиянинг ҳайкали очилади. Соат 8 га етиб бордим. Тумонат одам. Ўзбекистон Давлат Санъат музейига туташ хиёбон таъмирланиб, ораста килинган, чор атрофда капалакгуллар мўлтираб турибди. Ҳамид Олимжоннинг «Ўрик гуллаганда» кўшиғи янграйди. Орада Зулфияхоним ўзи ўқиган шеърлар юракларга ҳаяжон солади, шоиранинг фарзандлари, набиралари, шогирдлари, Зулфия мукофоти совриндорлари, шаҳар жамоатчилиги ҳаяжонда.

Соат 11 да ҳайкал юзидан ок парда туширилди. Салобат тўкиб, илҳом оғушида ҳаёлга чўмган Зулфияхонимнинг сиймоси офтобдай чараклаб кетди...

Ўзбекистон Президентининг Давлат маслаҳатчиси Хайридин Султонов, Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Тошкент шаҳар хотин-қизлар кўмитаси раиси Фарида Абдурахимова, олима Ҳулкар Олимжонова, Зулфия мукофоти совриндори шоира Дилафрўз Усмонова сўзладилар.

Ўша куни ҳаяжон ичра айтганларим ҳали эсимда:

– Баҳор элимизга Зулфиянинг туғилган куни билан кириб келади. Зулфияни кўрганлар ҳам, кўрмаганлар ҳам бу сўлим гўшага шоирани зиёрат қилиш учун келадилар. Зулфияхоним диллардан дилларга шеърдан кўприклар ташлаган, эллардан элларга дўстликдан меҳр кўргонларини тиклаган, сулҳпарвар, эркпарвар шоира. Шеърияти билан, шахсияти билан Шарқ аёли тимсолига айланган. Бу ерга ёшларимиз Садокат, Вафо, Эътикод, Нафосат дарсини олгани келадилар. Шоира ҳамон халқига Она бўлиб, мураббия бўлиб хизмат қилмоқда. Қани эди бу нурли, мукаррам сиймо яна сафимизга қайтсаю, бугунги меҳмонларини бағрига босиб, хар бирларини уй

тўрига чорласа... Бугун даштларнинг лолалари келди Зулфияхоним пойига бош уриш учун, Бахмалнинг бойчечаклари келди уни соғиниб... Биз жаннатмакон устозимизни соғинган эдик, мана, озгина бўлса-да таскин топдик. Зулфияхоним билан бу дийдор учун ташаккур. Адабиётга, ўзбек Оналарига бўлган меҳру ихлос учун ташаккур Юртбошимизга...

Радио, телевидение, мухбирлар, мухлислар билан гавжум хиёбон аста-аста бўшаб боради. Гуллар чаманзорида Зулфия қайта туғилгандай шеър ўқиб туради:

*Мен ўтган умрга ачинмай қўйдим,
Ҳеч кимда кўрмайин умримга ўхшаш,
Суйдим
эркаландим,
айрилдим,
куйдим,
Иzzат нима – билдим, шу-да бир яшаш!*

Ўшандан бери Зулфияхоним ҳайкали пойидан кадам узилмайди. Ҳамиша гуллар яшнаб туради. 1 март – унинг туғилган куни шеърят байрамига айланади, шогирдлар, мухлислар, ёру биродарлар бу мунаввар масканга жамланадилар, уни гулларга буркайдилар, шеърлар янграйди, хотиралар қайта-қайта жонланади.

ЗУЛФИЯ ҲАЙКАЛИ ПОЙИДА

*Бунда келди Сизни бир бор кўрганлар,
Назм богингиздан гуллар терганлар.
Меҳробга киргандай сир босиб келар
Бир бора кўрай деб интиқ юрганлар.*

*Чучмомалар келар Бахмал ёқлардан
Ҳамид Олимжоннинг нафасин олиб.
Лолалар тушади Чотқол тоғлардан
Баҳор сочқиларин қўйнига солиб.*

*Аста тушиб мармар кошонангиздан
Маликадай виқор, салобат тўкиб,
Меҳр билан ўтиб пешонамиздан,
Даврага кирасиз ёниб шеър ўқиб.*

*Тегрангиз ўрайди бийрон, ҳур қизлар
Гўзал ёшлигингиз тимсоли, асли.
Кўзларида чақнаб бахтдан юлдузлар,
Тилга кирар буюк муҳаббат фасли.*

*Сандондан сачраган чўгдай ловуллаб,
Юракларга кўчар севги, ҳаёт, шавқ.
Баҳор шалоласи тушар шовуллаб,
Шеър сеҳрига тўлар шоир Шарқ.*

*Шон-шухрат аршида порлаган умр
Ҳикмат китобидай варақланар шод.
Ҳорғин чехрангиздан таралади нур:
«Мен сени куйлайман эй, она ҳаёт».*

*Бир лаҳза мангулик. Бир лаҳза дийдор.
Илоҳий дамларда илҳом ва сурур.
Зулфия пойидан бошланган баҳор,
Дилларга таширфинг учун ташаккур!*

1 март, 2012 йил.

ЎЗИШМАЛАРДАН БИРГИНА ШИНГИЛ

«Ойдинжон!

Мана ваъда қилинган таржималар, аслини ҳам қўшиб юборяман, албатта таққослаб кўриб, таҳрир қилинг. Ҳамиша кишининг нуқсони четдан аниқроқ кўринади.

Русчаси Сизга керак бўлмай қолгани билан менга қўнғироқ қилинг, мен уни олдираман.

Кўчирилгач, менга ҳам бир нусхасини ўша китоб билан қайтарурсиз.

Зулфия.

19.02.1973 йил».

Изоҳ: «Шарқ юлдузи» учун қилинган таржима.

* * *

«Ойдинжон! Минг бор кечирсинлар.

Тун соат 1³⁰ гача қайтадан кўриб тузатиб чиқдим, кўчиришга куч топмадим, мана, шу дори таъсиридан гаранг бўлиб соат 7 да уйгондим, кўчира бошладим. Икки саҳифа улгурдим. Ярим соатдан кейин машина келади.

Кейин ишлаб, ташлаб қўярман, афсус.

Сиз ёзинг, вақт сизга етарли. Минг бор узр ва кечирим. Менинг ҳаётим шундай.

Зулфия.

6.09.82 йил».

Изоҳ: Марварид Дилбозий ҳақидаги мақола кўзда тутиляпти.

Зулфия опа Москвага кетишлари олдидан ёзганлар.

МЕҲР ИНЖУЛАРИ

*Ислом КАРИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти.
(«Юксак маънавият – енгилмас куч» китобидан)*

... Нафақат ўз шеърлари, балки бутун ҳаёти билан ўзбек аёлининг маънавий қиёфасини намоён этган атоқли шоирамиз Зулфия-хонимни ҳам мен ана шундай фидойи инсонлар қаторига қўшган бўлардим. Унинг жаҳон минбарларидан янграган шеърлари Шарқ аёлининг ақлу закоси, фазлу камолининг ёрқин ифодаси сифатида миллионлаб шеърят мухлисларига одамийлик, муҳаббат ва садоқатдан сабоқ берган, десак, муболага бўлмайди.

Лекин бу мураккаб ҳаёт калби ўз халқи ва Ватанига меҳр-муҳаббат билан тўлиб-тошган, дунёдан эзгулик ва гўзаллик излаб яшаган бу аёлни ҳамма вақт ҳам аягани йўқ. Аслида, бу дунёда айрилиқ ва хижрон азоби барчанинг ҳам бошида бор. Аммо ғам-андуҳ ва ҳасратларини матонат билан енгиб, тоғдек бардоши билан вафо ва садоқат рамзига айланган Зулфия опа сингари аёллар ҳар қандай юксак ҳурмат ва эҳтиромга муносибдир.

*Ибройим ЮСУПОВ,
Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон
халқ шоири.*

ЎЗИНГИЗНИ АСРАНГ БУЗУҚ ҲАВОДАН

Зулфияга

*Бузуқ кўрдим бугун ҳаво авзойин,
Кўчада ёқимсиз шамол изиллар.
Уй қошида, боққа кеч кирган сайин
Шоирам бир ўзи ўйчан кезинар.*

Унсиз кузатади улкан чинорлар
Япроқларин сочиб унинг пойига.
Майналар чаг-чаглаб қайдадир йиғлар,
Қаргалар қағиллар анҳор бўйида.

Гул мавсуми тугаб, оёқлабди ёз.
Кузга гал келганин ўйларим маҳзун?
Ўкинч сўқмоғида бевақт синган соз –
Армонини тинглаб, титрарми дилхун?

Жароҳати битмас шоирнинг жонин
Ва лекин, шоирам, Сиздан илтимос:
Унутсангиз ҳамки бутун дунёни,
Огоҳ бўлинг бундай ҳаводан бехос.

На куз бу, на қишдир, бир расво ҳаво,
Қай мавсум, деб биров сўрамас ҳозир.
Ишониб бўлмас бу ҳавога асло,
Ким бўлганингизга қарамас ҳозир.

Ёлғиз тор хонада ёлғизгина соз
Шамол елиб ўтса, йиғлайди мунглуғ.
Ўкинч сўқмоғида кезманг бу аёз,
Виждонингиз покдир, юзингиз ёруғ.

Дардли лира билан одамлар бахтин
Жон куйдириб куйлаб келгансиз доим.
Гўзаллик гулию сабр дарахтин
Кўнгул боғингизга эккан ҳудойим.

Биби Фотимани мен ёдга олсам,
Кўнглимда ҳурматим ортади Сизга.
Агар мен художўй мусулмон бўлсам,
Намоз ўқир эдим этагингизда.

*Гап бор: «асранганни – асрайман» деган,
Бир шложин топар дини соғ одам.
Чикманг бу изгириқ турган кўчага,
Ўзингизни асранг бузуқ ҳаводан!*

*Светлана СОМОВА,
рус шоираси.*

ЎЗБЕКИСТОН ҚИЗИГА

Шоира Зулфияга

*Бу кўзларми, қора чарос ё?
Бундоқ кўзлар этса мубтало
Ғазал битиб шоир бўлурлар,
Ҳаёлларга асир бўлурлар.
Ниҳол қаддинг елда тебранган
Қизил гулнинг нозик бир банди.
Ё қирдаги оқ лоламисан
Тошкент богин эрка дилбанди?
Сочинг қора шаршара мисол,
Нигоҳингда ўктамлик, гурур,
Хулқингдаги соф тийнат, жамол
Халқинг феъли мужассамидур.
Не толедир: буюк бир шодлик
Бахш этибди бу она диёр:
Дуторинг бор мўъжиза созлик,
Қушиқлари жўшқин, бетакрор.
Бармоқларинг тор пардасида
Югураркан, сочилсин жаранг,
Дарё бўйи, тоғ дарасида
Ёйилганда бу бахтли оҳанг,
Жўровозинг бўлсин сингиллар,
Авж пардада жўшсин мақоминг.
Тинглайверсин элатлар, эллар,
Сеҳрласин хушбахт илҳоминг!*

ҲАДЯ ЭТАЙ

*... Мен она ўлкамда гулшан оралаб,
Сўзга сўз қўшгандай гуллар саралаб,
Миниб Кўкчатовнинг ҳур шамолига
Чиқурман Зулфия истиқболига.*

*Бу соф ҳавони ул бол каби тотсин,
Бу гўзал қирлардан маҳлиё ўтсин,
Ҳеч ким битолмаган бир қўшиқ битсин,
Бу юрт сувратини юракда элтсин.*

*Ошарман булутга тутаиш тоғлардан,
Муздай сувлар олиб шўх булоқлардан,
Бахмал ўтовлардан, кўк ўтлоқлардан
Унга туҳфа элтай кўп йироқлардан.*

*Яна ҳадя этай тип-тиниқ бир кўл.
Сувлари жимирлаб турсаю мил-мил,
Ярадор бир оққуш бошида нуқул
Жуфти чарх урганча сўраса кўнгил...
Унга ҳадя этай тип-тиниқ бир кўл.*

Виталий КАЧАЕВ

ЗУЛФИЯ ЭККАН КҮЧАТ

*Оқ булут қанотида,
Шамоллар қўшиғида
Африка тупроғида
Кўчат ўтказди шоир...
У кўчатнинг томири
Тошкент қалбига тутаиш.*

*Шоир шеър ўқир экан
Мисрлик,
Сомалилик
Қизлар сари талпинар,
Барг ёзади чинор ва
Худди бўлиқ тупроққа
Интилганидай илдиз
Талпинади ёш дарахт...
Бўз ерда, қақроқ ерда
Томир отар, чирмашар
Зулфия эккан дарахт.
Шоир жўнаб кетаркан,
Занжи қизлар боқар шод:
Кун қиздирган маконда
Куртак ёзган қўчатмас,
Шоира ўз қалбини
Қолдирганди умрбод...*

*Лиана ДАСКАЛОВА,
болгар шоираси.*

ЗУЛФИЯГА

*Қора зулфларингда баҳор атри бор,
Жон ўртар сен ишқ деб созлаганда тор,
Илҳом парисин-да сенда кўнгли бор,
Шундан лирикангга ёшлик шавқи ёр,
Қора зулфларингда баҳор атри бор...*

*Хонбиби ЭСЕНҚОРАЕВА,
қирғиз шоираси.*

ЗУЛФИЯХОНИМГА

Шоиранинг 80 йиллик юбилейида ўқилган

*Тўмарисдай эл бошқариб,
Кирнинг бошин олмадинг.*

*Бибихонимдай Темурга
Нақшин сарой солмадинг.
Бироқ сени суйган элга,
Сенга таъзим қилган элга
Умрингни бағишладинг.*

*Шеърларингга ошиқ бўлиб,
Хайрон қолган зотлар кўп.
Келажакка қаламингинг
Бисоти мўл, мулки хўп.
Ким айтади тош кесмоқдан,
Ким айтади бош кесмоқдан
Ўлан ёзмоқ ўнгай деб?*

*Шеър ёзмоқ – тоғни ағдармоқ,
Заргардай қум эламоқ.
Олтин ўлан излаганда
Олов тутди Ёнартоғ.
Саксон ёшга кирган опам,
Саксон олма терган опам,
Бош эгаман эгилиб.*

*Бор-будингиз ишқ, нафосат,
Сиз – ор-номус тугидай.
Кўнглим маним чайқалади
Сирдарёнинг сувидай.
Қандай ўлан мангу қолар,
Қайси ўлан йўқолар
Бир дарёга қуйилмай?*

*Асқар тоғдай қизлар борки,
Сўз заргари Сизлар борки,
Ортимизда излар борки,
Йўқдир ҳасрат, қайғум-да!*

*Доно Шарқнинг чинорисиз,
Сиз Туроннинг туморисиз –
Хосиятли, бўйнимда.*

*Ўйламасдан ўт симиргум
Севмоқ учун Ватанди
Бўз даладан бўзлаб келдим,
Бағрингга ол бўтангни!
Бир қўлимда қаламим бор,
Битта қўлимда болам!
Йулим очиқ, хатар – бекор,
Довул-бўрон қилмас кор –
Устоз, бер фотиҳангни!*

1995.

МАКТУБЛАР...

Кадрли Зулфия!
Азиз хоним!

Сизнинг ажойиб мактубингиз ва гўзал китобларингизни олдим. Беҳад миннатдорман. Менинг сафаргашта умрим хатларга жавоб ёзишимни доим кечиктиради. Узримни қабул этинг. Бу мактубингиз мени канчалар суюнтирганини, хаяжонлантирганини тасаввур ҳам этолмайсиз. Уни ўқиб, кўзимга ёш келди. Сиз канчалар ноёб истеъдод эгасидирсиз, хатдаги донолик эса ҳайратга солди мени. Сиз чиндан истеъдодлисиз, Сизда табиий софлик балкиб туради, маънавий-руҳий қувват бор, оламдаги барча гўзалликнинг бокира ибтидо туйғуси, шеъриятга илоҳий муносабат ва нафис теранлик бор Сизда. Мактубингизни ўқиб, рухим покланди гўё. Бу гапларимда лоф йўқ. Фақат Сизга ташаккурим баёни, холос.

Хом сут эмган бандалар каби менинг бу дунёда гуноҳларим кўп. Сиз эса маъсумасиз. Сиздан мусаффолик, руҳий кудрат насимлари эсади. Мен Сизни ва китобларингизни ана шу боисдан ҳам севаман. Сиз улкан Инсон ва катта шоирсиз. Бу таъриф Сизга ярашади доим.

Китобларингизни аслиятда ва таржимада ўқидим. Сиз Шарк ва Ғарб оҳанглариини ўз ижодида пайваста қилган ҳозирги замон сўз санъаткорларидан биросиз, ўз она тилининг имкониятлари ва қардош халқлар маданий бойликлари ютуқларини омухта қилиш эса ажойиб самаралар беради.

Ғапим чўзилиб кетди, чоғи... Мақтубингизда ҳаёт ва шеърят хусусида ажойиб фикрлар бор. Бу фикрлар теранлиги, таровати ва соғломлиги билан менда таассурот қолдирди. Фикрларингиз кенг қўламли, улар одамни ҳаёлга толдиради. Улар дилга яқин, содда. Шу тўғайли ҳам ҳайратимни узундан-узоқ сўзларда ифодалаяпман.

Азиз Зулфия!

Бир томлик китобингизга сўзбоши ёзиб беришимни истабсиз. Мен бундай илтимосни бажаришдан қувонаман, ўзим учун фахр ва шодлик деб биламан, жон-дилим билан адо этаман. Бу шунчаки шарқона лутф эмас, юрагимнинг нидосидир.

Сиз шахс ва санъаткор сифатида мен учун кадрлисиз. Сизни ва Сиз бошингиздан кечирган барча ташвиш ва шодликларни ғоят ҳурмат қиламан.

Яқинда китобингиз муҳаррири Г. Фолькдан хат олдим, сўзбошини кутяпти экан. Кеча унга жавоб бердим, март охирларида қўлига тегади...

Азиздан-азиз Зулфияхоним, Шарқнинг юлдузи, кўрки, Шарқнинг биллурдай жарангдор овози! Мен «Зулфияга» деган шеър битдим, Н. Гребневга бердим таржима учун. Ҳозир у шифохонада, у соғайиб чиққач, русчага ўғирса, ижозатингиз билан матбуотга берармиз.

Қириб келган янги йилингизда узоқ умр, саломатлик, илҳом, шодлик ва барча эзгуликлар ёр бўлсин. Яна бир бор тухфа китобларингиз, хатингиз учун ташаккур айтиб,

Сизни беҳад ҳурмат қилувчи, оғаларча ардоқловчи

*Сизнинг Қайсин ҚУЛИЕВ,
(Қабардин-болқар шоири).*

*8 январь, 1974,
Налчик.*

* * *

Бизга туғишгандан азиз Инсон, кадрли Зулфия, кўнглимнинг шавкатли валломати!

Сизнинг таваллуд байрамингиз шукухи, Зулфия овулининг нафис руҳини биз ҳамон асраб юрибмиз. Мен ва рафикам Равзахоним Сизни кўпдан бери билардик. Лекин ўша (1975 йилнинг) ноябрь кунлари Сизнинг юксаклигингиз, ўхшаши йўқ улуғворлигингизни қайтадан кашф этдик, ҳис қилдик. Вактни ҳам, табиатни ҳам, олқиш ва мактовлар, карсаклар шавқини ҳам эслай олмайман. Фақат Сизни, мукофотлар, мактовли сўзлар заррача ўзгартиролмайдиган собит этикодли Инсон – Зулфияни эслайман. Шеърятга содик ва муносиб шоира Зулфияни эслайман. Сизнинг шеърятингизни ва барчага мансуб шеърятни эслайман. Зеро, барча истеъдод эгаларига ҳам шеърятга муносибликни ато этмаган. Ва барча талантли шоирларга ҳам ўз истеъдодига муносиб бўла олиш бахтини бермаган. Сиз ўз истеъдодингизга ярашиқлисиз, Зулфия!

Оғаларча кучиб, ҳамиша Сизнинг
МУСТАЙ,
17.01.76.

(Изоҳ: Мустай Карим,
Бошқирдистон халқ шоири.)

* * *

Ассалому алайкум меҳрибон онахонимиз Зулфиябегим!

Азиз онахон, мен Тошкентдан катта таассурот билан келдим. Ҳали ҳам кўз олдимда ўша катта Туркистон саройи, ўша зиналар, ўша атлас кўйлакли кизлар, ўша мехчагуллар (чиннигул). Хўжандга келиб ўз таассуротимни катта мажлис (хотин-кизлар йиғини)да айтиб бердим. Телевизорга чикиб, Президент мухтарам Ислом Каримовнинг сизга ёзган мактублари, миллий байрам эълон қилганлари, Сизга тақдим этган тухфаларини айтиб бердим. Бизда апрель ойидан бошлаб янги журнал («Хўжанд» – ёзувчилар учун) чиқаяпти. Тўртинчи сониде Сизнинг сувратингиз билан менинг таассуротларим чиқди. Ўша журнални сизга юбораман, қабул қилинг.

Азиз онахон, менинг номимдан кизингиз Хулкарой, набиран-гиз Фотимахон, гўзал киз Сайёрахон, ўглингиз Омонжон, ҳамма дўстларга салом ва эҳтиромимни айтарсиз. Ойдиной Ҳожиева, мухтарама Дилбархон Ғуломовага катта раҳмат ва самимий са-лом.

Кечирасиз, ўзбек тилида биринчи хат ёзишим. Хатоларини ислох килиб, ўқийсиз.

Меҳри шумо ҳамеша дар дили ман. Ба шумо саломати, умри да-роз, таъби хуш, илҳоми фаровон орзумандам.

Камоли эҳтиром билан,

*Озод АМИНЗОДА,
Хўжанд шаҳри,
(тожик шоираси.)
28.08.95.*

ДЎСТЛАР ҲАМДАРДЛИГИ

ЗУЛФИЯХОНИМ ИСРОИЛОВА ВАФОТИ МУНОСАБАТИ БИЛАН ТАЪЗИЯНОМА

Ўзбек халкининг асл фарзанди, ўзбек маданиятининг намоян-даси Зулфияхоним Исроилованинг вафоти мени чуқур кайғуга сол-ди. Унинг ёрқин шеърояти ватанпарварлик, дўстлик ва биродар-лик, ҳаётсеварликнинг, Аёл қалби гўзаллигининг ноёб қўшиқлари эди. Унинг сермазмун ва кизғин адабий фаолияти Ўзбекистон ма-даний ҳаётини бойитган, қардош халқларнинг ҳам бебаҳо мулки-га айланган, бутун дунёда шуҳрат қозонган. Бизнинг серташвиш, курашларга тўла давримизда у авлодларга бунёдкорлик, рухий-маънавий камолотни васият қилди. Мен шахсан суҳбатларига сазо-вор бўлганим, Ҳиндистоннинг улкан дўсти, буюк арбоб – Зулфияхо-нимни йўқотишдан беҳад изтиробдаман.

Аллоҳдан унга раҳматлар бўлсин!

*Ҳиндистон Ташқи Ишлар вазири
жаноб И.К. Гужрал.
1996.*

ЗУЛФИЯ – МЕНИНГ АЛКА КУМАРИМ!

Ҳиндистон Осиё ёзувчиларининг анжуманига келганида Зулфия менинг меҳмоним бўлди. Ана шунда ўртамизда мустаҳкам дўстлик пайдо бўлди. Бу дўстлик мен Ўзбекистонга ташриф буюрганимда яна ҳам чуқур илдиз отиб, гўзал мевалар берди. 1961 йили мен Зулфия хонадонида бўлдим. Унинг бир неча шеърларини панжоб тилига ўгирдим, у эса менинг байтларимни ўзбекчалаштирди.

*Яна илҳом шавқида юрак
Сўз излайди ёниқ, беором...*

Ўзбекча сўзлар, панжоби оҳанглар бир сатрда тизилиб, илҳом шариллаб, дўстлик ҳақида гўзал бир дoston ёздим.

Тошкент билим юртларидан бирида адабий учрашув бўлди. Биз ўз шеърларимизни ўқидик. Мен бухороча зардўзи дўппи кийиб олган эдим. Зулфия қулоғимга шивирлади:

– Ё раб, сен ўзбек гўзалига ўхшайсан, Амрита!

Эртаси куни биз атлас тўқувчи кизлар даврасида бўлдик. Бизга шоҳи рўмоллар тухфа қилишди. Шоҳи дуррача ўраган Зулфияга караб мен ҳам лутф қилдим:

– Зулфия, сен панжоб гўзалининг ўзи бўлдинг-қолдинг!

Зулфия мени ўзбекчалаб Амрита хоним деб атаёт бошлади, сўнг исмининг маъносини сўради, ўзбекчада мени Ўлмас хоним деб сўйлай бошлади. Мен «Зулф» сўзининг хиндучада «Алка Кумари» маъносини билдиришини айтиб, дугонамни Алка Кумари деб қакира бошладим.

Бизнинг дўстлигимиз икки шоиранинг, икки тилнинг, икки элнинг чинакам дўстлиги, дилга яқинлиги тимсоли эди.

Менинг Зулфиям – Алка Кумарим хотирасига хайру дуолар бўлсин, дейман.

*Амрита ПРИТАМ,
1996.*

Изоҳ: Шеърлар, хатлар ва таъзияномаларнинг қорақалпоқ, қирғиз, рус, тожик тилларидан таржимаси муаллифники.

ТАВАЛЛУД БАЙРАМЛАРИ

** 1975 йил, 14 ноябрь.*

Шоиранинг 60 йиллик юбилей тантанаси М. Қори Ёкубов номидаги Ўзбекистон Давлат филармониясининг концертлар залида бўлиб ўтди. Анжуманда Қайсин Қулиев, Мустай Карим, Муса Ғали, Давид Қуғултинов, Евгений Евтушенко каби машхур шоирлар иштирок этдилар. Зулфиянинг ижодий йўли ҳақида профессор Лазиз Қаюмов маъруза қилди.

** 1985 йил, 2 декабрь.*

Алишер Навоий номидаги Катта Академик театрда атоқли шоиранинг 70 йиллик таваллуд кечаси бўлиб ўтди. Сахнада ҳар галгай машхур кишилар эмас, Зулфияхоним ва унинг шогирдлари – таниқли шоиралар. Шогирдлар номидан «Гулхан» журнали Бош муҳаррири О. Ҳожиева устозни кизғин табриклади. Беларус шоираси, Зулфиянинг кадрдон дўсти Эди Огнецвет самимий тилақларини изҳор қилди...

** 1995 йил, 30 май.*

«Туркистон» саройида Зулфиянинг 80 йиллигига бағишланган тантанали кеча бўлди. Ўзбекистон Президентининг чуқур эҳтиром билан битилган табригини Давлат маслаҳатчиси Х. Жўраев ўқиб берди. Олим Иброҳим Ғафуров маъруза қилди. Устозни қутлаш бахти менга ҳам насиб этди.

Эртаси куни Зулфия хонадони элга дастурхон ёзди.

Соат 12 ларда барча шоира, адиба, журналист кизларни устоз меҳмонга чорладилар. Файзли хонадонда самимий суҳбат, кизғин мушоира окшомгача давом этди.

** 1999 йил, 10 июнь.*

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов Фармонига биноан 14 ёшдан 22 ёшгача бўлган истеъдодли, зукко, ўқишда ва жамоат ишларида алоҳида ўрнатган кизлар учун Зулфия номидаги Давлат мукофоти таъсис этилди. Тошкентдаги марказий кўчалардан бири Зулфияхоним номи билан атала бошланди.

2000 йил. Шоиранинг умр йўлдоши Ҳамид Олимжоннинг хоки Чигатой кабристонига – Зулфия ёнига кўчирилди ва мармар лавҳа ўрнатилди.

** 2008 йил, 1 март.* Пойтахтнинг сўлим, обод гўшасида шоира Зулфияга хайкал ўрнатилди, тантанали маросим ўтказилди.

МАЪЛУМОТНОМА

Атокли шоира, жамоат арбоби, Меҳнат Қаҳрамони (1984), Давлат мукофоти совриндори (1970) Зулфия Исроилова 1915 йил 1 мартда Тошкент шаҳрида дунёга келди. Илк китоби «Ҳаёт варақлари» 1932 йилда чоп этилди. Иккинчи Жаҳон уруши йилларида «Уни Фарҳод дер эдилар», «Садокат», «Ҳижрон кунларида» шеърӣ тўплamlари уни элга танитди, машҳур килди. «Асарлар» (2 жилдлик), «Йиллар, йиллар», «Юрак ҳамма вақт йўлда», «Туйғулар, ўйлар», «Шалола» «Ўйлар», «Мушоира», «Камалак» каби ўнлаб китоблари мухлисларнинг севимли мулкига айланган. Асарлари дунёнинг кўпгина тилларида чоп этилган. У Жавоҳарлаъл Неру (1968), халқаро «Нилуфар» (1971) мукофоти соҳибаси. Болгариянинг I даражали «Кирилл ва Мефодий» (1972) ордени билан тақдирланган. 1953 йилдан 1985 йилгача «Саодат» журналига бош муҳаррир бўлган.

1994 йил. Зулфияхоним мустақил Ватанимизнинг биринчи «Дўстлик» ордени билан мукофотланган.

Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Леся Украинка, Сильва Капутикян, Марварид Дилбозий, Амрита Притам, Эди Огнецвет, Мустай Карим каби шоирлар асарларини ўзбек тилига таржима килган.

Юрти.и, эслайсан.ми Музайягани

Фольклоршунос олима, шоира Музайяна
Алавияни хотирлаб...

ЧАШМАЛАРНИ ИЗЛАЙМАН

Ёзнинг узун йўлига чиққан офтоб ботиб боряпти. Табиат яна бир иш куни олдидан оромга чоғланмоқда. Тошкентнинг кечки югурик шабадаси райҳон ва анжир ҳидларини гуркиратиб ўтди. Бу хидлар атиргул, майса-кўкат, дала гулларининг бўйи билан аралашиб кетган. Табиатда ажиб тароват ҳоким. Ёнғокнинг қуюк барглари орасида зарғалдок «биёв-биёв»ини, нозик, ўткир овозли саъва эса «чив-чив»ини басма-басга давом эттиради. Шохлаб кетган, тикка танасида ғуж-ғуж ғунча бўртиб турган тўппончагул қанотини ёзаётган сариқ ниначига ўхшаб «мўйлов»ларини қимирлатади. Гулнинг вужудига титрок киради. Бирин-кетин гул япроклари ёйилиб, бир ховуч ўткир ифори атрофга пуркайди. Гулнинг момик найчалари шабадада хилпирайди. Зум ўтмай қайдандир асалари учиб келди. У зувилаб, гулнинг косасидан бол эмди, кейин иккинчисига, сўнг учинчисига ўтди. Енгил қанотларини таранг ёзиб, учди-кетди. Бу манзарани кузатарканман, шоирларни боларига ўхшатишлари бежиз эмаслигини ўйлаб қолдим.

Музайяна Алавия — аввало шоира. Сўнг эса, фольклоршунос олима. У ҳамиша ўзининг кизиқарли суҳбатларини шеър билан бошлаб, шеърда тугатади.

1927 йил. Акмалхон тўранинг 18 ёшли кизи паранжисини ташлаб Тошкентга билим олиш учун «қочиб» келган эди.

Тўғрироғи, хотин-қизлар клуби мудираси Марям Баттолова ҳеч қимга билдирмай, 23 сентябрь кечаси уни Тошкентга олиб келди. Бу воқеа Пискентда дув-дув гап бўлиб кетди, қўшиқларга айланди:

*Музайяна қочиб кетди,
Сочвонини очиб кетди...*

Музайяна кўркам, қадди-қомати келишган қиз эди. Совчи устига совчи келарди. Унинг чиройини шундай таърифлардилар:

*Музайянахон ўн бешда,
Орқа сочи қирқ бешта.
Орқасидан етолмай
Қирқта йигит сарғашта.*

Музайянахон эса илмнинг шайдоси. Уни янги ҳаёт, маърифат чашмалари ўзига чорлар эди. Отаси Акмалхон туранинг тахаллуси Осий бўлиб, таъби назми бор эди. Форс-араб тилларини мукамал биларди. У Тошкентдан Пискентга келиб қолган бўлиб, ерли халк уни «куёв тўра» деб ҳурматлашарди.

Шундай қилиб, Пискентдан ўқишга «қочиб келган» Музайяна билан суҳбат, савол-жавоб бўлди.

Ойдин Собирова киздан сўради:

- Тошкентда ўқийсизми?
- Ўлдиришади.
- Ленинградга юборайликми?
- Узоқ...
- Самарқанд-чи?
- Майли.

Сўнг ариза ёзинг, деб қоғоз узатишди. Музайяна аризани узатгач, шивир-шивир бўлиб кетди.

- Эй, бу киз шоира экан! Аризани шеърда ёзибди...

* * *

1927 йиллар.

Бир аёлдан у шундай кўшиқни ёзиб олган эди:

*Дарё тошқин, сувлар тўлқин, ўтолмайман-о,
Отим ориқ, манзил узоқ, етолмайман-о.
Отгинамни ориқ қилган шул майда тош-ей,
Ранггинамни сариқ қилган шул қалам қош-ей!*

Бу – халк юрагида ёниб турган нола эди! Бу – рўёбини топмаган исён эди! Бу – бахт ва ёруғлик манзилени, муҳаббатнинг обод йўлларини излаган армон эди! Тошқин дарё эса зулматнинг туб-

кирғоксиз наҳри, жаҳолатнинг оловли саҳролари, ночорликнинг бедод зим-зиёлиги эди! Бу исён ўша йиллари Музайянага ўхшаш илм толибалари, озодлик шайдолари жасоратида ўз ифодасини топди!

Аввал Самарқанддаги педтехникумда, сўнг Низомий номидаги Тошкент давлат пединститутини билим олган Музайяна Алавия узок йиллар адабиёт муаллимаси бўлиб ишлади. Халқ ижодида бўлган қизиқиш шоира Музайяна опамизнинг кўнглида порлаб турарди. 1940 йилдан бошлаб бебаҳо халқ дурдоналарини йиғишдек сермеҳнат ва серзавқ ишнинг бошини тутди. Ўзбекистон ФА Тил ва адабиёт институтининг кичик илмий ходими (1940–1959 йиллар), 1959–1988 йилларда катта илмий ходим бўлиб ишлади. Республикамизнинг жуда кўп кишлок ва шаҳарларида бўлиб, турли касбдаги аёллар билан, чечан ва зукко момолар, бахшилар, халқ шоирлари, халфалари билан учрашди. Авлоддан-авлодга, наслдан-наслга мерос бўлиб келаётган халқ оғзаки адабиёти намуналарини меҳр-муҳаббат билан ёзиб олар, кўшикнинг сеҳрли қудратига, эртақларнинг, мақолларнинг теран маъносига қойил бўларди.

* * *

Халқнинг барча орзу-умидлари, урф-удумлари, ҳаёт тарзига кўзгу бўлган кўшиклар! Сенинг қалбингга бу қадар фиғон ва фарёд, бу қадар оташин севги, бу қадар чиройли, қанотли орзулар қандай сиғди экан! Халқнинг юрагида милдираб ётган бу қайнар булоқнинг сарчашмаси қаердан бошланади экан! Бундай ўтли туйғулар осмон каби тоза юракларда, тоғ каби баланд кўкракларда туғилмасми?

*У қошим ҳам бу қошимнинг ораси бир қилча бор,
Ғам билан ўтган умрнинг соати бир йилча бор!*

Бу байтлар қоғозга тушар экан Музайяна опанинг кўнглини ёндириб, зехнини чархлаб, қўлларини толдириб, сўнггина саҳифаларга толиққан кушлардай қўнардилар!

Музайяна опа қанча хонадонларнинг азиз меҳмони бўлди, қанча юракларнинг пинҳон чашмаларига сўз оркали йўл топди.

Ахир, қўшиқ ҳам юракнинг сири-да! Шу сабабли, баъзан унга рўйхуш бермай, билганини ҳам айтмай, «сир сақлаб», мум тишлаб олганлар ҳам бўларди.

Ялангоёқ ер кечиб, кизилоёқ қир кечиб, гоҳ пиёда, гоҳ уловда, қаерда бахшиман, деган бир одам дарагини эшитса, Музайяна опа боришдан, суҳбат қуришдан эринмасди. Эртак, мақол ва қўшиққа чечан аёлларни жуда усталик билан гапга солар, уларга ўзи ўқийвериб ёд бўлиб кетган термаларни айтар экан, қўшиқлар қанотланган қушдай юракларнинг дарвозасини «тарс» очиб учиб чиқарди. Туморча хатларда, белбоғ ҳошияларида, уйларнинг пештоқига, пиёла-ларга битилган байтлар қуйилиб келаверарди:

*Субҳидамнинг салқини
сўлдирди гуллар баргини,
Кимга айтиб, кимга йиглай
бевафонинг дардини...*

Шу тахлит нозик ва хассос меҳнат маҳсули бўлиб «Ўзбек халқ қўшиқлари», «Оқ олма, кизил олма», «Янги лапарлар» каби ажойиб китоблар юзага келди. Халқ ижодининг ҳаётбахш чашмалари унинг ўзига ҳам илҳом берди, шоиранинг «Севинчларим» шеърий китоби нашр этилди. Олимамиз наинки, халқ оғзаки ижоди, балки халқнинг энг яхши фазилатлари, урф-одатлари, гўзал хулқларини ўрганди, ориф ва фозил одамлар ҳаётига оид маълумотларни йиғди. Мана шундай изланишлардан «Одамийлик ҳақида», «Камтаринлик – гўзал фазилат», «Ён қўшним – жон қўшним», «Аҳил бўлинг» каби рисоалар ёзилиб, эл орасида қўлма-қўл бўлиб кетди.

* * *

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Музайяна Алавияга институтлардан, ташкилотлардан кўп қўнғироқ қилишади, илтимослари битта: ёшларимизга одоб-ахлоқ, муҳаббат ҳақида суҳбат қилиб берсангиз. Музайяна опа ғурур ва ҳаяжон, камоли ихлос

билан ёшларга бу мавзуларда сўзлаб беради. Бундай маърузалар унга жуда-жуذا ярашади.

* * *

Замон кўшиқларни янгилаб, уларга янги ранг, янги оҳанг бериб, бағридаги тутунларини суриб кетар экан! Машҳур халқ бахшиси Ислом шоирдан ёзиб олинган «Уч қиз», «Чўпон кизи» каби талай шеърлар, термалар, «Нарпай қаҳрамонлари» (асар тугалланмаган) достони янги қаҳрамонлик мадҳияларидир.

– Сехрли оҳанг, айниқса дўмбира жўрлигидаги қизлар таърифи ҳар қандай одамни ҳаяжонга соларди. Бу таъсирчанлик шу қадар кучли эдики, ҳатто тингловчилар орасида ҳаяжонли кийкириклар, воқеалар моҳиятига қараб беихтиёр хайрихоҳлик ёки норозилик эшитилар, тингловчилар чехрасида шодлик, гоҳ ғам аломатлари пайдо бўларди, – деб хотирлайди Музайяна опа Ислом шоир ҳақида гап борганда.

Кўшиқ инсоннинг энг вафодор йўлдошидан бири. Курашда ҳам, меҳнатда ҳам, тўйда ҳам, азада ҳам унга доимо кўшиқ мададкор бўлади. Тўй кўшиқлари нечоғлик шодумон ва баланд мақомда, завқу завқиебликда бўлса, маросим кўшиқлари шунча маънос, дилгир, армонли... Музайяна Алавия тўплаган, саралаб китоб ҳолига келтирган «Ўзбек халқ маросим кўшиқлари»ни варақласангиз, бунга ишончингиз комил бўлади.

* * *

У доим яхши одамлар суҳбатида бўлгани учун ҳам доим эзгу гаплардан, яхшиликдан сўйлайди. Кези келганда, ўринли фахр билан ажиб мушоираларни эслайди.

1940 йил. Академиянинг филиалида ишлардик. Ҳамма мутолаа, таҳрир билан банд. Эшик очилиб, кўхлик бир қиз кириб келди. Дўстлардан бирини сўради. У киши йўқ эдилар.

Ким сўради, деб айтайлик?

Саодат сўради, денг.

Аёл чикиб кетгач жимлик чўкди. Бир пайт жимликни шоир Анисий бузди:

Саодат юлдузин кўрким, Шаҳодат оя ўхшайдур!

Шунда байт дедим:

*Дурри мақсудни топган қиз сурурин сиздиролмайди,
Музайян кўксида фазли дурри яктоя ўхшайдур.*

Бокий деди:

Музайянхон билан Зебуннисо ҳамсоя ўхшайдур!

– Бокий ҳам, Анисий (Абдулаҳад Азизий), Содик Мирзаев – арабшунос олим ҳам юрак кишилари эдилар. Китобни, билимни имон қадар севар эди улар, – дейди Музайяна опа ўз ҳамкасблари хақида.

Музайяна опа ўзи ҳам китобларни жон қадар севарди.

1980 йил. Ёшлар ташкилоти топшириғи билан Қўқонга бордик. Йўл-йўлакай Фарғонанинг Бешарик туманига тушдик. 3 соат бўш вақтимиз бор. Бир пайт аямиз кўринмай қолдилар. Бир муаллим йигит билан Ўтинбозор қишлоғидаги кекса ўқитувчининг уйига кетдилар, дейишди.

Кечкурун «Қўқон» меҳмонхонасига хурсанд кириб келдилар. Жуғрофия муаллимида жуда ноёб қўлёзмалар борлигини билибдилар. У кишининг манзилларини ёзиб олганлари, Қўлёзмалар институтига топширишга кўндирганларини шу қадар севиниб сўзлардиларки, бу меҳнаткаш олимага ҳайрон бўлиб қарашарди кизлар.

– Энг буюк асарларни халқ яратган. Халкнинг ўзи ундан баҳраманд бўлиши керак-да, кизларим, – дерди Музайяна Алавия.

Тонг қоронғусида Музайяна Алавия Жомеъ олиндидаги бозорга борганлари, у ерда ноёб қўлёзмалар, нодир китоблар излаганларини билиб қолдик.

Фольклоршунос олиманинг халк оғзаки ижодини ўрганиш, тўплаш, уни нашр эттиришдаги олийжаноб хизматларини ҳукуматимиз муносиб тақдирлади. Унга «Беруний номидаги Ўзбекистон давлат мукофоти лауреати» деган юксак унвон берилган. У филология фанлари номзоди ҳамдир.

Чашмалар! Халқнинг донолик ҳикмати билан лиммо-лим кўшиқлар чашмаси – сершогирд олима, шоира, муаллима Музайяна Алавиянинг йўлларини шодлик гулларига тўлдирди, кўнглини мунаввар, умрини музайян этди! Куни-кечагина Музайяна опамиз билан суҳбатлашаётсам, Бўкага, «Қизлар гурунги»га таклиф этишган экан. Икки юзи кип-кизил, кўзлари ажиб беғуборлик билан кулиб турувчи, улуғсифат бу аёлга хавас билан термуларканман, уриниб қолмайсизми, икки соатлик йўл, ахир, Музайяна опа, дедим.

– Мен ёшларни кўрсам, уларга икки оғиз арзигулик гап айта олсам, кучимга куч, илҳомимга илҳом қўшилади. Менинг камтарин меҳнатимдан баҳраманд бўлаётганлар борлигидан, шеъримни, севинчларимни баҳам кўрадиган бахтли авлод борлигидан кўнглим тоғдай ўсади!

1982 йил. Янги йил кунлари. Музайяна Алавиянинг ёстиқдоши, таникли шифокор, олим Лутфулла Алавий оламдан ўтдилар. Шоира Ётибор Охунова, Фарида Усмонова, журналист Санъат Маҳмудова билан аядан кўнгил сўраб, таъзия изхор қилгани бордик.

Файзли хонадон. Аянинг қариндошлари ҳам шу ерда. Музайяна Алавия биз билан меҳрибонларча кўришдилар...

– Одам эканмиз! Пискентдан, бу ёғи маҳалладан одам оёғи узилмай келиб туришибди! Ҳали Зулфияхон келгандилар, Фузулийдан ўкиб бердим. Домла яхши кўрардилар. Навоий – уммон, дердилар домла. – Навоий ҳазратнинг китобларини иззат билан тоқчаларга териб қўйганлар. Дуру гавҳар керак бўлганда, бу уммонга ғаввос бўлиб шўнғийдилар.

Фузулий – пўртана отиб ётган тошқин дарё. Фузулийнинг девонини ошиқлар ёстиқлари тагига қўйиб ухлайдилар!

Домла шифокор бўлганлари билан адабиётни чуқур билгувчи эдилар.

Суҳбат мавзуси бугунги кунда муҳаббат, оилага келиб такалди.

– Муҳаббат – ҳаё, вафо, ҳурмат, садоқат билан тирик. Муҳаббат – икки қалбнинг буюк баҳрамандлиги! Халқ кўшиқларидаги муҳаббат шундай. Фидойилик, самимият, андиша, ҳаё, ҳурмат йўқолган жойдан меҳру муҳаббат кўтарилади...

Суҳбат анчагина давом этди. Биз бу маърифатли хонадондан кўнглимиз кўтарилиб, одамларга ихлосимиз ортиб, ишга йўл олдик. Ҳолбуки, аслида биз Музайяна аямизнинг кўнгилларини кўтаргани келган эдик...

Назаримда, Музайяна Алавия жуда кўп йиллар давомида меҳр билан, тинимсиз излаб топган чашма – халкнинг буюк донишмандлик, ҳикмат чашмаси унинг ўз қалбида ҳам оқаётгандай эди...

У ҳозир ҳам худди боларидек зарра-зарралаб халқ ҳикматларини тўплаб одамларга, азиз замондошларига, ўзи севган ёш авлодга тортиқ қилмоқда.

ХАЛҚ БИЛАН БЎЛГАНИМ ЯХШИ!

– Кўз нурим Мусавварахон! Кўрганда эсламай, эслаганда кўриб юрарсизлар. 20–30 ўртоқдан фақат Турсуной билан мен қолибмиз.

Умр қисқа, дунё бевафо. 1984 йилнинг ноябрида тушганмиз.

(Музайяна опанинг кизига берган сувратга ёзгани).

Олима Музайяна Алавия завкли, куввайи ҳофизаси кучли, ўлан ва байтларнинг кони. Ҳазрат Навоийдан, Фузулийдан, Чўлпондан шу қадар тиниқ ва равшан бир оҳангда ғазаллар ўқир эдиларки, майин ва ҳалим овоз сизни элитарди. Ая меҳрибон, камтарин. Қулгичлари ўзларига ярашган. Ёйбатни ёмон кўрардилар. Ҳиммат ва хилм ҳақида ҳикмат айтирдилар:

*Латофат бирла токим битмаса иш,
Келур қулфат олиб албатта қоҳиш.*

– Ҳақиқий овчи ўлжасининг терисини кияман, этини ейман, деб шикорга чиқмайдди. Овчи мард, ҳимматли бўлмоғи керак. Ҳиммат дунёда энг улуғ фазилат, – дердилар.

1982 йил. Бухоро сафарида бирга бўлдик. Музайяна ая ўлан ва термалар айтиб, бир зал одамни ўз оғзиларига қаратдилар (ўшанда ая 73 ёшда эдилар). Лутф қилиб, алоҳида машинага таклиф этишадди. Лекин камтарин олима лип этиб автобусга чиқадилар ва «халқ билан бўлганим яхши», дейдилар оҳиста. Бухоронинг қадим минорлари сукутга кетган тунда эса Музайяна ая ривоят айтадилар.

Ривоят:

Боязид Бистомий Мансур Халложнинг пири бўлганлар. Иттифоқо, Мансурни шаккокликда айбладилар. Дарвозага осдилар. Шаҳарга кирган борки, қўлига тушган нарса билан уни уриб ўта бошлади. Шунда пир Боязид Бистомий ҳам Мансур Халложни гул билан оҳиста елпиб ўтди.

– Э, воҳ, пири бузруквор! Ўзгалар нодонликдан уриб ўтсалар, Сиз нечун уриб ўтурсиз, – деб у фарёд уриб чунонам йиғладики, йиғилганлар унинг додига чидай олмадилар.

– Қуйдилингиз! – деди подшоҳ.

Ўтин қалаб, уни гулханга отдилар.

Олов учкунлар сочар, илондай вужудини чирмар, «чарс-чарс» ҳар ёнга сочилган учкунлар: «Аналҳак, Аналҳак», деб садо берарди.

– Дарёга ташланглар! – амр қилди подшоҳ.

Кулини йиғиб дарёга совурдилар. Кул: «Аналҳак, Аналҳак», – деб дарёга сочилар, кўпиклар гирдоб ҳосил қилар, «Аналҳак, Аналҳак», деб шовулларди гирдоб.

Ўша куни дарё бўйида шохнинг қизи сочини ювиб ўлтирарди. У сув билан бир ховуч кўпикни ичиб юборди ва юкли бўлиб қолди. Ой-куни етиб, бир ўғил дунёга келди. Чакалокни бир қутичага солиб, дарёга оқиздилар...

Ўша тонг балиқчининг ўғли дарёга қармоқ солиб турарди. Қутича гир айланиб, қармоққа илинди. Балиқчининг ўғли тўр солиб қутичани қирғокка олиб чиқди. Унда ой деса оғзи, кун деса кўзи бор шахзодасифат гўдак ухлаб ётарди. Тонг насими келтирган Насимий бу, дебдилар. Бола тили чиккач, балиқчининг ўғлига айтди:

– Эй, ака! Сен шоҳ бўлурсан. Мени сенга тухмат билан олиб келурлар. Мени сўюрсен...

Дарҳақиқат, Насимийнинг қисмати ўзи каромат қилгандай бўлди.

Бу файзли суҳбатларга анча йил бўлди. Бу жаннати аёл дунёга бир келиб-кетдилар. На шону шуҳратга, на мартабага, на давралар тўрига интилдилар. Улардан қобил фарзандлар, икки шеърӣ китоб ва халқ оғзаки ижодидан тўплаган қўшиқлар, ўланлар, ёр-ёрлар, маросим қўшиқлари, тўпламлари ёдгор бўлиб қолди.

Дарвоқе, Пискентдаги кутубхона Музайяна Алавия номи билан атала бошланди. Қандай ярашикли ном!

1999 йил, баҳор. Музайяна аяни хотирлаб пискентликлар бир анжуман туздилар. Пискент тумани ҳокимлигида бўлиб ўтган бу музайян кечада шуқуҳли нафас уфуриб турди. Буюк маърифатпарвар инсон Абдулла Алавийнинг ёди, шоиранинг бувилари Ҳабибахон аянинг ғазаллари ҳам тилларга кўчди. Улкан аллома Яҳё Ғуломовнинг сўзлари яна тирилиб, даврага кирди.

– Халқ оғзаки ижоди дурдоналари олтин қўлларга тушди – Музайянаҳонимнинг қўлларида сайқал топиб, зийнатланиб, халқ мулкига айланди.

Академик Воҳид Зоҳидов ҳам бу даврага ғойибона файз қўшди:

– Музайянаҳонимнинг ўзи тугал поэзия...

Ўзбекистон халқ шоири Ҳалима Худойбердиева сўзлари дилларга манзур бўлди.

Таниқли олим Тўра Мирзаев анжуманни олиб бораркан, архивимизда Музайяна Алавия ёзиб олиб, сайқал бериб, мукаммал асар ҳолига келтирган, тадқиқ этган 10 та саклов бирлигидаги халқ оғзаки ижоди намуналари бор, деб алоҳида таъкидлади. Алавийлар сулоласини табиат асли шоир яратган экан-да, дейман 81 ёшли Рашодхон Алавийнинг гоҳ Чўлпондан, гоҳ Музайянаҳонимдан, гоҳ ўзлари битган ғазалларни бахшиёна оҳангда айтишларига кулок тугиб...

Тўлин ой шарманда бўлди юзингни офтобидан...

– Бу ғазални кеннойингиз Марфуахонга атаб ёзганман. Музайяна опам кўриб берган, – дейди нуроний Рашодхон ака... (Худо раҳматига олган бўлсин!)

Сухбатда сўз ва соз ила чанг мушоираю баҳс айлади. Олима билан ёнма-ён ишлаган, уларнинг ўғитларидан баҳраманд бўлган етук олимлар Музайяна Алавия ижоди, ҳаёти, умр йўллари ҳақида тўлқинланиб-тўлқинланиб сўзладилар.

Менинг рўпарамда гўё икки юзларидан нур ёғилган камтарин, билимдон, ойнадай тиник инсон Музайяна Алавия кулиб турардилар. Сўнгги марта аяни 1987 йилнинг кузида Ёзувчилар уюшмасида учратганим кўз олдимда жонланади. Ўғиллари билан зиналардан оҳиста тушиб келмоқдалар. Йўлакда туриб Чўлпондан шеър айтдилар: «Сочилган сочингдай сочилса сириг...» Ва яна Фузулийдан – ошиқлар ва куйганлар шоиридан байт ўкидилар:

*Саодати азалий қабули завољ ўлмаз,
Гунаш ер устину ҳам душса, поймол ўлмаз...*

Ана шу масъуд лаҳзадан сўнг йиллар ўтди. Бу йиллар Музайянаҳонимни халқ бир лаҳза ҳам унутгани йўқ. Чунки у халқнинг юрагига сўз гавҳарларини экиб кетган маърифат элчисидир.

Биз намозномда Тошкентга қайтдик, йиғилганлар эса ҳануз хаяжон оғушида эдилар: иродаси синмаган, қатағон йиллари синовларидан олмосдай товланиб ва товланиб ўтган матонатли Музайянаҳонимнинг содда ва теран шеърлари, у ёзиб олган дилпазир халқ кўшиклари янграб, анжуман давом этарди. Пискентнинг хушовоз хонандаси Расулжон Дадабоев ва баҳши қизи Раъно опа Абдурахмонова халқ кўшикларини гумбурлатиб айтар, унинг ҳар сатрида Музайянаҳонимнинг камтарин овози садоланарди:

Юртим, эслайсанми Музайянани...

МУЗАЙЯН ДАМЛАР ЁДИ

Шундай инсонлар бўладик, сухбатини бир бор тингласанг, қайта-қайта ўша сухбатни кумсаб юрасан.

Зулфия. 1954 йил. Шеър оғушида.

Зулфия ҳинд шоираси Амрита Притам билан. 1961 йил 28 май.

Ўнгдан: Қабардин-болқор шоири Қайсин Қулиев, рус шоири Михаил Дудин, Зулфия ва авар шоири Расул Ҳамзатов пахта даласида. 1976 йил.

Зулфия рус шоири Андрей Вознесенский билан. 1978 йил.

Зулфия бошқирд шоири Мустай Карим билан.

Зулфия ижодхонасида.

Зулфия ва Ҳамид Олимжон. 1944 йил.

Устоз Зулфия ҳайкали пойида.

Ойдин Ҳожиева ва Музайяна Алавия Бухоро вилояти Жондор тумани пахта даласида. 1982 йил.

Музайяна Алавия, шоира Ҳамида Каримова, олима Малоҳат Абдурахмонова, Ойдин Ҳожиева бахшилар юбилейида. Самарқанд, 1975 йил, сентябрь.

Мушоира олдидан. Шоирлар Тўроб Тула, Миртемир, Зулфия, Музайяна Алавия ва Ойдин Хожиева. 1976 йил.

*Саида Зуннунова ва Саид Аҳмад.
1956 йил.*

Саида Зуннунова 1965 йил.

Саида Зуннунова, Саид Аҳмад ва қизлари Нодирахон. 1976 йил.

Мутолаа завқи. 1976 йил.

Саид Аҳмад хонадонид. Қизи Нодирахон, кӯёви Маҳмуджон, неваралари Саидшароф, Саидахон ва Камолахон.

Абадий ёнма-ён. Саид Аҳмад ва Саида Зуннуновага қўйилган ҳайкал.

Абдулла Қахҳор ва Кибриёхоним. Дўрмондаги боғда.

Кибриё Қаҳҳорова. 1980 йиллар.

Абдулла Қаҳҳор ва Кибриёҳоним. Мунис лаҳзалар.

Мен бу ажойиб олима канотларида турли вилоятларда сафарда бўлганман. Давра, гурунглаар қизиби, қизлар, келинчаклар, момолар кўр тўкиби Музайяна Алавиянинг айтганларини жон кулоклари билан тинглашарди. Сўзлари лутфли, ниҳоятда одоб ва андиша билан сўзлайдиган олима суҳбатлари билан ўтирганларни мафтун этар эди.

– Менинг ҳар бир гапим безак. Қизлар безакка ўч бўладилар. Кулокларингга такиб олинглар, қизларим, – дердилар.

Даврада чўкка тушиб ўтирган болакайларга эртаклар айтиб, турли топишмоқ ва эркаламалардан ҳам айтиб кўярдилар:

*Чумчуқ, чириқ-чириқ,
Лабингда учуқ.
Менга дон бер, дейсанми,
Бурнинг мунча пучуқ!*

Болакайлар мириқиб кулишарди ва бу тез айтишларни ёд олишарди. Суҳбатимиз меҳмонхонада давом этарди. Қатағон йиллари олима учун жуда изтиробли, хўрлик ва машаққатга тўла бир давр бўлган. Чекка бир кишлоқда муаллималик қилаётган Музайяна опа арзимаган баҳоналар билан турли таъкибларга учрайверган.

– Доскага «Ёв қочса, ботир кўпаяр» деб она тилида бир мисол ёздим. Ана шу мисол туфайли анчагина дилхираликлар бўлган, – деб эслайди олима.

Айтишларича, Музайяна Алавия умр йўлдоши Лутфулла Алавийни ўн йил кутган. Ўша оғир йилларда ҳамма бир-биридан гумонсираб яшарди. Л. Алавий қатағон зулмидан озод бўлиб, тўғри Музайяна яшайдиган кишлоққа боради. Аввал чойхонада ўтириб, суҳбатларга кулоқ солади. Рафиқаси ҳақида сўрашга ботинмайди. Сўнг у яшайдиган ҳовлининг атрофида узок кутади. Бир пайт дарвоза очилиб бир йигитча чиқади. Л. Алавий уни гапга тутмоқчи, Музайянани сўрамоқчи бўлади-ю, яна юраги дов бермайди. Болакай ҳам бир нарсани сезгандай, унга тикилиб тураверади.

– Бери кел, йигитча. Отинг нима?

– Рашодхон – жавоб берди бола.

– Кимнинг ўғлисан? – Шундай дейдию Лутфуллахон Алавий ўз сўзидан кўриб кетади: Музайянанинг ўғли бўлса-я...

– Алавийнинг ўғлиман.

– Музайянахонни танийсанми?

– Бўлмасам-чи, опам бўладилар...

– Отангни чакиргин, меҳмон келди деб айт, хўпми? – Сал ўзига келади Л. Алавий...

Шундай қилиб, Алавийлар хонадонида байрам бўлиб кетди. Хонадонда Фарход, Мусавварахон, сўнг Анисхон дунёга келди...

1982 йил. Пахта йиғим-терим пайтида Бухоро вилоятига сафарга чиқдик. Кун бўйи пахта далаларида, шийпонларда, кечкурунлари хўжаликнинг каттакон клубларида учрашувлар бўлар, Музайяна опа мажлисимизни ҳикматли сўзлари билан бошлаб берардилар. Даврага ҳазрат Навоий, Фузулий, Машраб, Аҳмад Яссавий, Сулаймон Боқирғоний, Чўлпон, Усмон Носир ғазаллари, ҳикматлари, шеърлари кириб келарди. Одамларнинг юрагига шеърият ошно бўлар, юракларда муҳаббат олови ёнар, ҳар бир инсон бир лаҳза бўлса-да ўзини ошиқ, шоир, фозил, файласуф, деб тасаввур қиларди:

*Сенинг дардинг манга дармондин ортиқ,
Санга қул бўлганим султондин ортиқ,
Агар ёдингни қилсам чўлда ёлғиз,
Манга ул чўл бўлур бўстондин ортиқ.*

Ҳазрат Сулаймон Боқирғонийнинг бу ҳикматларини кексалар мақом тинглагандай бош тебратиб тинглар эдилар.

*Боришингни богда кўрдим,
Келишингни – кўчада.
Арзи ҳол айтай десам,
Учрамадинг тор кўчада.*

Бу тўртликдан сўнг ошиқ йигит-кизлар бир калкиб тушишар эди. Халк кўшиқлари шаршарадай шовуллаб, Музайянахон опанинг ширин лафзидан сочилаверарди:

Йигит:

*Юқоридан ман келаман,
Биласанми, ёр-ёр.
Санга ошиқ бўлганимни,
Биласанми, ёр-ёр.
Дастрўмолчам кир бўлибди,
Ювасанми, ёр-ёр.*

Қиз:

*Дастрўмолчанг кир бўлганда
Ёмғир ювсин, ёр-ёр,
Манга ошиқ бўлганингни
Худо билсин, ёр-ёр!...
Дарёларнинг ул юзида
Қўш ҳайдаган, ёр-ёр,
Қўш ҳайдаган жойларини
Беш ҳайдаган, ёр-ёр.
Гавронини бошга қўйиб
Ёнбошлаган, ёр-ёр.
Севганига етолмайин,
Кўз ёшлаган, ёр-ёр.*

Ўша пайтлари ўзбек тилининг имкониятлари чекланган бир пайт бўлишига қарамасдан, олима ўзбек тилининг минг бир жилоларини шеърлар, маталлар, мақоллар, ҳикматли сўзлар орқали англатар ва ўзбек халқ ижодиётининг жозибаси билан барчани ҳайратга солар эдилар:

*Олмани олиш қилай,
Баргидан болиш қилай.
Ман онамни соғинсам,
Кечалар нолиш қилай...*

Қаранг, ҳеч замонда ҳам олманинг баргидан болиш қилиб ухлай оларканми одамзод? Бу — олманинг баргидан болиш қилиб

ухламок — тонггача бедорликда ўртанмок, юракдаги изтироб алангасидан ёнмок ва онасини соғинганда юраги нолишга тўлиб, ўртанмокнинг энг гўзал баёни эмасми!

Сафарларимиз орасида озгина вақт топилди дегунча, Музайяна опа бозорларга ёки кекса отахон, онахонларнинг уйларига бориб, кадимги кўлёмаларни суриштирар эдилар.

Ўша пайтларда Музайяна опа 70 ёшдан ошиб қолган эдилар. Бухоро шаҳрида бўлганимизда махсус суҳбатлашмок орзусида биздан кейин шоира Марям Турдиеванинг уйида қолдилар. Марямхоннинг онаси Бухоро Арки, Бухоро хонлари тарихи ҳақида жуда кўп нарсаларни биларкан.

— Ўшанда, Ойдиной, Марямжоннинг онаси менга бир нарсани сўзлаб берди. Хонга тортиқ қилинган қизлардан бири исён кўтаргани учун уни маргиширин билан ўлдиришган экан. «Маргиширин» дегани шуки, новвот эритилиб, ўша жабрдийданинг оғзига қуйилавераркан, — деб айтиб берганлар.

У киши қизларимизнинг ўқтам, бийрон, маърифатли, замонавий, айна пайтда ўзбекона одоб, ҳаё фазилатларига эга бўлишларини жуда хоҳлардилар. Давраларга кирганда Фарходнинг Ширинга берган таърифини кўп айтардилар:

*Нигоро, маҳвашо, иффатпаноҳо,
Жаҳон маҳвашларига подишоҳо...*

Шириннинг Фарходга ёзган мактубларини жуда чиройли қилиб айтардилар. Йигит ва қизлардаги севги, муҳаббатнинг соф, покиза, маъсум туйғуларини шунчалар гўзал таърифлар эдиларки, ўша суҳбатдан сўнг улар гўзал бир дунёга кириб қолгандай бўлардилар.

Умрларининг охирида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида айтган сўзлари ёдимда:

— Ойдиной, Чўлпону Фитратларнинг асарлари газеталарда нашр этила бошлади. Армон қилар эдим. Ёруғ қунлар шабадаси келяпти. Навоийнинг дастхатини ҳам кўрармиканман...

Истиқлол замонида Чўлпон, Фитрат, Абдулла Қодирийлар кадр топди, асарлари кўп нусхаларда чоп этилди. Президентимиз

Фармонига биноан улар «Буюк хизматлари учун» ордени билан тақдирландилар.

Адабиётшунос олима Суйима Ғаниева Алишер Навоий муҳрининг фотонусхасини топиб келишга муяссар бўлди.

Музайяна Алавия ижоди, умри, бутун амаллари билан ёшлар учун ибрат мактаби бўлиб қолдилар. Опа эъозлаб, кўзига суриб ёзиб олган халқ дostonлари, қўшиқлари, термалари, ёр-ёр ва лапарлари ҳамон кўнглимизни зиёга тўлдирадиган маънавият чашмаси бўлиб тўлиб-тошмоқда.

УЧРАШУВЛАР ЗАВҚИ

1975 йил, сентябрь. Самарқандда Ислom шоир, Пўлкан шоир ва Эргаш Жуманбулбул ўғли ҳамда Фозил Йўлдош ўғлининг 100 йиллиги нишонланди. Ўша пайтдаги Самарқанд вилояти раҳбари Бектош Раҳимов адабиётни, шоирларни бағоят ҳурмат қиларди. Анжуман олий даражада ташкил қилинган, кексаларга алоҳида машина ажратилган. Музайянахон опа янги «Волга» машинасига ўтирмадилар. Ёшлар ўтирган автобустга чиқдилар. Автобустдаги микрофон галма-галдан шоирлар қўлига ўтар, Музайянахон опа халқ қўшиқлари, термаларидан ёд айтиб, улоқни олиб кетардилар.

Ўша куни Хатирчида Пўлкан шоирнинг ҳайкали очилиши керак эди. Ҳаво айниб, тўсатдан чанг-тўзон бўлиб, кучли шамол турди. Микрофонлар бузилди, чироқлар ўчди. Бир амаллаб издиҳомни ўтказдик. Учрашув тугагач, ҳамма бир-бирига қараб кула бошлади. Одамларнинг кош-кўзларини бир энлик сарик кум босиб, биров-бировни таниб бўлмас даражага келганди...

Музайянахон опа мени ёнларида олиб юрар, фарзандларидай меҳр кўрсатардилар.

– Руҳлар жунбушга келди. Бахшиларнинг руҳлари шод бўлди – таъкидларди олима барчага.

Ўша куни эрталаб Музайяна опа сипо кийиниб олдилар. Биз Самарқанддаги вилоят раҳбари боғида бир хонада турганмиз.

– Ойдиной, – дедилар. – Мана шу ок костюмим ярашибдими? Нишонимни тақиб олсам қандай бўларкан? (Опа Беруний номидаги Давлат мукофоти соҳибаси эди). Кўп кўйлак олмадим, учтагина холос.

Кулиб юборишимга сал қолди. Ўзлари бир кун кечикиб келганлар, икки кунгина сафар қолган эди-да.

– Бўлади. Бир кунда 2 хил кийсангиз ҳам яхши.

– Йўғ-ей – деди кизариб олима, – бу ерга ясаниш учун келибманми?

... Хуллас, ўша кунни Хатирчида қолиб, эрталаб Булунғурга ўтмоқчи эдик. Бектош Раҳимов барчанинг шаҳарга – меҳмонхонага қайтишини айтдилар. Қайтиш йўлида меҳмонлар ўтирган икки енгил машина йўлни тўсиб чиққан йўловчи транспортга урилиб, озгина дилхиралик бўлди. Хайрият, ҳеч кимга қаттиқ жароҳат етмади.

– Кўнглим сезган экан, Ойдиной, худо бир асради, худди ўша биринчи машинага чиқишим керак эди, – дедилар ҳамроҳим Музайянахон опа.

Уч кун бахшиларнинг руҳини шод этиб, гурунглар, мушоиралар, мажлису суҳбатлар ўтказдик. Атоқли олим Ҳамид Сулаймон бошчилигида фольклоршунос олимлар, Тўра Сулаймон, Нуриддин Шукуров, Омон Матжон, Суйима Ғаниева, Нормурод Нарзуллаев ва Музайяна опамиз давраларни қизитиб, анжуманга файзу шукуҳ бағишладилар.

1983 йил, март. Тошкент вилоят ёшлар қўмитасининг «Қизлар гурунги» ташвиқот гуруҳи тез-тез учрашувларга бизни чорларди.

Ўша пайтдаги Адлия вазири Мамлакат Восикова, олима Музайяна Алавия, шоира Шарифа Салимова, Ўзбекистон Охунова, жамоатчи Клара Қамбарова, ҳуқуқшунос Забаржад Анорбоевалар халқ ичида учрашувлар ўтказардик.

Қизларнинг онабошиси Музайянахон опа даврани очиб, гурунгни қизитиб берардилар. Халқ удумлари, иримлар, сайл қўшиқлари, термалардан шашқатор айтиб, йиғилганларни мафтун этардилар. Бу суҳбатлар автобусда ҳам давом этар, юракларимиз нурга тўларди. Бир сафар Ғазалкентдан қайтишда Байтқўрғон деган жойда машина бузилиб қолди. Авжи қизғалдоқлар очилган пайт. Йўлларнинг икки ёғида қизил гиламдай қизғалдоқлар ловуллаб турибди. Дув этиб аёллар қизғалдоқ теришга тушиб кетишди. Бир пайт Музайяна опа кўринмай қолдилар. Пахса деворлар оралаб кишлокқа кириб кетдилар, дейишди. Автобус тузалди, йўлга тушиш керак. Опамиздан

дарак йўқ. Бир маҳал бир жамалак сочли кизча ҳамроҳлигида Музайяна опамиз кулиб келиб қолдилар.

– Қишлоқда сумалак сузишаётган экан. Роса чечан, бийрон аёллари кўп экан. Анча-мунча сумалак қўшиғини ёзиб олдим. Мана, қизларим, тандирдан чиққан иссиқ нон, сумалак олиб келдим сизларга!

Ҳамма суюниб хушбўйгина, иссиқкина нон ботириб, сумалакдан тотиндик. Аяжонга раҳмат айтдик.

1986 йил. Қуз. «Гулхан» журнали таҳририятига Музайяна Алавия кириб келдилар. Қозон шаҳрига бориб келганларини, унда алифбони танитган нўғай муаллимани зиёрат қилиб, суҳбатида бўлганларини айтдилар ва Абдулла Тўқай масалларидан таржималарини «Гулхан»га тақдим этдилар. Дўрмондаги ижод уйига борганларини, Зулфияхонимнинг боғ ҳовлисига кириб, дилдан суҳбат курганларини айрича меҳр билан сўйладилар. Музайяна опанинг кулча юзларида кулгичлари бор, икки яноғи ўшанда ҳам қип-қизил эди. Ҳамиша одамлардан фазилат излар, доим улар ҳақида яхши сўзлар дегувчи эдилар. Бирдан у ёқ-бу ёққа қарадилар-да, қафтларини оғизларига тутиб, шивирладилар:

– Ойдиной, Зулфияхон фалончидан ранжиган эканлар...

Сўнг ўзлари ўз гапларидан кизариб, дув қизариб кетдилар.

Олимадаги соддалик, самимиятга кўп гувоҳ бўлганман.

СУРАТГА ИЗОХ

Зулфияхоним Музайяна Алавияни бениҳоя ҳурмат қилардилар. Уларнинг суҳбатларидан баҳридиллари очилиб кетарди.

1983 йил. Қиш. Олима «Саодат» журнаliga келдилар, бош муҳаррир Зулфия ҳузурида анча гурунг қилиб ўтиришди. Устоз мени ўз хоналарига чақирдилар. Кирсам, суҳбат авжида.

– Ойдинхон, – дедилар Зулфияхоним. – Фотомухбирни топингда, опани суратга туширтинг. Мақолани эса ўзингиз ёзасиз, ҳўпми?

Мен бажонидил рози бўлдим. Музайяна опа менинг хонамга чиқдилар. Фотомухбир В. Лешченкони дарров топиб беришди.

Музайяна Алавиянинг кумушдай сочлари ўзига ярашган, қомати тикка, барваста, яноғи ипо сурилгандай нимпушти. Соддагина кийимлари, юзидаги самимият, озгина ийманиб туришлари бизга ёқарди. Юз-кўзларидан нур ёғилиб, суратга тушдилар. Санъатхон Маҳмудова билан иккаламиз олимани кузатиб қўйдик, хурсанд бўлиб кетдилар. «Саодат»да «Чашмаларни излайман» мақолам ва ушбу сурат чоп этилди.

ИЛМИ ЗЎР ЧИКДИ

Музайяна Алавия одамжон, лутфи хуш бўлгани учун аёллар билан тез тил топишиб, эгачи-сингилдай бўлиб кетардилар. Маталлар, ривоятлар, дostonлар, латифаларни ёзиб олиш учун олима ўн-ўн беш кунлаб қишлоқ хонадонларида меҳмон бўлиб қолардилар. Чўл овулларида бирида козок чеча билан кадрдон бўлишиб, муқаддас жойлар тарихини ёзиб олдилар. Чўпонларнинг ўлан ва айтишувларини дафтарга туширдилар. Иттифоко, кунларнинг бирида муқаддас тош ҳақида айтишганида, шу жойни бориб кўриб келайлик, деб илтимос қилдилар. Чечанинг ўғиллари энасини ва олимани эшакка миндириб жўнади. Тошнинг қизик хусусияти бор экан: икки харсангтош орасида бир киши ўтгулик йўлакча бўлиб, ундан ҳамма ҳам ўта олмас экан. Покиза, тўғри, ҳалол одам ўтса, тош йўл бераркан. Нопок ёки ҳаром-ҳаришга аралашган одам ўтса, тош йўл бермай, қисиб қолар экан. Чечанинг ўғли бу тарихни марок билан айтиб берибди. Музайяна Алавия, қани, тошнинг ҳосиятини синаб кўрайлик-чи, дебдилар. Ва лип этиб икки тош йўлагидан ўтиб кетибдилар. Қозок чечага ўғли ҳарчандки, ўтинг, дермиш, чеча эса тисарилиб тураверармиш. Бунинг устига нуқул Музайяна опага қараб, бунинг илми зўр чикди, тош ушлаб қолмади, дермиш. Охийри тоқати тоқ бўлган ўғил чечага айтибди:

- Эна, нима бало, отамга хиёнат-пиёнат қилганмисан?
- Ким билади, чироғим. Жас эдик, қаламқас эдик. Уруш жиллари эди, – дермиш чеча қизариб.

«Илми зўр чиққан» олима кулиб юборибдилар. Қозок чеча тош орасидан ўтмай, овулга қайтган экан...

ЧИРОЙЛИ НАРСА ЭКАН

Музайяна ая кийим-кечакка қизикмасдилар. Бориға барака қилиб, соддагина кийиниб юрардилар. Талабалик йиллари дугоналари билан дўконга кириб қўйлақ ва жимжимадор нафис ич қўйлақ сотиб олишади.

У пайтлари ич қўйлақ кийиш эндигина урфга кирган экан. Эртаси куни дугоналар янги қўйлақлар кийиб, ял-ял бўлиб дарсга боришибди.

Узун бўйли, котмадан келган Музайянахонни кўриб дугоналари кулиб юборишибди. Музайянахон хайрон:

- Нима бало, ярашмабдими? – дебди.
- Ич қўйлақни қўйлақнинг остидан кияди, ўртоқжон – шарақлаб кулишибди дугоналар.
- Вой, шундай нафис, жимжимадор нарсани қўйлақнинг устидан киймай, остидан киядими? Безакларини қаранг! Чиройли нарса бўлса...

Ушбу хангомаларни опа ҳар гал ийманиб, ҳузурланиб, ёшлик йилларини соғиниб эслаб айтардилар...

* * *

«Ойқизим Ойдин!

Салом ва эҳтиром!

Билмадим, таъбингизча ёздимми, йўқми? Ҳар ҳолда ёздим. Мен умуман хотиралар ёзаётирман: кўрганам ва эшитганларимни (агар умрим мусоид этса!..). Шундан парчалар бериб боринг, деяптилар. Бунинг умумий сарлавҳасини «Музайян дафтарида» қўймоқчи бўлдим.

Лутф бўлиб тушади. Музайян – зийнатланган дегани ҳам, отим ҳам зийнатланган – «Безалган дафтарим» маъносини беради. Шунинг учун «Кунларнинг бири»да («Музайян дафтаридан») деб ҳам қўйдим, маслаҳат қилиб кўринг. Маъқул кўришса, ҳаммаси шу тариқа кетади. «Қани гулларнинг раъноси» ҳам ва бошқалар ҳам.

*Маслаҳатларингга мунтазир Музайяна.
27.XII.1979.»*

Изоҳ: Ушбу мақолани Музайянахон опа «Саодат»га тақдим этдилар. Раъногул бир ёғи кизил, бир томони сарик бўлгани учун хижрон рамзини билдирар экан, қабрларга қўйилар экан. Шу сабаблими, Зулфияхонимга унча маъқул келмади. Мақола «Тошкент окшоми» газетаси саҳифаларида босилди.

ЎШАНДА БАҲОР ЭДИ

1988 йил, 3 март. Музайяна Алавия дунёдан ўтдилар. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида кичкинагина таъзия чиқди. Олиманинг Янгиобод маҳалласидаги ҳовлисига бордик. Қизлари Мусавварахон, келинлари, таниқли шифокор Марфуахон аялардан кўнгил сўраб, таъзия изҳор қилдик. Сухбати файзли, кўнгли маърифат нурига тўла, қалби хазина инсон оламини тарқ этди. Ғоят меҳрибон, дилпарвар эдилар аямиз. Олим Иброҳим Ғафуровни жуда ҳурматлар, ўз фарзандидай дуойи жонини қилар, олимга отилган тухмат тошларидан ҳимоя этарди.

1984 йил, куз. Бир кун «Саодат»га кириб келдилар.

– Ойдиной, парво қилманг. Ит хурар, қарвон ўтар. Иброҳим-жоннинг каламидан дур томади-ку! Ҳасадгўйларнинг юзи шувит бўлади хали, – дедилар менга таскин бериб.

1985 йил. «Гулхан»га бош муҳаррир бўлиб ишга ўтдим. Бир куни эрталаб кўр тўкиб кириб келдилар муборақбод этгани:

– Ойдиной, қабулингизга ҳар хил одам келади. Асарини боссангиз, сиздан яхши инсон йўқ, қайтарсангиз, сиздан норози бўлади. Юрагингизга олманг. Юракни асранг, юракни...

Эртактлар, маталлар, туталлар, тез айтишлар олиб кела бошладилар. Болалар халк оғзаки ижодини, фольклорни яхши билса, доно, зукко бўлади, дердилар.

Зарифа, комила, бағрикенг олима дунёни ҳувиллатиб кетдилар-қолдилар.

Ўша кунлари Иброҳим ака афсус билан сўйландилар:

– Шундай улуғ Аёл ўтди дунёдан. Тузук-курук мақола, видо сўзи берилмади-я! Ойдинжон, бир нарсa ёзсангиз-чи?

Ўша куни шу гапдан мутаассир бўлиб, хаёлга толдим ва шивирлаб камнамо илҳом келди, «Ёднома» ёздим.

ЁДНОМА

Музайяна АЛАВИЯ хотирасига

*Офтоб очиб ташлар кўмган қўрини,
Кўксига сут тўлди она бўрини,
Қирговул, тувалоқ чорлар жўрини,
Ўланчим, ўланга йўл бўлсин энди!*

*Хинолар боғланди тоғлар тошига,
Кийиклар чоғланди булоқ бошига,
Талога¹ ошиққан деҳқон қўшига
Тупроқ бахмал қавиқ гул бўлсин энди!*

*Сумалак ундирган бугдойим тотли!
Маталгўй момолар тили новвотли!
Қизлар келар сатта Барчин сифатли,
Давра-гурунг хумор эл бўлсин энди!*

*Дўмбира чирпинди, бир тор узилди,
«Минг бир кеча»дан оҳ виқор узилди,
Шода инжулардан қатор узилди,
Водариг, кўз ёшлар сел бўлсин энди!*

¹ Тало – дала.

*Қизилоёқ қирлар кечган оқиним,
Ялангоёқ ерлар кечган яқиним,
Лутфи хуш, ҳаққа эш, зукко талқиним,
Кўнгилларга сизмас қил бўлсин энди!*

*Олис ўтмишимга йўлчим, хуш энди!
Навоий бобомдан элчим, хуш энди!
Ҳикмат гулшанида гулчин, хуш энди!
Ёронлар тоқатда фил бўлсин энди!*

*Ойпалак гирдига тушди қирқ чигил,
Саргарди қатимлар қирмизи, қизил.
«Музайян дафтар»нинг саҳфаси – комил
Ажалнинг кўзига мил бўлсин энди!
Ўланчим, мангуга йўл бўлсин энди!*

1988 йил, 23 март.

ШОВУЛЛАБ ТУРГАН БОҒ

Алавийлар сулоласи илм-фанимизга етук олимларни берди, халқимизнинг маданий қатламларини мустаҳкамлади.

Абдулла Алавий (1903–1931 йиллар) Музайяна Алавиянинг тоғаси, шоир, адабиётшунос олим. Ленинграддаги Шарк тиллари институтида ўқиган, дарс берган (1924–1927 йиллар). Самарканд Педагогика Академиясида (1927–1930 йиллар) дарс берган. Пискентнинг Эвалак қишлоғида Берди бахшидан «Алпомиш» достонини ёзиб олган. Музайяна опанинг Самаркандга ўқишга бориши, халқ оғзаки ижодига меҳр қўйишида шубҳасиз А. Алавийнинг таъсири кучли бўлган.

Тиббиёт фанлари номзоди, доцент Лутфулла Алавий узоқ йиллар ТошМИда талабаларга сабоқ берди, нафақага чиққач, «Минводи» сихатгоҳида шифокорлик қилди. Жиянлари Рашодхон Алавий тиббиёт фанлари номзоди, у кишининг рафиқаси ва Музайяна опанинг келини, жияни Марфуа Алавия кимё фанлари номзоди сифатида эътибор қозондилар. Уларни худо раҳматига олган бўлсин.

Музайяна Алавиянинг тўнғич ўғли Фарход Алавий тиббиёт фанлари номзоди, республика Онкология марказида лаборатория мудири. Қизлари Мусавварахон Алавия етук отолоринголог, Пскент тумани тиббиёт бирлашмасида узок йиллар самарали меҳнат қилди. Анис Алавий эса тиббиёт фанлари доктори, профессор, ихтисослаштирилган терапия ва тиббий реабилитация республика илмий-амалий тиббиёт маркази директори. Боболари изидан борган наби-ралардан бири тиббиёт фанлари доктори, уч нафари тиббиёт фан-лари номзоди, қолган беш нафар набиралар ҳам тиббиёт соҳасида номдор мутахассислардир. Бир дона эдим, минг дона бўлдим, де-ганлари шу-да! Буқилмаган ирода, синмаган саботдан шундай гав-жум ва обод боғлар қолди.

ОЛИМА БИСОТИДАН

ОЗОДЛИК КУЙЧИСИ

Муҳаммад Ориф ўғли Абдулла Тўқаев (1886–1913 йиллар) Қозон шаҳри яқинидаги Қушлович овулида ўқимишли оилада дунёга келди. Ота-онадан эсини танир-танимас жуда ёш етим қолди. У бошидан ўтган қийинчиликларни «Етимликда», «Эсимда қолганлар» китобларида аянчли, жуда таъсирли тасвирлаган. Ким-сасизликдаги очлик, юпунликда соғлиғини йўқотиб 27 йилгина умр кўрган.

Азоб-укубатда ўтган қискагина умрида ҳосил қилган билими, ёзган асарлари, унинг тенгсиз истеъдоди таҳсинга, таажубга сазо-вор.

Халқ оғзаки бадиий ижодида қизиқиши ва севиши ниҳоясиз экан-ини ўзи айтади:

Мен ёшлигимда жирчи (қўшиқчи) эдим. Қаерда эшитсам, салқин (бепарво) тинглай олмас эдим. Мадрасада халфалар йиғилишида мени унутмас эдилар. Мен самовар орқаси(памга)да ўлтириб, улар истаган қўшиқни айтардим. Мадрасадагилар мени, жирчи, дер эди-лар. Болалигимда агар шу халқ қўшиқлари ёрдам бермаса, муҳаббат деган улуғ неъматга молик бўлар эдимми?

*Жоним қайда – гулбоқчада,
Сочин тарар мунчада.
Сенга ўхшаш гўзал қизлар
Эксанг, ўсмас боқчада.
Этик киймай, махси кий,
Махси оёқ толдирмас.
Ёрни суйсанг яхшини суй,
Яхши кўнглинг қолдирмас.
Арғумоқ отим бўлса эди,
Кумуш қўярдим юганга.
Жоним-танним берар эдим
«Мен сеники!» деганга.*

«Халк мунчалари», «халк адабиёти» хакидаги рисоласи ҳам, Қозон Шарқ клубида ўқиган маърузалари ҳам ўша даврда муҳим роль ўйнаган. Ўзининг таъбирича, бу асарлар халқ адабиётини ўрганишига бири қулф, бир калид бўлиши мумкин. Булар билан танишганда халқ адабиёти – қўшиқларни албатта кўздан ўтказиб чиқиш керак, эканини таъкидлайди.

Татар халкининг улугъ шоири Абдулла Тўқайнинг ижоди XX аср бошида Россияда юз берган озодлик ҳаракати даврига тўғри келди. Кейинги шеърларида унинг катъий демократик эътиқоди кўриниб туради. Подшо томонидан таъкиб остига олинади. Бундай асарлар тез оммалашади. Ёшлар қўшиққа солиб айтадилар. Шоир руҳланиб, яна кўпроқ ёзади. Эрк, адолат учун зулмга, адолатсизликка қарши курашади.

Ижтимоий мазмунда кўплаб сатирик асарлар яратади. Унинг ўлими татар демократик адабиёти учун оғир жудолик бўлди.

1986 йил, ёз. Шоирнинг туғилганига 100 йил тўлиши муносабати билан катта юбилей бўлди.

Абдулла ТЎҚАЙ

МУРИД

Рўза кунлари бир муриднинг ифтор килгиси келди. Мурид кўп ўйлаб турмасдан бир коронғи уйга шам ёкиб, чирокда тухум

пиширмокчи бўлди, пиширишга киришди. Тухум илиб энди оғзига олаётганда бирдан кўз олдида ўзининг пири пайдо бўлиб:

– Бу кандай гуноҳ?! – деб бакирди.

Кўрққанидан муриднинг тили тутилиб деди:

– Таксир, мени кечиринг, шайтон мени йўлдан оздирди!

Шунда бурчакдан шайтон сакраб чикиб, муридга караб деди:

– Эй, уётсиз! Сен нафсинг тилаган ишни қиласан-да, биз шайтонларни айблайсан. Мен шамга тутиб тухум пиширишни сендан ўргандим-ку!

АЙИҚ ЙИҒИНИ

Айиқ йиғин қилди. Ўзига яқин айикларнигина эмас, кўзига ким кўринса, ким ёкса, барини чакирди. Билмадим, ўзининг туғилган куни бўлди, нима бўлса ҳам йиғин катта бўлди. Дастурхон таомга, ичимликларга тўла эди. Меҳмонлар тизилишиб ўлтирар, еб-ичиб роҳат қилардилар. Айиқ уларнинг мамнунликларини кўриб, яна кўнгилли бўлсин, деб ўзи ўйинга тушди. Ўйнаганини кўрган тулки кўшиқ бошлади:

Нарига бориб ўйнасин

Берига келиб ўйнасин.

Ўйинга уста ўйнасин,

Кўз тегар, деб билмасин.

Ёнида ўлтирган бўри чидай олмай тулкининг кулоғига деди:

– Ҳай ўртоқ, нега бундай келишмаган ўйинни, тап-тупини, оёқларининг сакрашини жуда енгил деб мақтайсан.

– Эй, сен жим тур, хозир менинг бу мақтовим айиққа ёқиб қолса, у бизни яна чакириб сийлар, – деди тулки.

ТЕМИРЧИ ВА ИТ

Темирчининг ити темирчи «тақ-туқ» ишлаганда ухлаб ётарди. Темирчи ишлаб бўлиб хотин, болалари билан овқатланишга ўлтирганда уйғониб сакраб турди.

Темирчи аччиғланди:

– Эй хайвон, мен ерни титратиб темир урганимда уйғонмадинг, аммо секингина нон чайнаганда уйғонасан?

БҮРИ БИЛАН СИЧҚОН

Бүри сурувдан бир қўйни олиб кетди. Албатта, уни меҳмон қилиш учун олиб кетармиди? Ўрмоннинг овлоқ бир бурчагига кириб очқўзлик билан ея бошлади. Аммо очқўзлик билан қанча еса ҳам тамом қила олмай, қолганини кейин ейишга қолдирди-да ўзи зўрға нафас олиб, чеккага бориб ётди. Яқин жойда ётган сичқоннинг бурнига гўшт хиди келиб кўп ўйламай-нетмай, ўт-ўланлар орасидан гўштни топиб, ўзига етарли қичкина бўлақчасини еди-да, орқасига карамай кетди. Бүри буни кўриб, шошиб ўрмонни танғиллатиб, қоровул, қароб бўлдим! Ушланг ўғрини, молимни ўғирладилар, деб бақирди.

Дўстлар, бүри бу молни ўзи қаердан олган эди?

МУШУК ВА БУЛБУЛ

Бечора булбулни мушук тутиб, ўткир тирноқларини ботирди. Шу вақт тилини ширин қилиб булбулга айтди:

– Эй булбулим, жоним! Мен сени дунёда биринчи сайровчи деб эшитардим. Сенинг сайрашинг ҳар қандай мусикадан ёқимли бўлганидан ўрмондаги ҳамма эшитувчилар беҳуш бўлар экан. Шунинг учун мен сени тутиб, ўз олдимда сайратиб қарамоқчи бўлган эдим. Силқинма, типирчилама, қушгинам. Мен сени емайман ҳали, қўрқма, сайра! Сен мени мусикага аҳил эмас, деб ўйлама! Мен сени озод этаман. Дала-қўкаламзорларда эркингина юрасан. Ўзим ҳам зерикканимда доим тўхтамай «миёв»лаб юраман.

Мушук шундай деганда булбул ажали яқин эканини билиб, ачинарли товуш билан қичқира бошлади. Мушук булбулни масҳара қилиб деди:

– Эй бечора, шу товушинг билан дунёга машҳур бўлдингми? Шу чирқиллаганинг билан йигит, қизлар тилида сўйландингми? Сўзим

ёлғон бўлмасин, бу товуш менинг болаларимда ҳам бор. Синадим, билдим – сенинг сайрашинг ёқимсиз экан. Энди тотиб кўрай-чи, этинг ширин эканми – деб мушук унинг суягигача паққос еди.

Дўстлар, ўйлаб кўрайлик-чи, мушук тирноғида булбул сайрай-дими?

ХҲРОЗ ВА АСРАНДИ ҚИЗЛАР

Икки асранди қиз бир бой, бахил, очкўз кампирникида хизмат қиларди. Кампир қизларни хўроз биринчи қичқирганда – жуда эрта уйғотиб ишлатарди. Эрта туришлари қийин бўлганидан қизлар хўрозни айбларди. Бир кун иккаласи гаплашиб қўноқда ётган хўрозни бўғизладилар.

– Мана энди қутулдик, энди бизни аввалгидай эрта уйғотмайди, роҳатланиб ухлаймиз, – деб ўйладилар ичларида.

Иш булар кутгандай чиқмади. Бой кампир уйқусизлик касалига йўлиққан эди. У энди хўроз товушини эшитмагандан кейин, кечга қолишдан кўрка бошлади. Қизларни аввалгидан ҳам эрта уйғотиб ишга туширадиган бўлди.

ЯХШИЛИККА ЯХШИЛИК

Бир каптар чумолининг сувга ботиб ҳалок бўлаётганини кўрган замон дарров бир япроқни оғзига олиб, сувга ташлади. Чумоли бу япроқ устига чиқиб олди. Тўлқин суриб қирғоққа чиқариб ташлади. Чумоли ўлимдан қутулди. Бир вақт овчи каптарни овлашга тайёрланаётганда чумоли кўриб каптарнинг яхшилигини эслаб, овчининг этагига кириб оёғини қаттиқ чақди. Овчи оғриғига чидай олмай қўлидаги тузоғини тушириб юборди. Каптар «пир-р!» этиб саломат учиб кетди.

ҲАР НАРСАНИНГ ЎЗ ЎРНИ БОР

Абдулла уйқусизликдан уйғонди. Ўзининг кийим-бошларини у ер-бу ердан ахтара бошлади. Бир туфлиси стол устида, яна биттаси стулнинг остида ағанаб ётарди. Папкаси бўлса хонада йўқ. Шунинг учун ҳар қуни ўқишга кеч қолади.

СУВ

Табиатда ҳар нарса яхшидир. Сув эса ҳар нарсадан гўзалроқдир. Шишадай тиниқ, соф сувлар ғоят кўркемдир. Тўда-тўда бўлиб юрган балиқлар сув четида ҳам кўринадир.

Сув тирик, у оқади. Шамол турса – тўлкинланади. Текис ерларда жилға бўлиб, дарё бўлиб оқади.

Баланд жойлардан шовуллаб кўпириб-кўпириб қуйилади. Дарахтларни яшил тўн билан, ерни кўкатлар, гул-чечаклар билан безайди. Шамол эсиб гуллар ҳидини таркатади.

Қайда сув, ҳаво бўлса, ўша ерда ҳаёт бор, гўзаллик бор.

Таржимон Музайяна АЛАВИЯ.

Одамлар, авайланг бир - бирингизни

Адиба, шоира Саида Зуннунова ёди

ДЕБОЧА

1926 йил, 15 февраль. Саида Зуннунова Андижонда, зиёли оилада туғилди. Унинг илк шеъри матбуотда эълон қилинганида *1937 йил* эди. Бу йиллар буюк ўзбек элининг истеъдодлари авжи гулга кирган, Ғафур Ғулом ва Уйғун, Ойбек ва Ҳамид Олимжон шоҳ асарларини битган, Ҳалимахоним, Тамарахоним санъатининг доврўғи оламини тутган. Адибанинг илк тўплами чоп этилиши эса урушдан кейинги тикланиш йилларига тўғри келди. Камтар, содда ва ҳалол хонадон фарзанди бўлган Саида Зуннунова ёшликни, Фарҳод қурилиши зарбдорлари меҳнатини куйлаб, аёл бахтини улуғлаб, самимиятга тўла шеърлари билан адабиётга кириб келди. Катта адабиётимизнинг жўшқин оқимларига унинг инсон кадри ҳақида куйлаган дилбар овози пайванд бўлди.

Саида Зуннунова *1943 йили* Андижон ўқитувчилар институтини битирди. *1947–1952 йилларда* ҳозирги ЎЗМУ (аввалги Ўрта Осиё Давлат университети)нинг филология факультетида таҳсил олди.

Меҳнат фаолияти: «Гулхан» (*1953–1956 йиллар*), «Ўзбекистон маданияти»да (*1956–1957 йиллар*) адабий ходим, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида (*1962–1967 йиллар*) адабий маслаҳатчи.

Илк китоби «Қизингиз ёзди» устоз Ғафур Ғуломнинг назарига тушган. «Янги директор», «Олов», «Одамлар орасида» каби киссалар муаллифи. «Она», «Кўзлар» пьесаларини ёзган.

Саида ижод машаққатларини севди, юртга комила қиз бўлишга интилди. Ўзбек ижодкор қизлари ичида биринчи бўлиб, кенг кўламда, турли жанрларда асарлар яратди, поэмалар, теран ва мазмундор шеърлар ёзди. Айниқса, олтмишинчи-етмишинчи йилларда унинг қалами ҳаётий мушоҳадага бой ранг-баранг асарлар яратди. Инсон дардини, унинг маънавий оламини, элу юрт олдидаги фарзандлик қарзини хассос юрак ва зукко истеъдод билан тасвирлаб берди. Чексиз садоқат туйғуси, софлик, виждон тозалиги шоира

ижодига ҳарорат бағишлади. Қабихлик ва сохталикка қарши исён унинг шеъриятини қул босмайдиган чўғга айлантирди.

Саида Зуннунова ўз севган халқига, мухлисларига, шогирдларига ибратли йўлларини, меҳр ва эҳтирос йўғирмаси бўлган баракали ижодий меросини қолдирди. Ўзбекистон йўлларида унинг нурдай покиза қадамлари қолган. Чин инсоний фазилатларни қўйлаган шеърлари, «тубанлик сиғмаган ўйлари» билан сафимизда.

Унинг «Рух билан суҳбат», «Қўшниларим», «Лирик нутқ» каби дostonлари, жўшқин ва эҳтиросли ғазаллари, дилбар қўшиқлари халқимизнинг ноёб маданий меросига айланиб қолган.

Гўзал ва матонатли шоира меҳру садоқатда, вафодорликда тенгсиз жасорат кўрсатди. Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ ёзувчиси Саид Аҳмаднинг севикли рафикаси, дўсти, сафдоши сифатида адабиётимиз саҳифаларида юлдуздай чарақлаб туради. Унинг қисқа, сермазмун умри ёшларга, ўзбек қизларига одоб ва назокат дарси десак, хато бўлмас.

БИР УМР САДОҚАТДА

1963 йил. Саида Зуннуновани дастлаб кўрганимда талаба эдим. Оппок костюмлари ўзига ярашган, хушрўй чехрасидан мулойим нур, файз ёғилиб турган шоирага ҳавас билан тикилиб қолдим. «Саодат» (аввалги «Ўзбекистон хотин-қизлар») журнали идорасида уч-тўрт шоирани фотомухбир Борис Мизрохин сувратга туширарди. Зулфияхоним ўзлари ким қандай туришини тайинлаб турдилар.

— Танидингизми? Мана бу киши Саидахон опангиз. Катта шоира, адиба. Ёзувчи Саид Аҳмаднинг рафикаси, — дедилар менга Зулфия опа.

Мен қўшиқларини тинглаб, асарларини ўқиб юрганим таниқли шоирани рўпарамда кўриб турганимдан ҳайратда эдим. Шоиранинг билакдай қалин сочлари, кенг пешонаси, сутга чайилгандай оппок юзлари, самимий муомаласи мени сеҳрлаб қўйган эди... Ўша-ўша

Саидахон опа мушоираларда кўриб қолсалар, хол-аҳвол сўраб, дилларига яқин олардилар.

Сўнгра Зулфия опа, Холидахон опа Саида ва Саид Аҳмад достонларидан кўп-кўп сўйлаб бердилар.

– Бир куни ишдан қайтаётиб, Саидахоннинг курантдаги хиёбондан ўтиб кетаётганини кўрдим. Ўша куни Ёзувчилар уюшмасида мажлис бўлган, Саидахонга ё эрингни, ё партбилетингни дейсан, қабилда пўписа қилишган, дейишади. Саидахон новдадек озиб кетган, паришонхаёл, дунё билан иши йўқ, маҳзун кетарди. Унга қараб юрагим увишиб кетди. Битта нозиккина жусасида шунча исён, тоқат, бардош қаёқдан экан-а бу шоирада, деб ҳайратга тушардим – айтиб бергандилар журналист Холида опа Ахророва.

– Эримнинг «халқ душмани» эканлигини исботлаб беринглар. Мен партбилетни сизлардан олган эмасман, Ойбекнинг табаррук кўлидан олганман, сизларга топширмайман, – жавоб берган экан Саидахон зуғум қилганларга...

Саида Зуннуновани Ёзувчилар уюшмаси аъзолигидан ўчириб, ишдан ҳайдаганлари, шаҳарда ижара уйда яшаб, ёзувчиларнинг қўлёзмаларини машинкада кўчириб, кун кечирганини айтиб беришарди.

– Ҳеч ким ишга олмаганида, кўркиб юрганида, собиқ Марказком нашриётининг ўша пайтдаги раҳбари В.Ф. Архангельский мени корректор-терувчи қилиб ишга олган, – дердилар Саидахон опа миннатдорлик билан эслаб...

– Ўша «тишлари тўкилиб», эскириб кетган машинка ҳали-ҳали бор. Асраб-авайлаб олиб қўйганман. Саидахон кечалари билан ухламай, машинка чиқиллатиб, рўзғор тебратган кунлардан эсдалик, – деб хўрсилади устоз Саид Аҳмад.

Шоирнинг, ёзувчининг умр йўлдоши бўлиш – ўзни фидо қилишдир аёл учун. Саидахон опа уйим-жойим, рўзгорим деб тиним билмади. Ёлғизгина Нодирахонни ер-кўкка ишонмасди. Нодирахоннинг кулгулари, инжиқликлари, шўхликларини шеърга солиб, «олпоғим, ўргилай меҳнатларингдан» деб фахрланарди.

Саид Аҳмаднинг номини «халқ душмани»га йўйиб, уни қамаб юборганларида, сабр-тоқат ва умид билан кутган, вафодорликнинг беҳад гўзал намунасини кўрсатган жасоратли аёлдир. Аёлнинг мартабаси унинг садокати, покдомонлигидадир. Унинг фазилатлари Саид Аҳмаднинг умр йўлдошига маҳбусликдан ёзган хатларида аён кўринади.

Саид Аҳмад ва Саида Зуннунова хонадони доим шогирдлар, мухлислар билан гавжум бўлган. Саидахон олийҳиммат бека бўлиб уларни кутиб олган, тўкин дастурхонлар атрофида адабий гурунглари, шеърхонликлар қизгин ўтган.

– Нодирахонга дўкон нонидан едирмас эдим. Ҳар кун ўзим нон ёпардим. Кечалари унинг юзига термулиб тонг оттирган тунларим кўп бўларди. Менинг ишхонам-кабинетим ошхона эди. Шеърларим ёзилган варақларда кўпинча доғ-дуғлар бўлгани шундан, – дер эди Саидахон опа.

Ҳар бир сўзлари, суҳбатларида иккита ном: Нодира ва Саид Аҳмад юлдуздай айланиб, порлаб юраверарди.

Ҳар гапда Саид Аҳмадни мактаб, алқаб, гўдакдай қувонардилар. Ёзувчилар йиғинлари минбарларида ҳам, Саид Аҳмадни мактаб турсангиз, кўпроқ ёзади, яхшироқ ёзади, деб таъкидлардилар.

Шоиранинг 70 йиллик хотира кечасида Саид Аҳмад шундай деганди:

– Саидахон билан яшаган йилларимиз худди шахмат тахтасига ўхшаган ҳаёт кечирдик. Бир гал у кишининг иши юришарди, мени рўйхатдан ўчириб қўйишарди.

– Кўз тегмасин, Сизнинг асарларингиз чиқиб турибди, – дердим Саидахонга. Бир ойдан сўнг Саидахон қора рўйхатга тушарди, менинг ишим юришарди. Шунда у киши дуо қилардики, ишқилиб Сизга кўз тегмасин, асарларингиз чиқиб турибди, рўзғоримизга барака қияпти, деб.

Саидахон болаларни жуда яхши кўрарди. Бир дунё конфет олиб, кўчамизнинг болаларига улашарди. Ёлғизгина қизим бор, дуо қилинглари, қизимнинг умри узун бўлсин, дерди болаларга.

Мана, йиллар ўтди. Истиқлол замонида Саид Аҳмад кадр топди. Қаҳрамонлик юлдузи кўксига ёнди. Нодирахон баркамол инсон

бўлиб улғайди, боғлик-чорбоғлик бўлди – икки киз, бир ўғил билан бағри тўлди. Муаллима бўлиб элга хизмат қилмоқда. Саидахон ва Саид Аҳмаднинг мактубларини нашрга тайёрламоқда.

Ўғли Саидшароф иқтисод фанлари номзоди, Саидахон кизи Германиядаги Кастел университети талабаси, Камолахон эса Тошкентдаги Вестминстер университетида таҳсил олмоқда. Нодирахоннинг умр йўлдоши – тиббиёт фанлари номзоди Маҳмуджон Ҳодиев садоқатли ўғилдай Саид Аҳмаднинг қанотига кирди. Саидахон ва Саид Аҳмад туғилган, ўтган кунларда икки ёзувчининг шогирдлари, дўстларини чорлаб, дастурхон ёзади, руҳларини шод этади.

Отасининг кўрган яхши кунлари, топган эъзоз-эътиборини куюнчак, меҳнаткаш онажони – Саидахон кўрганда қанчалар суюнади...

Нозик хаёл шоиранинг ҳаёти, хаёли, абадияти садоқат, вафо гулларига чулғангани бежиз эмас.

*Сира чидолмайман, қувноқ чехрангда
Қайғунинг шарпаси кезса бир нафас.
Кўнглимга тикандек оғир ботади
Сенинг йўлларингда кўрсам хору хас.*

*Мен уни сочим-ла супуриб олгум,
Пояндоз деб йўлга жонимни солгум.
Хоҳи билгил, хоҳи билмагил,
Садоқатда бир умр қолгум...*

Дўрмоннинг арғувонлар, чинорлар шовуллаб турган ижод боғидаги ховли яна шогирдлар билан гавжум. Сочларига оппоқ қор тушган сайин ёшлардай ғайрат билан тинимсиз ижод қилаётган Ўзбекистон Қаҳрамони Саид Аҳмад гўзал, малоҳатли ва ўктам аёл, беназир шоира Саидахонимга сўнгги нафасигача садоқатда қолгани инсон умрининг зийнати эмасми?

ГУЛ ҲАМ, МУҲАББАТ ҲАМ ТИРИККА КЕРАК...

БИНАФША

1977 йил, 20 март. Тўхтасин Жалилов номидаги кўча бошидаги ихчамгина ҳовлига одам сиғмай кетди. Шеърят мухлислари, адабиёт муҳиблари бошларини эгиб, кўзда ёш билан кириб келишарди. Ичкарида сеҳрланган маликадай нурланиб, тобутда шоира ухлаб ётарди. Энди у армону афсусларни, йиғи-сиғиларни эшитмас, бу бешафқат ҳаётдан мағрур ва тоза виждон билан, ғолиба бир алфозда кетаётган эди. У ҳеч ким билан хайр-хушлашмаган, ўша мудҳиш кеча синглисини она шахрига, Андижонга узатиб қолган, рафиқи Саид Аҳмад акани алдаб-сулдаб уйга жўнатган, Нодирахон ёлғиз қолмасин деган андишада, беморхонада танҳо қолган эди. Пойтахтнинг оддий касалхонасида. Ҳукуматнинг имтиёзли шифохонасида эмас. Ана шу кеча унинг айрилиқ ва таҳкирларга, машаққат ва меҳнатга дош бериб келган қалби юрак хуружига дош бермади.

У худди шеър ўқиётгандай, лаблари очик, сеҳрли уйқуда эди.

Юзларига нимпушти ҳарир мато ёпилган. Кўксида эса тўрт донагина бинафша мўлтираб турарди. Бинафшанинг кўзларида баҳорнинг кўз ёшлари борга ўхшарди. Ёнидаги ёстикчада эса иккита нишон – у худди бу азиз ва меҳрибон чехранинг хуснига соя солиб турган қўрғошинга ўхшаб кетарди. Бир қанотдаги ойнаванд айвон пастида, йўлакча жиякларида бир тизимгина бинафша очилиб ётарди. У нафармон юлдузлардай товланарди. Ҳаво бироз изғирин. Лекин осмон тиник. Уйғонган шабадалар ҳилпираб-ҳилпираб бинафшаларга тегиниб, ҳовлига муаттарлик бахш этарди. Шоиранинг мумгардишга ёзилган овози янграйди, диллар титрайди, юракларга армон чўккан. Сухандон Қодир Махсумовнинг аёли уйга ҳар кириб чикканида, овозингиздан айланайин-а, Саидахон, деб йиғларди. Нодирахон эса шоиранинг тепасида унсиз мунграр, у худди нимжон ва нафис бинафшадай онасининг бошига эгилиб-эгилиб кетар, чексиз-чегарасиз оламда бўронга йўлиққан ниҳолдай титраб турарди.

Ўкинч ва жудолик аччиғи билан Чигатой кабристонига йўл олдик. Шоиранинг сингиллари тобут устига бинафшалар сочиб ташлашди. Бинафша гўё бахорнинг софлигини, гўзалликни кузатиб йўлга чиккан карвондай бўзлаб боради.

Алвидо, эй бинафшадай маъсум ва бегубор Сўз! Айтилмаган шеърлар, қоғозга тушмаган дардлар, орзулар, букилмаган матонат, хайр!

*Нечунким бу чаман таркин қилурсан,
Бўлибон чўллара дилжў, бинафша?
Нечун қаддинг букилмиш пирлардек,
Ишингдир субҳу шом оҳу, бинафша!*

АРҒИМЧОҚ

Улуғлар мангу уйкуда ётган Чигатой кабристони. Азим чинорлар бунда хаёлчан шивирлайди. Бундан шамоллар ҳам шиддатларини тийиб, оҳиста эсадилар. Бунда абадият хаёллари кезинади. Устозлар ётган бу чин маконга уларни беҳад ҳурмат қилган, шеърларида ардоқлаган бир шоира келдилар.

Бунча эрта келдинг, бу сукутгўшага, дерсиз устоз Ғафур Ғулом!

Ҳаёт шу экан, қазои қадар етганда, бандаси ожиз экан, муаллим! Лекин мен улгурдим, шеърларим қўшиққа айланиб кетди, дostonларимда халқимнинг энг гўзал удумларини, фазилатларини битдим. Ҳикояларимда Аёл шаънини улуғладим. Софлик ва ҳалолликни куйладим, демокчийди шоирам...

Гулчеҳра йиғлаб сўйлайди. Саид Аҳмаднинг қадди букилган. Эй наврастагина Нодирам! Бардам бўл, қизим, дегандай бўлади шоира...

Қодир Махсум гулдурос овози титраб шеър ўқийди.

Унинг кўз ёшлари юзини ювиб тушади, овози титрайди, аллақайдан шамол уйғониб келади-да, унинг овозини бутун кабристон сахнига ёяди. Қирлардами, Куйганёр канали бўйларидами, шоиранинг болалиғи чақмоқдай елиб юрар, болаликнинг тиниқ товуши олислар оша етиб келгандай, ҳамманинг хаёлини олиб қочган.

*Бойчечак излардим бозларда тентиб,
Сочимга санчардим қандай гулки бор.
Истардим, шу баҳор қолмаса кетиб,
Истардим, гулларга қўнмаса губор.*

*Феруза осмондан узолмай нигоҳ,
Кўкатлар устида ётардим узоқ.
Томлардан қизгалдоқ қидирардим гоҳ,
Гоҳ қушлар йўлига қўярдим тузоқ.*

*Ўрик гулларини тўкиб, тўзғитиб,
Арғимчоқ учини севардим жуда.
Соатлаб турардим ҳаёлим кетиб,
Гуллар сузиб ўтса сувлар мавжсида.*

Кунлар илиб, қорлар эриб, баҳор келди. Ўриклар гуллаганда... Баҳорни севадиган шоира энди йўқ. Ўрик гулларини тўзғитиб арғимчоқ учган болаликни эслаб, ўша йили баҳор кўп йиғлади. Шоиранинг ҳаёти баҳор рангларига сочилиб кетгандай эди. Зотан, у башорат қилган:

*... чин инсон умри
Ажсал юлиб олса, ишқи, кўз нури,
Юрагининг тафти қолади элда!..*

Ён дафтардан.

Нимадандир таъбинг хира тортиб, кўнглингга қил сиғмай қолган лаҳзалар бўлади. Шунча кенг оламда биргина сен ортиқчага ўхшайсан. Қандайдир илинж, игна кўзича ёруғликка зор бўлган дамларинг бўлади. Шундай дақиқаларда мен ён дафтарчамни варақлаб, қайта-қайта ўқигим, гўзал хотиралар шуъласидан жунжиккан жонимга ҳарорат олгим келади. Устозларим, кадрдон дўстларим, мушфик онам нафаси эсиб турган саҳифалардан паноҳ топаман. Ҳозир ҳам шундай бир кайфиятдаман. Алвон муқовали мўъжаз

дафтарчам содиқ сирдошимдай менга ўтган кунлардан ҳикоялар сўйлайди.

«1977 йил, 7 август. Уч кунлик бетобликдан сўнг қўлимга қалам олдим. Бу кеча тушимга раҳматли Саида опам кирибдилар. Каттакон боғдан бинафша териб юрганмишлар. Бинафшазорда ўзлари ҳам бир нафасдан сўнг бинафшага айланиб кетдилар. Бир сўз демадилар».

Мунис ва камтарин Саидахон опа! Бу дунёга келиб нима кўрдингиз? Сиз ҳали узок, жуда узок умр кўрасиз, дегандик. Сизни эъзозлаб, ардоқлаб шеърлар бита олмадик. Шону шуҳратга, мансабга, мукофотга шошмаган эдингиз. Мангулик боғига бунчалар шошдингиз, ахир? Наҳотки, беозор, инсоф-адолатли, гўзал шоира пешонамизга сиғмади? Наҳотки, ўлим шунча бешафқат! Ўзига ҳам, ўзгага ҳам керак бўлмаганлар судралиб юрибдилар-ку, шу тупрокда!

Ушбу маҳзун хотира сўзларимни ўқиб, ғойибдан бир овоз келгандай бўлади. Бу овоз мени қилқўприк олдидан яна ўз ҳаётимга қайтаради. Саида опа билан учрашувларни, уларнинг қисқа, лекин тансиқ суҳбатларини, овозларини эслайман. Оппоқ кулча юзга, кенг пешонага ярашиб тушган қалин, чамбар қилинган сочларини эслайман. Ярқираб турган тилла тишлари файзли юзларини яна ҳам нурлантириб турарди.

ЗИЛЗИЛА

1976 йил, апрел. Саида опанинг эллик йиллик тўйларини нишонлаш учун Самарқанд ва Бухоро сафарига отландик. Машина Тошкент – Жиззах йўлидан елиб бораркан, Саида опа кенгликларга ҳаёлчан тикилар, бот-бот уйда қолган қизлари Нодирахондан гап очардилар.

Жиззахдан ўтишимиз билан йўлда тақик белгиси пайдо бўлди; айланиб ўтиш керак. Шағал ва тош аралаш қум тўкилган йўлдан чанг босиб ўтарканмиз, Саидахон опа нукул, машинани астароқ ҳайданг, ғилдираги ейилиб кетади, дердилар. Саид Аҳмад ака эса парво қилмас, тезроқ Самарқандга етиб олайлик, дердилар.

Самарқандга кираверишда гавжум бир чойхона олдида тўхтадик. Сўрилар қўйилган экан. Пешин бўлиб қолаёзганди. Бир пиёла чой бахонасида, сўрига ўрнашдик. Чойхонадагилар дарров чой-нон ҳозирлашди. Парварда солинган патнислар пайдо бўлди. Бир лаҳзада чойхўрлар биз ўтирган сўри атрофида тўпланишди. Бир машина аёллар келиб, Саидахон опани ўраб олишди. Топган китобларими, ён дафтарчаларими, опадан дастхат ёздириб олишди. Суҳбат кизиб кетди, Саидахон опа ўзларида йўқ хурсанд эдилар. Дилкаш суҳбат шоиранинг чехрасини яна ҳам чиройли қилиб юборганди...

Самарқанд дорилфунунида суҳбат, мушоира. Каттакўрғондаги давра... Каттакўрғон ёғ-мой корхонасидаги учрашувни анча кутиб қолдик, ҳеч ким хабар бермаган, уларнинг ёзувчилар келишидан умуман хабарлари йўқ экан. Бирорта арбоб, амалдор шундай ажойиб шоирани қутлагани, муборакбод этгани истикболига чиқмади ҳам. Чунки Тошкентдан ва Ёзувчилар уюшмасидан сим қоқилмаган эди.

Самарқанддаги адабиёт муҳиблари, хусусан аллома Воҳид Абдулла, муҳтарам олим Нуриддин Шукуров ва Ҳакимаҳон Ҳасановаларгина ҳамроҳ бўлишди, имкон доирасида кутиб олишди...

Бухорога кириб борганимизда шом қоронғуси тушган, шаҳар жим-жит эди. Кўп қаватли «Интурист» меҳмонхонаси саҳнида анча кутиб қолдик. Саид Аҳмад ва раҳматли Туроб Тўла бухоролик бир киши билан суҳбатлашиб кетишди. Йўрмадўзи баҳмал дўппи кийиб олган мезбон улфатчиликка анча мойил экан, икки адибнинг савол-ларига тожикча талаффузда жавобни дўндириб турарди.

– Аҳо, – деди Саид Аҳмад, – бу ерларга земля тресоват қилмайдимиз?

Ҳалиги киши елка қисиб, жилмайиб қўя қолди.

Ўша кеча тонг саҳарда каттиқ зилзиладан уйғониб кетдик. Ҳамма гувиллаб танқарига отилди. Саидахон опа югуриб менинг эшигимни қоқдилар.

– Ойдиной, кўркманг, кўркманг! Тезроқ бўлинг, пастга тушинг...

Мен отланиб пастга тушганимда, Саида опалар аллақачон меҳмонхона тапқарисида туришарди. Шу алфозда узок туриб колдик. Ер қайта-қайта силкинарди. Меҳмонхонага қайтиб киришга ҳеч кимнинг юраги бетламасди.

– Саидахон, сиз Ойдиной билан чиқиб жомадонларни олиб тушинг. Мен ҳам чиқсам, тагин ер кимирласа, бир кор-хол бўлса... Нодирахон Тошкентда ёлғиз... Нима бўлади? – дерди Саид Аҳмад...

Саидахон опа билан чиқиб жомадонларни, сафар халталарини йиғиштириб тушдик.

Шаҳардаги барча учрашувлар қолдирилди.

– Ер кимирлаб турганда одамларнинг кўнглига шеър сиғадими? Ичида қарғаб ўтирмасин, кетамиз, – деб туриб олдилар Саидахон опа.

Йўл-йўлакай Шофирконга тушдик. Ёзувчи Аҳад Ҳасан яшайдиган қишлоқда тунги соат ўнларда катта йиғин бўлди. Ўшанда ҳам ер силкиниб турарди. Саидахон опанинг майин ва нозик шеърларини маҳлиё бўлиб тинглашди. Оддий одамлар шеърятга, гўзалликка нақадар ташна, нақадар ошно эканини ўшанда кўрдим.

Аҳад Ҳасан устозларининг ҳурматини жойига қўйиб, уларни эъзозлаб, кўнгилларини кўтарди. Саидахон опа билан учрашув катта байрамга, тўйга айланди. Ваҳоланки, ҳеч ким кўнғироқ қилмаганди, биров режалаштирмаганди. Бунда хақиқий адабиёт мухлиси бўлган хўжалик раиси ва садокатли шогирд чин инсон йўриғини тутгандилар...

Тошкент йўлида Саидахон опа, машинани тезроқ ҳайданг, деб сўрардилар. Тезроқ Нодирахонни кўргилари, унинг соғ-омон ўтирганини билгилари келарди. Шеърдай ардоқли ва тансиқ қизларини бағриларига босгилари келарди. Йўл-йўлакай негадир ўкиниб кўярдилар. Лекин заррача нолиниб, койиниб, бизни кутиб олишмади, деган гиналарни оғизга олмадилар...

Мен йўл-йўлакай онамни кўриб ўтганимдан хурсанд эдим. Саидахон опа шеър ўқиганда қизларнинг кўзлари чакнаб, юзлари ловуллаб, юраклари хаёлларга тўлиб бораётгани кўз олдимда жонланарди. Ўша шикаста овоз, кулгу ярашган файзли чехра. Шеър ўқиганда ғунчани эслатадиган дудоклар...

Гўзал ва хушрўй шоира энди қайтиб, келмайди. Унинг муаттар нафаслари шеърларида, сарғайган китоблар саҳифаларида қолди. Уни ардоқлай олмаган замон ҳам ортида қолиб кетди. Ўша Бухоро учрашувларида зилзила бекор бўлмаган эди, назаримда. Табиатда ҳамма нарсанинг ўлчови, ҳисоб-китоби, савол-жавоби, акс-садоси бор. Балки инжа қалбли шоирани инжитганлар, ранжитганларни огоҳ этувчи табиат исёни эди ул тунги зилзила!

Ўша Газли зилзиласи қанча иморатларни дув тўқди. Юракларни кўркувга тўлдирди... Лекин ундан ҳам даҳшатли зилзила — бу юракдаги бўрон. Қалбнинг вайрон бўлиши. Истеъдод қадрига етмаслик, нописандлик. Жоҳиллик, хушомадпарастлик. Ҳақиқатгўйликни ёқтирмаслик. Хоксор одамнинг иззатини ерга уриш... Бу даҳшатли зилзила. Ана шу зилзила Саидахон опанинг «сокин тунни безаган, намозшом гулидек кўзлардан ниҳон» ёшлигини ютган зилзила. Унинг мағрур ва жасур қалбига дарз солган зилзила ўша энг қувончли кунларда қувончини татитмаган амалдорлар, фирқапарастлар локайдлиги, кўрқоклиги бўлди. Бу ҳақда шоиранинг ўзидан ўтказиб гапириш амримаҳол:

*Тирикларни ўйлаб ҳайратланаман,
Ўлганларни эслаб толаман ўйга.
Гоҳида зил чўкиб, гоҳ қанотланиб,
Гоҳо нуқтаман, гоҳ сизмайман ўйга.*

*Рух абадий деса, ишонмоқ керак,
Ҳаётда шуъладек қолганлар озми?
Ўйласанг, ёришиб кетади юрак,
Асрлар қатъридан берарлар овоз...*

БЕҒУБОРЛИК

1986 йил, куз. Ёзувчилар курултойи олдидан бир неча адиблар, шоирлар Чигатой мазористонига устозларни зиёрат қилгани бордик. Абадият боғида унсиз суҳбат кураётган тош сувратлар дилни маҳзун туйғуларга ғарқ қилади.

Мана бу – наъматак гуллариининг куйчиси, зариф шеърлар куйловчи донишманд Ойбек. Бунда ўзбек диёрининг наъравор шоири, атторнинг кутисида ҳам йўқ рангин сўзлар ижодкори Ғафур оға. Бу азиз сиймо эса ҳалим ва дилкаш Миртемир бахши. Ана, сўз зарғари муаллим Қаҳҳор... Озарнинг ўзбекни жону дилидан суйган бир ўғлони ҳазрати Шайхзода, Уйғун домла...

Рухингиз тинч, охиратингиз обод ўлсин, улуғлар! Мана, қора атлас кўйлақда, тиниққина чехралари ойдай балққан Саидахон Зуннунова... Кўзларимга ёш қалқади. Бу беозор ва маъсум шоиранинг кун кечагина «Шарқ юлдузи» идорасига кулиб кириб келишларини эслайман. Назм кенгашининг йиғилишларига, фирқа мажлисларига мунтазам иштирокларини ўйлайман. Опа хонамга кирсалар, дилим ёришар, гоҳ бирор сатрим ёқиб қолган бўлса, мактаб кўярдилар: «қайғусиз дунёлар нолиш ўргансин». Яхши айтибсиз, дердилар. Одамнинг ҳам юзи шунча беғубор бўладими, дердим унинг пушти яноқларига қараб. Ҳалиманинг «Аёл» шеърини қайта-қайта мактаб, бу ёшда шундай шеър ёзишнинг ўзи бир жасорат, дердилар.

Саида Зуннунова шоира қизларни ардоқлар, уларнинг шеърларини кузатиб борарди. Уларга меҳри баланд эди:

*Гулчехралар бўлиб қувғум гафлатни,
Ойдин бўлиб тунлар тўқарман илҳом.
Дунёдек бедорман, бедорман ҳар вақт,
Биринчи севгидек соф ва навқирон, –*

деб ёзганда у шоира сингилларига.

Хонам жийда гули исига тўлиб кетарди. Маҳзун кўнглимга шуъла тушарди, ҳайъатларда эмас, биз билан ёнма-ён ўтиришни яхши кўрардилар.

Намхуш ҳавода ҳорғин чехралар. Улар Саидахон ҳақида хотира сўйлайдилар. Шеърлар ўқилади. Озода ва саранжом қабри сопол гултувакларда ўсган гуллар кучиб ётади. Худди бунда ухлаётган гўзал туйғуларга бой қалбни хору хаслардан, булутлардан, ёмон ҳаводан ва ёмон назарлардан асрамоқчидай. Бизнинг қўлимиздан

келмаган шу оддий инсоний ҳимматни табиат ўз зиммасига олгандай...

Жийда гули новдасига қистирилган бир парча қоғозга кўзим тушади. Уни аста қўлимга оламан. Хуснихат дафтарига битилган шеър. Шоиранинг ижодини севган, мисраларига мафтун мухлиса битган машқ. Жийда гулларини севган шоирага меҳру ихлоси, эҳтиромини ёзган ўқувчи қизнинг ўкинчли сатрлари:

*Жийда гулларини севган шоирам
Жийда гуллаганда келдим сўроқлаб...*

Меҳр битилган қоғозни авайлаб гуллар япроғи орасига қўяман. Бу муҳаббат изҳорини тун сукунатида балки еллар шивирлар... Шоиранинг уйғок Руҳи унга кулок бериб, ҳаётга ташна Руҳ андак таскин топар.

Улкан дарахтлар баргларига шитирлаб ёмғир туша бошлайди. Бу ғамгин ва маҳзун зиёратгоҳдан жим ва чарчоқ ҳис билан қайтаман. Умрнинг ўткинчилиги, шону шуҳратларнинг сув юзидаги кўпикдай бекарорлиги, бу дунёда фақат яхшилигу яхши номгина абадий қолишини ўйлайман. Меҳрибон ва назокатли шоирамнинг қабр тошида битилган ҳикматли байтини бор овозим билан айтгим келади:

*Одамлар! Авайланг бир-бирингизни,
Гул ҳам, муҳаббат ҳам тирикка керак...*

ЙИГИРМА БЕШ ЙИЛЛИК СОҒИНЧ

2002 йил, июнь. Устоз адиб Саид Аҳмад кўнғирок қилиб қолдилар: – Ойдиной, қизлар билан хабарлашиб, адибаларни чорланг. Андижонга чақиришаяпти. Саидахоннинг хотира кечаларини ўтказишмоқчи. Бу ёқдан мен қизим Нодирахон ва набираларимни бирга олиб борамиз...

Иброҳим ака билан самолётда кетадиган бўлдик. Олмосхон укаси Абдуқодир Ғуломов орқали машина ташкил қилди. Турсу-

ной Содиқова, Фарида Афрўз, Зулфия Мўминова, Дилбар Саидова, раққоса Муаззам Ғофуровалар машинада жўнашди.

Маърифатпарвар андижонликлар ўз юртдошлари Саидахон Зунуновани беҳад севишади. Шоира мангуликка кўчганига йигирма беш йил бўляпти. Лекин унинг гўзал хотираси эл ичида уйғок.

Тайёра гўёки осмон кенгликларида эмас, юракдаги хотиралар оралаб учаётгандай.

Қулоғимда унинг майин, шикаста овозда ёд ўкиган шеърлари янграйди.

Саида опа фирканинг Адабиётчилар уйида ўтган бюро йиғилишида 1975 йиллар «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида босилиб чиққан шеърларини ўқиб берди:

– Айтинглар, бу шеърларимнинг нимаси хато? Нега улардан сиёсий камчилик кидиришади? Аёл гўзаллигини, миллий чиройли либосларни улуғлаб ёзиш нахотки сиёсий хато бўлса?

Унинг нидоси зални савалаб ўтди. Номдор адиблар жим ўтиришарди. Ўша адиблар сукутга чўмган мажлис кўз ўнгимдан ўтади. Юрагимни соғинч қамрайди. Соғинч шеърга айлана бошлайди:

*Сунбул-сунбул сочларини сим-симада ўрадим,
Жаннатларнинг шамолидан ифорини сўрадим,
Жийдаларнинг баргларида хати бор деб қарадим,
Жонга малҳам сўхбатидан ишқ туморин қурадим,
Висол – бир ён, ҳижрон бир ён, Саидахон кўринмас.*

*Боғишамол қўшкларида Бобуршоҳнинг соғинчи,
Куйганёرنинг мавжларида олис дийдор илинжи,
Бошга тушди айрилиқнинг фалак солган қиличи,
Бу дунё бир ганиматдир, ваъдалари ёлгончи –
Висол – бир ён, ҳижрон бир ён, Саидахон кўринмас.*

*Ярмиси бўш ёстигида тунлар армон тутайди,
Еру осмон ўртасида ўртаниб жон тутайди,*

*Ҳар сўзидан қозғозга ўт тушиб, гумон тутайди.
Ул ўтган тор кўчаларда йўллар – тумон, тутайди,
Наҳот зулмат тунлардан сўнг бир ёруғ тонг кўринмас?*

*Бўрон ичра қолган ниҳол каби тўлғониб борар,
Хаёллари пойларига гулдай чулганиб борар,
Юрагида Ҳақ қушидай сайраб чурканиб борар,
Имонидан юзи порлаб, нурга бурканиб борар,
Йўллар – узун, йиллар узун. Тунга поён кўринмас.*

*Муҳаббатдан кеч! – дедилар. Усиз умр йўқ! – деди,
Ҳар бир сўзи нокасларга қадалган бир ўқ эди.
Қадам босса – товонида лангиллаган чўғ эди.
Садоқати уни маҳкам суяб турган туг эди,
Мункиганда суянгувчи бир мард инсон топилмас...*

*Ул висолга етди тошли сўқмоқларни оралаб,
Юз-кўзига дўлдай ёққан тўқмоқларни поралаб,
Камситишлар, инжитишлар юрагини поралаб,
Дийдор деган бахтга етди жонидан товон тўлаб,
Саидага Саид Аҳмадсиз икки жаҳон кўринмас!*

*Аршдан тушиб келяпсизми, нозикхаёл шоирам!
Садоқатнинг рамзи бўлиб, сўзлари бол шоирам!
Давраларга чорлар Сизни Эрк, Истиқлол, шоирам!
Эй, қаноат буржидаги буюктимсол шоирам!
Андижоннинг йўлларида моҳитобон кўринди,
Саид Аҳмаднинг вафосида Саидахон кўринди...*

Дарҳақиқат, Бобур номидаги Андижон вилоят театри сахнасидан атлас кўйлақда сочларини сунбулдай елкасига ташлаган гўзал ниҳол каби шоира Саида Зуннунова парвоз этиб ўз мухлислари сари, суюкли Андижон сари ошиқаётгандай.

жаранглайди яна унинг шикаста овози.

Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов, сўз заргари олим Иброҳим Ғафуровнинг теран сўзлари Саидахонимнинг ижод дунёсини юракларга янада яқин қилди. Мен ҳам самолётда ёзган шеъримни ўқидим.

Самимият, ҳаёт ҳақиқати уфуриб турган соғинч сўзлари билан Ўзбекистон Қаҳрамони Саид Аҳмад рафикаси, маслакдоши, вафодор ёрининг хотирасини шод қилди.

Бўзда, Избосканда, мактабларда бўлиб ўтган адабий анжуманларда халқ шоири Тўлан Низом, Турсуной Содикова, Зулфия Мўминова, Фарида Афрўз, Қамчибек Кенжа, Дилбар Саидова, Олмос сўзлар айтдилар. Ёдномаларидан лавҳалар ўқидилар. Шоиранинг дугонаси, у билан узоқ ҳаёт йўлларини бирга ўтган, бирга ўқиган дугонаси Меҳринисо Ашурова унутилмас воқеаларни ҳикоя қилиб, мухлисларнинг дилларига ҳаяжон солди.

Андижонда ҳаёт ва меҳнат қайнайди. Андижон жуда катта ғалла ҳосили олди. Боғлар, мевазорлар одамнинг кўзини яшнатади. Деҳқон меҳнати, ақли, иродасига баҳо бергандай гуллаб ётган пахтазорлар денгиздай чайқалади. Шаҳарлар, қишлоқлар, ораста йўлларни, эшик-остоналарни гулзор, дейсиз.

Ўзини кадрлаган, ҳар қарич ерини севган, юрагида равшанлик ва фикрида теранлик бўлган одамларгина шундай чиройли яшайдилар, ватанларини безатадилар. Бу дунёнинг жаннатларини кўнглида андижонликлар каби зиёси бор одамлар барпо этади. «Олтин соз» гуруҳининг навкирон овози Андижон адирларига ёйилади.

Замон-замонлар ўтади. Шоира сўзларининг акс садоси тинмайди:

*Ҳаммадан қолади бу кўҳна дунё,
Ҳам кекса, ҳам гўдак муҳаббат мисол.
Билиб билмасликка оламиз гўё
Айрилиқ абадий, ганимат висол...*

Шоиранинг шеъри, насри халқимиз, аёлларимизга қанчалар яқинлигини бу анжуманларда яна бир карра ҳис қилдик. Халқ қалбига яқин сўз ўлмас экан. Ҳикмат ва тафаккур булоқлари қуримас экан! Ўз шоирасини унутмаган эл маънавияти тинимсиз юксалиб бораверади.

САИДА ЗОР ЎТДИМИ?

Шоира Саида Зуннунова яккаю ёлғиз қизи Нодирахонни еру кўкка ишонмасди. Чақалоқлигида тунлари бедор гўдагининг юзига термулиб, ухламай чиқар, кундузлари чақалоғи қуш уйқусига кетганида унга бағишлаб гўзал аллалар, шеърлар битарди. Нодирахон мактабга ўқишга кетганида эса танаффусларда иссиққина нон, тугунчада ўроғлик егулик кўтариб, она мактаб остонасида турган бўларди. Нодирахон бу меҳрибонликлардан ўртоқларининг олдида хижолат бўлар, онасидан бундай қилманг, деб илтимос қиларди. Учрашувларда, мушоираларда Нодирахон доимо кўғирчоқдай ясаниб, Саидахоним ва отаси Саид Аҳмад билан бирга юрарди. Ёзувчилар уюшмасининг жажжи аъзосидай уни ҳамма танир, икки ажойиб адибнинг гўзал асаридай суюб, эркалатишарди. Саидахоним қизалоғини ҳеч қачон бировга ишониб ёки ёлғиз қолдириб дам олишга, таътиллارга бормас эди. Иттифоқо, Саидахоним соғлигини тиклаш учун курорт шаҳарларига бориши кераклигини айтишди шифокорлар. У пайтларда Сочи, Кисловодск каби курорт шаҳарларидаги санаторийларда даволаниш учун йўлланмалар Марказком орқали олинарди. Саидахоним эса ҳукумат поликлиникасига аъзо бўлмаганлар. Саидахоним илтимос билан «Саодат» журнали бош муҳаррири Зулфияхоним ҳузурига келдилар. Зулфияхоним эса севикли шоиранинг бу илтимосларини бир зумда ҳал қилдилар. Марказкомдан кўрсатма бўлгач, Саидахонимга Кисловодскдаги «Ўзбекистон» санаторийсига йўлланма берилди.

Шундай қилиб, Саидахоним Нодирахонни Саид Аҳмадга ишониб, қайта-қайта тайинлаб, поездга чиқади. Поезд олисга кетган сайин уни турли ўй-хаёллар қамраб олар, кўз ўнгига мунғайибгина

хайрлашиб колган маъсума кизалоғи гавдаланаверарди. У бир амаллаб тонг оттирди. Поезд Қозоғистондаги Саксовул бекатида тўхташи билан, Саидахон тушди-да Тошкентга кетаётган поездга чиқиб олди.

У Тошкентга кириб келганида кун қайтган, намхуш ҳаво, ёмғир майдалаб севалаб турарди. Унинг юраги ҳаприқиб Тўхтасин Жалилов кўчасидаги кадрдон ҳовлисига қандай етиб борганини билмайдди. Не кўз билан кўрсинки, дарвоза очиқ. Остонада Нодира йўлга қараб турарди. Саид Аҳмад эса бир иш билан кўчага чиқиб кетган эканлар.

– Кўнглим сезган экан. Сенинг дарвозада мўлтираб турганинг кўз олдимдан ўтаверди, – дерди Саидахоним Нодирахонни бағрига босиб...

Нодирахон расм чизишга, шеърлар таржима қилишга қизиқарди. Унинг Пушкиндан ўзбекчага ўгирган шеърлари газетада босилиб чиқди. Саидахоним еру кўкка сиғмас, унинг сатрларини айтарди:

– Қаранг, Ойдиной, гўдак ақлига келган сўзларни қаранг:

Зимистонлик бир кун ажратар бизни

Ўша пайт бу сатрларга аҳамият бермаган эканман. Ҳар гал Нодирахоним Пушкиндан ўгирган ушбу шеър мисрасини ҳозир эсласам, юрагим шувиллаб кетади. Бу таржима матнида аллақандай айрилик башорати бор экан... Нодирахон ўнинчи синфни битирмай туриб Саидахонимни зимистонлик олиб кетди...

Нодирахоннинг сутдай оппоқ юзларида, кенгиш пешоналарида, оғир-вазминлиги, оилапарварлигида Саидахонимнинг ҳусну заковатидан, одоб назокатидан нишона балкиб туради...

* * *

Саида ва Саид Аҳмаднинг Кўйганёрда данғиллама иморатлари бор, деб ғийбат бўлганди. Саида Зуннунова ўшанда партия мажлисида кизгин нутқлар сўзлаганди. Ёзувчиларнинг рафикалари ёз офтобидан салқин шаҳарларга қочиб, денгиз бўйларида ором-ҳаловат

олиб, даволанганларида, мен лойга ботиб, гувала қилиб, мардикорларга оби овқат қилиб, ҳар ғиштига юрак қоним қўшилиб, иморат тиклаганимни ҳам кўролмайдиганлар чиқиб қолди, деганди шоира куюниб.

1976 йил. Саидахонимнинг 50 йиллик юбилейи таклифномаси қоғозида Саида Зуннунованинг расмини бериш-бермаслик масаласи роппа-роса бир ой муҳокама этилгани, чўзилгани эсимда.

Ўша кунларнинг бирида шеърятнинг йиллик муҳокамаси бўлган. Саидахоним бизларни яқин тутиб, «Шарқ юлдузи»даги хонамизга кириб келардилар. Янги шеър ўқиб берар, фикримизни сўрардилар. Гулчеҳра Жўраева, Ўйтиборхон опалар ҳам келишган, жам бўлиб турардик. Саидахон опа оғизларидан бол томиб, бизларни мақтаб, айрим сатрларимизни ёд айтардилар. Гапга, суҳбатга берилиб кетибмиз, мажлис бошланадиган бўлибди. Саид Аҳмад шошиб кириб келдилар.

— Қаердасиз десам, сингилларингизни топиб олибсиз-да. Сизлар ҳам жуда сергап бўлиб кетибсизларми, — деб хазиллашдилар.

Сўнг Саидахонимга қарадилар:

— Нима бало, актрисаларга ўхшаб олабайроқ кийиниб келибсиз? Саидахон опа хафа бўлмадилар, ширин жилмайдилар:

— Шуни уйда айтсангиз бўлмасмиди, Саид Аҳмад ака!

— Уйда қараб ўтирибманми? Мана бу сингилларингизни кўриб, Сизга қараш эсимга келди-да, — дедилар устоз адиб.

Ўртада беғубор кулгу, беозор ҳазил бўлиб ўтди. Икки ёзувчи қўш каптардай чиройли бўлиб мажлисга — юқоридаги қаватга кўтарилишди. Биз уларнинг изидан йўналдик...

Устоз биз — шогирдларга Саидахонимни мактаб-мактаб, у кишининг ўрис кампирнинг ғозлари ютиб юборган тиллаворлари ҳақида, меҳмон-измонга борганда ўзлари емай Нодирахонга ният қилиб қанд-қурс олишларини завқ билан айтиб берганлари ёдимизда.

Балки шу гўзал хотиранинг куч-қуввати, Саидахонимдай нафис ва инжа шоиранинг илоҳий суврати ёди билан Саид Аҳмад ҳамон ёшлардай илҳом билан ижод қиладилар. Қаҳрамонлик юлдузи шуъласида ҳам Саидахоним чеккан машаққатлар, улар кечирган покиза ҳаёт нурларини кўриб қувонамиз.

*Васлингни умидида дунёдан ўтиб боргум,
Қаноатда Саида филча бўлурми, ҳай-ҳай!*

Мана шу қувонч аро шоиранинг абадий армони ҳам янграб тургандай...

* * *

*Мен на давлатдану, на бахтдан камчил,
Табиат ранжитган на бирон хаста.
Менга чин дилингни, дилингни очгил,
Қошингга келдим мен ишқ, меҳр истаб!*

Саидахон опа одам кўнглини пошшо биларди. У ўз мухлисларига меҳру ихлос ва самимият ила йўғрилган, жийда ва райҳон ислари гуркираб турган шеърларини раво кўрарди. Шогирдларини ғоят меҳрибонлик ва талабчанлик билан севарди. Мукарраманинг равон ва ҳаяжонли шеърларини мақтаб кўярди. Бизнинг ғўр-шўр мисраларимиздан фазилат излаб суюнарни. Ёшларни қанотига олгиси келарди.

Бир гал «Саодат» журнали таҳририятида Зулфияхоним билан ёшлар шеърляти ҳақида узок суҳбатлашишди. Ўшанда Эркин Воҳидов ва Абдулла Ориповнинг китоблари, туркум шеърлари эълон қилиниб, қўлма-қўл бўлиб кетган эди. Абдулла аканинг «Биринчи муҳаббатим», «Аёл», «Муножот» шеърлари, Эркин аканинг «Ёшлик девони» мухлислар учун катта байрамдай эди.

Икки улуғ шоира адабиётимиз умидларини суюб, ардоқлаб, бири-бирдан яхши-я, илойим кўз тегмасин, ёмон кўзлардан асрасин, деб қўйишарди оналарча меҳрибонлик билан.

Саидахон опа ўзларига ёккан сатрларни дарров ёдлаб олиб, давраларда айтиб, бизни мақтаб, севинтирардилар.

Улкан ёзувчига елкадош, сафдош, маслакдош бўлиб, ёзувчиликнинг ўзига хос машаққатларига қарамай, назмда, насрда, драматургияда сермахсул ижод қилган Саидахон опа оила меҳнатини, масъулиятини доим биринчи ўринга қўярдилар. Кичкина Нодирабе-

гимга аталган аллалар, шеърларни ўқисангиз, Она қалбининг меҳр-муҳаббатга, мунаввар орзуларга лиммо-лимлигини англайсиз.

*Жаҳон менинг бағримдами,
ё мен жаҳон бағрида, –*

хайратланиб тақдирдан сўрайди шоира Оналик бахтидан энтикиб, фаҳрга тўлиб.

Шоира ижодида Инсонга муҳаббат, ишонч, ихлос ғунчалаб ётади. «Қўшнилари» достонида урушга кетиб, юртига қайтмаган навкирон йигитлар номини буюк армон билан тилга олади. Қаторидан хато бўлиб, бемаврид ҳаётдан кўз юмган синглисини изтироб билан шеърнинг маҳзун чолғулари пардасига жойлайди. Бу маҳзун чолғулардан ҳижрон нолалари таралади. Онага бўлган чексиз меҳр унинг шеърлари юрагида оловдай ёниб туради.

Халқнинг насл-насаби, палаги тозалиги, қизларимизнинг одоб-ҳаёси, шарқона назокат ҳақида 60-йиллардаёқ Саида Зуннунова куйиниб ёзган, одамлар орасидан кўтарилаётган меҳр-окибат, ҳаётда учраб турадиган порахўрлик, бепарволик хусусида адиба қатор ҳикоялари орқали ўз нуқтаи назарини баён этган ва ўша даврда анча «тўқмоқлар»га дуч келган эди. Ўз ижоди билан у миллий кадриятларимизнинг умри узок бўлиши учун курашди. Дунёни Меҳр мувозанатда тутишини, инсонни меҳр-муҳаббат комилликка элтишини куйлаган маърифатли адиба, оташнафас шоира ҳаёт бўлганида 80 ёшга кирар эди. У қолдирган баракали адабий мерос, юракларимизга солган меҳр ёди бугун бизларни – шоира қизларни бирлаштириб, меҳр буржида сақлаб турибди.

2006.

БУКИЛМАС ИРОДА, ҒЎЗАЛ МАТОНАТ

Нодира Саид Аҳмад қизи суҳбатидан

Ота-онам кўп интизорлик билан кутган мен 1960 йилда дунёга келдим. Дадамлар ўшанда 40 ёшда эканлар. Менинг туғилишим ота-онам учун ҳаёт янгитдан бошланиши билан баробар бўлган.

Онам Саида Зуннунова оналик саодатидан бахтиёр, тепамда бедор ўтириб, менга бағишлаб шеърлар ёзарканлар. Дадам эса болалигимнинг ҳар бир дақиқасини фотокамера ёрдамида сақлаб қолишга уринар эканлар...

Дадамлар ойимлар билан мени машинада ўзлари билан бирга сафарларга олиб кетардилар. Болалигим машинада ўтган, десам ҳам бўлади. Орқа ўриндиқда бошимнинг тагига бирон-бир тугунни қўйиб, устимга плаш ёки пальтомни ташлаб, радиодан келаётган куй ва қўшиқларни тинглаб, мудраб кетаверардим. Дадамлар йўлда кишлоқларда, далаларда тўхтаб, оддий одамлар билан суҳбат қуришни ёқтирар эдилар, шу оддий одамлар ичидан қаҳрамонларини излардилар.

Мен бугун эски альбомдаги фотосуратларни кўздан кечираман. Жезқозғон (Қозоғистон, Қарағанда вилояти) қамокхонасидан онамларга ёзган хатларини ўқийман, онамларнинг ўша даврда тутган кундаликларини варақлайман. Хатлар, кундаликлардан ота-онамнинг машаққатли ҳаётлари ҳақида тасаввурга эга бўламан. Дадам Жезқозғондан жўнатган хатларида ёзганлар:

«Бугун айрилиқнинг бир йилу бир ойи. Китоблардан ўқиганимиз, эртаклардан эшитганимиз, ҳаёл ва тасаввур кучи билан ҳис қилганимиз, тўғрироғи, босинқираб кўрган тушимизда кечирганимиз ҳодисаларнинг мана шу давр ичида жонли гувоҳи бўлдим. Нима қилай, инсон боши тошдек қаттиқ десалар, ишонмасдим. Тош эмас, энди пўлатдан десалар ҳам ишонмоқ керак. Дарёлар ва саҳролар ортида қолиб кетган ғариб масканимни обод қилиб, тақдирнинг ҳамма оғир жабру жафолар юкини ўзининг ожиз елкасида муттасил кўтариб келаётган мунис, мушфиқ, меҳрибон онамни овутиб ўтирганингиз учун Сиздан ниҳоятда миннатдорман.

10.06.1951 йил».

* * *

«Мен на Ватан олдида, на инсоният олдида айбдор эмасман. Фақат Сизнинг олдингиздагина гуноҳкорман, холос. Ҳа, фақат Сизнинг олдингизда! Чунки айна замонда чекаётган азобла-

рингиз фақат мен туфайли. Мен бўлмаганимда балки Сиз бунча қийналмаган бўлардингиз. Хаёл кучи билан Сизни қай шароитда яшаётганингизни кўриб турибман. Шодлик ва қайғуларимга шерик бўлган, ғариб масканимда сиёҳдонимнинг етимлигини сездирмаган чинакам дўстимни унутмайман. Шодлигини кўрмай, ғамига шерик бўлган кимсани унутиб бўладими, ахир?

05.05.51 йил».

Дадам камоқда ҳам тинмай ижод қилганлар, китоб, газета ва журналлар орқали адабиётда бўлаётган янгиликларни кузатиб борганлар. Онам уларни юбориб турганлар. Қамалганларидан кейин Адабиёт фонди дадамнинг қарзларини онамдан кистайди. Дадамнинг рассомлик, ҳайкалтарошлик қилиб, ишлаб топган пулларини Адабиёт фондига юбориб, қарзларини узадилар.

Онамлар ўз хатларида дадамларнинг кўнглини кўтариб, уйдаги кундалик юмушлари, дадамнинг келишларига қандай тайёргарлик кўраётганлари ҳақида ёзганлар:

«Янги дастурхон олдим, салфеткалар тикдим. Сиз келганингизда биринчи йиғилган меҳмонларга ёзаман, деб ният қилдим. Сервизимизнинг камини тўлатдим. Саид Аҳмад ака, нима қилай, ўзимни ўзим шундай овутиб ўтираман. Агар ўз аҳволимга фақат ақл кўзи билан қарасам, жинни бўлиш ҳеч гап эмас. Шунинг учун баъзан бўлаётган нарсаларнинг ҳаммасини унутишга ҳаракат қиламан: кийимларингизни оламан, тозалаб қайта қўяман, рўмолча тикаман, носкиларингизни ямайман. Шундай пайтларда Сиз ҳозир келаётгандай бўлиб туюлади менга.

23.01.1952 йил».

Бошқа бир хатларини ўқисангиз, аямнинг шунча машаққатлар аро яшнаб турган шоир калби кўринади:

«Ҳозир ҳовлининг ҳаммаёғи гул. Атиргуллар жуда авж олиб кетган, ўзингиз кўрсангиз, қанчалик севинар эдингиз. Сиз учун ҳам, Сизнинг ўрнингизга ҳам уларни парвариш қиламан. Мана, ҳозиргина бир дона қизил гулни китоб орасига солиб қўйдим, Сизга деб...

1952 йил».

«Саид Аҳмад ака, соатингиз керак бўлмайdimи? Агар керак бўлса, юбораман. Баъзи-баъзида олиб бураб қўяман. Ҳатто тузмангизни ҳам йўқотганим йўқ.

19.06.1954 йил».

Онам ўша пайтларда ҳар лаҳза «халқ душмани»нинг рафиқаси деган таъкиб остида яшаганлар. Уни ишдан четлатишган. Ўша йиллари дадамларнинг маҳбусликдан юборган меҳр, ихлос, ишончга йўғрилган хатлари онамга мадад бўлган.

Мана бу мактубни ўқисам, юрагим титраб кетади:

«... Саидахон!

Нимаики имкониятингиз бўлса кийинг, энг-ичинг. Дўст-душман олдида ғариблик ошкор бўлмасин. Хотинлик номига номуносиб бўлган, аммо ўзини аёлларнинг зийнати деб биладиган муршидалар олдида мағрур бўлинг. Дунёда бир марта яшамоқ ҳуқуқи берилган инсонни энг гуллаган, яшайдиган, ҳаётнинг гўзаллиги, бор жамолини тўйиб-тўйиб кўрадиган бир даврида уни ҳасрат-надоматга солиб қўйган гуноҳкор сифатида сўзлаётирман. (Аслида мен гуноҳкор эмасман.) Тақдирнинг беомон чангали бу гал адашди, жазога сазовор бўлмаган ошиқ ўлжасини қурбон қилди. Ширин хаёллар, эзгу ниятлар ўрнига фақат ғам-андўҳ кўрган хотинни унуттиш мумкинми, ахир?

Узоқ изланиш сўнгида Сизни топдим. Шу билан овундим. Бутун борлигим, тақдиримни баҳам кўраман, ҳаётнинг абадийлигига қўл кўтарамиз, деб турган айни қизгин-ширин, завқли бир пайтда айрилиқ бошга тушдию, икки ёш , навқирон қалб, порлоқ ниятлар бирла бошлаган ҳаракатини ярим йўлда тўхтатиб қўйди.

Афсус, минг афсус...

... Ёдингизда бўлса, Тошкентда менга киритган икки даст-рўмолдан ҳали атир ҳиди кетгани йўқ, ҳар замон искаб, маст кишидек довдираб юраман. Балки Отеллонинг ихтиёрсиз таъсирими, ҳар қалай рўмолчалар менга алланечук сирли-сехрли бўлиб сезиларди, йўқотишдан кўрқаман. Ўн бир дастрўмол уйдан қандай келган бўлса, шундайича тоза, безубор сақланган. Бирга яшаган кунлари-

мизнинг ёдгори бўлиб сақланади, қалбимда галати, ҳам дилозор,
ҳам оромли ҳислар уйғотар...

19.09.1952 йил.

(«Гулчехралар» газетаси, 2010 йил, 12-сон).

* * *

... Онамлар ота-оналари, сингиллари ва укаларига жуда меҳрибон эдилар. Дадамлар ва онамлар билан тез-тез уларни кўргани борардик. Бобом Эргаш Зуннунов ўз даврининг зиёли, билимдон кишиларидан бўлиб, раҳбарлик лавозимларида ишлаганлар. Сабохон бувимни онамлар еру кўкка ишонмасдилар. Холаларим Сайёрахон Зуннунова кимё фанлари номзоди, доцент, Зиёдахон холам рус тили муаллимаси. Самидахон Зуннунова – таниқли шифокор бўлганлар (Худо раҳмат қилсин!). Онам билан дадамнинг тўйлари кечаси 1949 йил 19 ноябрда Насибжон тоғам йигит ёшида тўсатдан вафот этганлар. Замирахон, ёш келинчак, туғрук пайтида нобуд бўлган. Нашидахон Қамбарова инженер-технолог, тоғам Ақромжон Қамбаров тарих ўқитувчиси бўлганлар. Анор донасидай зич бу хонадонда меҳру оқибат, хотиржамлик, илму маърифат зиёси бор эди. Ҳозир уларнинг ўғил-қизлари, неваралари олий маълумотли бўлиб, эл-юрт хизматидалар.

Иброҳим ҒАФУРОВ

АНДИЖОН МУЗАСИ

2002 йил, 19 июнь. Шоирларнинг шўх латиф давраси. Улар Саида Зуннунова хотираси учун жам бўлишган. Даврада сўз, ғазал, вафо ҳақида ноёб, мафтункор сўзлар башоратдай айтилади. Мангу куйнинг нафис бир пардаси оҳиста такрорланади.

Ҳатто, каерда сўз айтса, кулги бўронларини кўзғайдиган Саид Аҳмад ҳам Саида Зуннунова тўғрисида сўз айтганда, кулгини бир четга қўйиб, лирик рубобий тараннумга кўчди. Ҳеч ким кутмаган, эшитмаган ва билмайдиган гўзал бир гапни эслади:

– Ҳаёт Саидахонга тўхтовсиз зарбалар етказиб турди. Қаердан келарди у зарбалар? Кимлардан келарди?

Саидахон бу зарбаларни доим жонида ҳис қилар, матонат, чидам билан кўтарар, нозиккина жони билан ёлғонга, адолатсизликка қарши турарди.

Қизи Нодири Саидахонни иккинчи қайта шоира қилди. Нодирага у ўзининг энг улуғ асари деб қарарди. Қизи учун жону жаҳонини тикди. Отаси совға қилган тилла соатини сотиб, пулига ёзув машинкаси олиб, кечани кундузга улаб ишлади. Ҳозир Нодири бу машинкани ҳеч қаерга ишонмайди...

Бу нолали, дардли сўзлар ҳаммамизни хаёл дунёсига ғарқ қилди. Навбат Андижон Давлат педагогика институти катта ўқитувчиси Меҳрихон ая Ашуровага келганда, мен сўзнинг ҳақ кучи қандай бўлишини яна бир қарра сездим. Меҳрихон ая Саида Зуннунованинг тенгдош, сирдош дугонаси, бирга ўқиб, бирга катта бўлишган.

– Саидахон бошига қандай иш тушмасин, ҳеч қачон йиғламаган, ҳасрат қилмаган, бир кимсани ёмон демаган... 1947 йилда САГУга ўқишга борганмиз. Очiq ҳавода, оқ теракнинг танга-танга соясида ўтириб анжуман қилардик.

Меҳрихон ая эски бўлса ҳам, жуда озода кийинган, хаста овоз билан сўйларди.

Шўх шоиралар давраси дарров янғроқ қофиялар, закий сўзларни тусаб қолди. Чиройли лаблар очилиб-ёпилиб эсноқлар тутди. Ўттизинчи йилларнинг одами Меҳрихон ая бунини андак оғир олди.

– Сизларнинг эшитгиларингиз келмайди, – деди у тангриқиб: – Қорнингиз тўқ, устингиз бут. Нима десангиз, муҳайё... Биз очтўқимизни билмадик. Тўхтасин Жалилов бизга уч кунда дутор чалишни, ашула айтишни ўргатди. Саида кичкина қиз бўлишига қарамай болалар театрини ташкил қилди. Мен Саиданинг ёзган ғазалини куйлаб чиқдим. Усмон Юсуповдай одамнинг назарига тушганмиз ўшанда. Мукофотига бизни Масковга сайёҳатга юборган... Ҳа, мана сизлар чиройли гапирасизлар, қофияларингиз сурмадай. Фақат сизлар ўқиган ва эшитган нарсаларингизни гапирасиз. Биз бошимиздан кечирганимизни сўзлаймиз. Мен доим Саиданинг

ёнида юрганман. Ҳаммасини ўз кўзим билан кўрганман. Қийналиб, неча-неча марталаб ўқишни ташлаб кетгимиз келган... вой-ей, у кунлар курсин...

Мен тарихнинг ажиб бир саҳифасига дуч келгандай, бу сўзларни ёзиб қўйдим. Меҳрихон ая бизга доим яраклаб турадиган олтинини берди. Олтин ҳеч қачон тубанда қолганми?

ИЖОДИЙ ВА ХОТИРА КЕЧАЛАРИ ҲАҚИДА

1976 йил, май. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг Адабиётчилар уйида С. Зуннунованинг 50 йиллик юбилей кечаси бўлиб ўтди. Ўзбекистон халқ шоираси Зулфия бошкарди. Адабиётшунос олим Иброҳим Ғафуров маъруза қилди. Юбилей учрашувлари Андижонда давом этди. Атоқли шоирлар, ёзувчилар қатнашди.

1986 йил, 25 апрель. «Баҳор» концерт залида шоиранинг 60 йиллик юбилей санаси бўлиб ўтди. Зулфияхоним юбилей комиссияси раиси, мен раис ўринбосари эдим. Зал одам билан тирбанд. Таваллуд кечасини О. Ҳожиева бошкарди, шоира Ҳалима Худойбердиева маъруза қилди. Ўткир Ҳошимов, Абдулла Орипов, Туроб Тўла, Зоя Туманова, Саид Аҳмад сўзлади. Ҳофизлар, шоиранинг мухлислари иштирокидаги кечада Саид Аҳмад кинолентага олган тасвирлар экранда кўрсатилди.

1986 йил, 16 май. Андижондаги ёзги театрда, 17 май куни Андижон Давлат педагогика ва Андижон тиллар институтида ижодий тадбирлар давом этди.

Иброҳим Ғафуров маъруза қилди. Саид Аҳмад, Ўткир Ҳошимов, Омон Матжон, олима Ғолия Мусина, Носир Ғозилов, Неъмат Аминов, Ўзтибор Охунова, Гулчехра Нуруллаева, Ойдин Ҳожиева, Мукаррама Муродоваларнинг хотиралари тингланди. Ҳофизлар Тавваккал Қодиров ва Шерали Жўраев ашулалари тадбирларга файз қўшди.

1996 йил, 15 февраль. Ўзбекистон телевидениесида Саида Зуннунова хотирасига бағишланган кўрсатув бўлди. Саид Аҳмад хонадонида ёзиб олишган эди. И. Ғафуров ва мен сўзладик. Эл севган шоирани ҳамма кўриб, хурсанд бўлибди.

ЎзТВ архивидан олинган кўрсатувдан лавҳа беришди. Саидахоним атлас кўйлақда, сочлари бошига чамбарак қилинган. Барча шеърларини ёд ўқиди. Ширали овоз, нозик чехралар, оддийгина, сўлим, фариштали аёл.

Барча кўрганлар кўнғирок қилишди, яхши, дейишди. Хурсанд бўлдик. Ўшандан бир кун аввал Саидахон опа тушимга кирибдилар. Шунчалар мунаввар, нурли, илоҳий чехра, икки юзлари нақш олмадай. Ажойиб безатилган, ясагилган уйда эмишлар.

– Сиздан нур таралаяпти, Саидахон опа, – дедим.

– Йўк, Ойдиной, мен гулман, – дермиш нигоҳлари сўзсиз.

Тушимдан кўзларим каманиб, уйғониб кетдим.

1996 йил, 29 февраль. «Турон» кутубхонасида Саида Зуннунованинг 70 йиллигига бағишланган адабий учрашув бўлди. Халқ ёзувчиси Саид Аҳмад, олимлар Шариф Юсупов, Наим Каримов, ҳофиз Неъматжон Қулабдуллаев ва Вазира Собировалар сўзладилар. Мен ҳам шеър ўқидим. Ўша кунлари «Миллий Тикланиш» газетасида «Саидахонимни эслаб» шеърим чикди.

САИДАХОНИМНИ ЭСЛАБ...

Бул хонада гўё тўхтаб қолган Вақт.

Сувратлар боқади маҳзуна хаёл.

Бир боғлам бинафша терганча хушбахт

Ой нуридай кирар фаришта Аёл.

Очиқ дафтарларнинг саҳифасида

Меҳнаткаш қўлларнинг майин тафти бор.

Чала қолган шеърлар сарлавҳасида

«Бири кам дунё» деб хўрсинар баҳор.

Ёмғир, қор ёғдирар баракали Ҳут,

Қадр тунларидай фарахли айём.

Бу жаннат туфроққа ёғилмоқда қут

Шоирам, Сиз етмиш ёшга кирган шом.

*Ёзёвон чўлидан учган гозларми
Хат ташлаб ўтодур Куйганёр томон?
Маъюс кўзингизда ёнган нозларни
Согиниб бўзлайди Саид Аҳмад ҳамон.*

*Ҳамон давраларда гулчеҳра қизлар
Оғзидан бол томиб Сиз ҳақда айтур.
Жийда гулларида таралган ислар
Ҳар тонг қабрингизни айланиб қайтур.*

*Сулув сувратингиз қасдма-қасд, мағрур
Жилмайиб тик боқур жала-дўлларга.
Тоза руҳингиздан таралади нур
Садоқат аталган мушкул йўлларга.*

1996 йил, 9–10 май. Саида Зуннунова таваллудининг 70 йиллигига бағишланган хотира учрашувлари Фарғона Давлат университети, Андижон ва Наманган театрларида бўлиб ўтди. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмад, Эркин Воҳидов, Иброҳим Ғафуров, Эътиборхон Охунова, Турсуной Содикова, Йўлдош Сулаймон, Ҳабиб Саъдулла ва Ойдин Ҳожиёвалар иштирок этди, сўзлади. Шоиранинг синглиси доцент Сайёра Зуннунованинг чиқиши ҳаяжонли бўлди.

1996 йил, 20 май. «Баҳор» концерт залида Саида Зуннунова таваллудининг 70 йиллигига бағишланган адабий кеча ўтказилди. Саид Аҳмад, Эркин Воҳидов, Ўткир Ҳошимов, олима Фозила Сулаймонова, Бош вазир ўринбосари, хотин-қизлар қўмитаси раиси Дилбар Ғуломова, Йўлдош Сулаймон, Тўлан Низом, Турсуной Содиковалар сўзлашди. Эл суйган хофиз хушхонлар, созанда-лар зални оҳангларга тўлдириб хониш қилдилар. Кечани Ойдин Ҳожиёва бошкарди.

Саидахонимнинг таваллуд кунлари халқимиз учун адабиёт, шеърят байрамларига айланди.

2006 йил, 15 февраль. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси биносида (эски «Дўстлик» жамияти биноси) Саида Зуннунова таваллу-

дининг 80 йиллигига бағишлаб хотира кечаси бўлди. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси ўринбосари Сирожиддин Саййид тадбирни очди. Олим Иброҳим Гафуров маъруза қилди. Ўзбекистон Қаҳрамони Саид Аҳмад, Ўзбекистон халқ шоирлари Ойдин Ҳожиева, Жуманиёз Жабборов, Тўлан Низом, шоира Гулчеҳра Жўраева, С. Зуннунованинг шахсияти, ижоди борасида сўзладилар.

* * *

2007 йил, декабрь. Ўзбекистон Қаҳрамони Саид Аҳмад оламдан ўтди. Чигатой қабристонида Саидахон ва Саид Аҳмад ёнма-ён мангу уйкуга кетган.

2013 йил, 10 июнь. Ўзбекистон Президентининг Қарорига биноан Алишер Навоий номидаги Миллий боғда Ўзбекистон Қаҳрамони Саид Аҳмад ва таниқли адиба, шоира Саида Зуннуновага мухташам ҳайкал ўрнатилди. Бу ёдгорликнинг очилиши адабиёт ва маданиятимизнинг нурли байрамига айланди. Ёзувчилар, шоирлар, икки ижодкорнинг кўплаб мухлислари ёдгорлик пойига гуллар қўйдилар, дил сўзларини айтдилар. Ушбу музайян лаҳзаларда мен ҳам ўз ихлосим, меҳрим ифодаси сифатида ушбу сўзларни айтдим.

САИД АҲМАД ВА САИДА ДОСТОНИ

Шундай тақдирлар бўладики, умр бўйи оловли гирдоблар, қурашлар пўртанасидан ўтади, қураш алангасида тобланади, чиникади, чиникқан сари ўз халқининг тимсолига айлана боради. Адабиётимиз ва маданиятимизнинг икки забардаст вакили, ўтда қуймаган, сувда чўкмаган матонатли ва жасоратли шоира, адиба Саидахон ва Ўзбекистон Қаҳрамони Саид Аҳмад бугун ўз мухлислари даврасига ҳаёт ва ижод йилларидан сўйлагани келди.

Талабалик кезларидаёқ эл назарига тушган Саида Зуннуновани ҳаёт доим синовларга ташлади. Келинчақлик либоси эскирмай туриб, Саид Аҳмадни мустабид тузум Саидахондан юлиб олиб, Жезқозғон қамоқхонасига жўнатди. Жезқозғондан Тошкентга, Тошкентдан Жезқозғонга учган мактублардаги инсон қалбининг

самимий манзаралари, бинафшадай нафис ва беғубор севгининг оташин изҳори, ҳаётга муҳаббат, яхши кунларга ишонч Саид Аҳмадга далда берарди. Саидахонимда 40 қизнинг жасорати, 40 қизнинг назокати бор эди. Тазйик ва машаққатлар ора у шеърлар битар, ишсиз қолган кезлари ёзувчиларнинг асарларини оққа кўчириб, тирикчилик қиларди, турмуш машаққатларидан заррача нолимасди. Букилмас иродали Саид Аҳмад тинимсиз ишлар, расм чизар, топган қалам ҳақини қарзи эвазига ўша пайтдаги Ёзувчилар уюшмасига юборарди. Зиёли, маърифатли ўзбек қизи сифатида Саида Зуннунова дилбар ғазаллари, оналик, аёллик бахти ҳақидаги ҳаётий ҳикоялари, драмалари, тошқин сойдаи ўйноқи шеърлари билан халқимизнинг севимли санъаткор ёзувчисига айланди.

Саид Аҳмад билан ижодий мусобақалашиб, тер тўкиб меҳнат қилди, меҳр-садоқат райҳонлари гуркираб турган шеърӣи чаманзор яратди. Саид Аҳмад озодликка чиққач ҳам улар бетиним танқид ва маломат ўқларига нишон бўлиб турдилар.

Саидахонимнинг ой нуридай порлоқ сатрлари ўзбек Онасининг алласидай юракларга сингиб кетган. У одамларга ҳамдард бўлишни, ёрқин йўлларга чорлашни, Ватаннинг ҳар майса-ғиёҳини синглисидай севишни ўргатди бизларга. Унинг ботиний гўзаллиги чеҳрасида намоён эди, маънавий латофат уни янада малоҳатли ва суюмли кўрсатарди.

Тақдирнинг битигини қарангки, у эндигина «орзу ҳавасларга имкон» топилганда чакмоқ урган дарахтдай 51 ёшида орамиздан кетди. Яна икки Инсон ўртасида ҳижрон тоғи ўсди. Саид Аҳмад – улкан ёзувчи, публицист, ёшларнинг жонкуяр устози, Истиқлол куйчиси – Саидахоним ёди билан яшади, ёшларга хос ғайрат-шижоат билан ижод қилди. Бу икки буюк инсондан катта ижодий мерос, муҳаббат ва садоқат достони бизларга бебаҳо хазина бўлиб қолди.

Мана, бугун ушбу қутлуғ гулшанда улуғ Навоӣи нафаси кезиб юрган муборак кезларда Ойбек ва Абдулла Қаҳҳорга ҳамсуҳбат бўлгани Саид Аҳмад ва Саидахоним мозийдан, хотира боғларидан келишди. Энди уларни давр тўфонлари, таҳдидлар ажратолмайди.

Гўё бу икки заҳматкаш адиб тугалланмай қолган қўлёмаларини
варақлаб, ой ёғдусида ижод ва илҳомга бериладилар. Бу ҳайкал
халқимиз ардоклаган икки фарзандининг маънавий жасоратига
қўйилган ёдгорликдир. Биз сув ичган дарёларимизга, маънавий
кадриятларимизга яқинлашарканмиз, қудратли бўлиб бораверамиз.
Мустақиллик пойдевори мустаҳкам бўлаверади.

*Мустақилликдан сўнг ўз қадрини топган, эл-юртига чин дил-
дан хизмат қилган икки адиб ҳайкали қад кўтарган хиёбон адабиёт
мухлисларининг зиёратгоҳига айланажак...*

Суҳбатлар гули, давранинг зийнати

Таржимон, матншунос
Кибриё Қаҳҳорова ёнида

ТАРЖИМАИ ҲОЛ

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Кибриё Қахҳорова *1914 йил, 12 апрель кун*и Самарқандда, ўз даврининг фозил, билимдон кишиларидан бири бўлган мулла Лутфулла Махсум хонадонида дунёга келди. Илк сабоқни отасидан олди. У 6 ёшида араб алифбосини мукаммал ўрганди. Шарқ адабиёти булоқларидан баҳраманд бўлди. Шу сабабли мактаб қошидаги саводсизликни битириш курсини аъло тугатди, олти ойлик ўқитувчилар тайёрлаш курсини битириб, бир муддат муаллимлик қилди. Қорининг кизи экан деб, ишдан бўшатишганини ҳикоя қилиб берарди бизга Кибриёхоним.

Ўша пайтда Самарқандда Тожикистон Давлат нашриётининг бўлими бор эди. Кибриё опа шу ерда арабча матнларни лотинчага кўчирувчи машинистка бўлиб ишга кирди. 1934 йили Душанбеда матбаа базаси ташкил топгач, бўлимга ҳожат қолмади ва бошқа ходимлар қатори Кибриёхон ҳам Душанбега кетди ва Тожикистон Давлат нашриётида аввал муҳаррир, сўнг бўлим мудирини бўлиб ишлади. Ёзувчи Садриддин Айний таҳрири остида чикқан «Намунаҳои адабиёти тожик» китобини тайёрлашда фаол қатнашди. *1940 йил*. Кибриё Ленинград Давлат дорилфунунининг шарқ факультетига ўқишга кириш учун ариза берди. Машхур шарқ классиги Бедилнинг 2–3 ғазалини теран таҳлил қилиб берган Кибриёни дорилфунуннинг 4-курсига қабул қилишди. Шаҳарнинг Невский проспектида жойлашган Тожикистон Давлат нашриётининг бўлимида ҳам ишлай бошлади.

Уруш бошланди. Ленинград қамали кунлари дорилфунун казармага айлантирилди, йигитлар фронтга отланди, кизлар қисқа муддатли ҳамширалар тайёрлаш курсида ўқиб, кўпчилиги фронтга кетди. Қамалдан сал аввал нашриёт муҳим қўлёзмалар билан Кибриё Лутфуллаевнани Душанбега жўнатган эди...

1943 йил. Кибриёхон армияга жўнаш учун ариза берди. Ҳарбий Комиссарлик уни Ўрта Осиё Ҳарбий округи ихтиёрига юборди ва Тошкентга келиши билан унга лейтенант унвонини берди. Тошкентда тожик тилида чиқадиган «Фрунзечи» газетасига ҳарбий таржимон этиб тайинлади. У вақтинча муҳаррир ўринбосари бўлиб хизмат қила бошлади.

Ўзбекистон радиоэшиттириш комитетининг раиси, олим Иззат Султонов ҳузурига кириб, Кибриёхон опа Душанбеда ўзбек тилида газета бор, эшиттириш бор, нима учун Сизларда йўқ, деб мурожаат қилганини айтади таржимаи ҳолида.

– Ҳолва деган билан оғиз чучимайди, – дедилар Иззат Отахонович, – бунинг учун муҳаррир керак, таржимон керак, диктор керак, машинистка керак, қисқаси бутун бир жамоа керак... («Чорак аср ҳамнафас», 21-бет).

Шундай қилиб, фидойи Кибриёхоним – муҳаррир, диктор, таржимон бўлиб, тожик таҳририяти ишларини йўлга қўйди. «Фрунзечи» газетаси Мустақиллик майдонида, радиокомитет эса Амир Темур хиёбонида эди, «Икки идора ўртасида бўзчининг мокисидай қатнаб юрибман» – деб ёзган эди Кибриёхон опа таржимайи ҳолида.

1944 йил, июнь. Таниқли ўзбек ёзувчиси Абдулла Қаҳҳор билан танишди. Тақдир уларнинг ҳаёт йўлларини боғлади. У катта адабиёт билан, бадиий адабиёт билан чинакам ошно бўлди. Чорак асрлик аҳил турмушда опа А. Қаҳҳордан кўп нарсаларни ўрганди, ёзувчига мунис дўст, ҳамдам, сафдош, маслакдош бўлиб вафо қилди, бутун меҳру муҳаббати, билими, истеъдоди, фазлу камоли, назокатини унга бахшида этди.

Кибриёхоним Абдулла Қаҳҳор билан танишганлари, учрашувлари, устознинг муҳаббати ҳақида сўзлаб берардилар:

– Мен Сизни ўртага қўйиб қасамёд қиламанки, ўша кўзингизга кўзим тушган кундан бошлаб Сиздан бўлак ҳеч қанақа аёл зоти ҳақида ўйлаганим йўқ. Биласизми, агар одам бир нарсага қаттиқ ёпишса, жуда тезда совиб қолади. Мен сизга бутун вужудим билан ёпишган эдим, шунинг учун ҳам ҳар гал учрашганимизда, «Илоҳим, кўлим кўлига тегмасин», деб ўзимни тайёрлаб борар эдим. Эътибор

қилган бўлсангиз керак, мен ҳатто Сиз билан қўл бериб кўришганим йўк...

Ана шу «изхори дил»дан сўнг, *1945 йилнинг 12 апрелида*, туғилган куним арафасида, уруш тугашига 27 кун қолганда биз ЗАГСга бордик. Аммо гувоҳнома ёзилаётган вақтда «Ўша, кўзингизга кўзим тушган кун – *1944 йилнинг июнь ойи*», деб ёздирдилар.

Уйга қайтиб келганимиздан кейин:

– Келинг, берироқ ўтиринг. Биласизми, фақат боланинг ўгайи бўлади, хотиннинг ўгайи бўлмайди. Мен гўё дунёга келиб, кўз очиб илк бор сизни кўраётгандайман, – дедилар (Абдулла Қаҳҳор).

* * *

– Устознинг талабчанликлари сабаб бўлиб, мен забардаст адиб Лев Николаевич Толстой қаламидан чиққан «Уруш ва тинчлик» эпопеясининг таржимасига журъат қилдим.

Она боласининг тетапоя бўлиши, мустақил қадам ташлаши учун қанча уринса, нечоғлик жон қуйдирса, устоз ҳам менинг ўзбек тилини мукамал ўрганишим, яхши таржимон бўлишим учун шунчалик сабру матонат билан ҳаракат қилганлар.

«Уруш ва тинчлик» эпопеяси биринчи жилдининг таржимасида деярли иштироким йўк, фақат машинкадан чиқариб берганман, холос. Иккинчи жилдини шу тарзда таржима қилдик: иккаламизнинг қўлимизда бир нусхадан оригинал. Мен қўлимдан келганича таржима қиламан, устоз хатоимни тузатиб, қоғозга ёзадилар. Учинчи жилдини кундузлари мен таржима қиламан, кечкурунлари тугатган қисмимни улар пешма-пеш кўриб, таҳрир қилиб чиқадиладар. Тўртинчи жилдини биргаликда таржима қилиш насиб этмади. Уни мен ўзим, устоз мактабидан олган сабоқларимга суяниб таржима қилдим! – ёзади Кибриёхоним «Чорак аср ҳамнафас» китобида (Ғ. Ғулом номидаги НМИУ, Тошкент – 2007 йил).

Таржимонлик иши жуда катта масъулият, катта билим, ҳаётий тажрибани ҳам талаб этади. Фақат тилни билишнинг ўзи бу мураккаб санъатда камлик қилади. Жаҳон адабиёти дурдоналаридан ҳисобланган бирор асарни таржима қилишда ўша асар яратилган тарихий шароитни ҳам, мазкур халқ руҳини, урф-одатларини ҳам

теран англаш, яхши билиш талаб этилади. Ҳар бир халқ тилининг нозик жилваларини илғаш, энг муҳими, муаллиф меҳнатига муҳаббат ва ҳурмат билан ёндошмоқ ҳам керак. Кибриё Қаҳҳорова таржимасидаги асарда ана шу талабларга тўла риоя қилинган.

Форс-тожик адабиёти намояндаларининг ҳикоят, ривоят ва ҳикматларидан ўзбекчага қилинган таржималар, Садриддин Айнийнинг «Эсдаликлар»ининг ўзбек тилига, А. Қаҳҳорнинг «Ўтмишдан эртаклар» қиссасининг тожик тилига таржимаси Кибриёхонимнинг маҳоратли таржимон эканидан нишонадир. К. Қаҳҳорова Гоголнинг «Ревизор» (А. Қаҳҳор билан биргаликда), М. Горькийнинг «Она» романини ҳам ўзбек тилига ўгирган.

Айниқса, унинг дўсти, сафдоши, умр йўлдоши А. Қаҳҳор ҳақидаги «Чорак аср ҳамнафас» хотиралар китобини, архивидаги асарларни авайлаб, асраб матбуот учун тайёрлагани адабиётимиз учун қимматли ишдир.

ЁШЛАРНИНГ ТАЛАБЧАН УСТОЗИ

Мен Абдулла Қаҳҳор ва Кибриёхоним довруғини мактаб партасидаёқ эшитган, уларни кўриш орзусида юрганман. У пайтларда халқ ёзувчини кўрса, Хизрни кўргандай суюниб юрарди. Кибриёхоним учрашувларга, адабий давраларга, ўзлари айтганларидай, чевархоналарга ҳам Абдулла Қаҳҳор билан бирга боришарди.

1957 йил. Қизилтепанинг Тошработ қишлоғи. Ҳамма ёқда дув-дув гап: А. Қаҳҳорнинг хотини жуда хушрўй экан. Тошработдаги мактабдаги учрашувдан сўнг, Бўстонга – бизнинг донғи кетган мактабимизга ўтишлари керак эди. Афсуски, учрашув қолдирилди, улуғ ёзувчини кўриш ўшанда насиб этмади. У кишини талабалигимда кўрдим. Ҳозирги ЎзМУнинг Ҳадрадаги биносидаги филология факультети Мажлислар залида «Тобутдан товуш» асарининг муҳокамаси бўлган. Баҳса қатнашганман. Ўшанда ҳам Кибриёхоним адиб ёнида эдилар.

1965 йил. Ёш ижодкорлар семинари сўнгида Ёзувчилар уюшмасининг ҳозирги Ҳадича Сулаймонова кўчасидаги биносида А. Қаҳҳор билан кизғин суҳбат бўлган. Ғоят савлатли, қумушдай

сочлари ўзига ярашган, камгап, топиб сўзлайдиган устоз ёшларга ёкиб қолган. Сухбат асносида Кибриёхоним ҳақида савол беришди.

– Кибриёхон моҳир пазанда, уй бекаси ва яна мен учун кўп фойдали фазилатлари бор, – деганлар жилмайиб.

Ўша йиллари менинг ижодимга ҳам алоҳида эътибор бериб, тинимсиз оқ йўллардан ҳимоя қилиб, «Литературная газета»да, бу мактовлардан Ойдиннинг ўзи ҳам хижолат, деб ёзганлар. Бир сухбатларида Гулчехралар, Ойдинлар замони келди, деб мактаганлар. Бу фикрда албатта, Кибриёхонимнинг ҳам овозлари бор эди.

* * *

1972–1973 йиллар. Кибриёхоним хонадонининг кўп бора меҳмони бўлганман. А. Қахҳор яшаган ғоят мухташам ва файзли уйга Санъатхон Маҳмудова билан борардик, марокли сухбатларининг шайдоси эдик. Мўъжазгина ошхонада тансиқ таомларни биз билан тайёрлаб, мўл-кўл дастурхон атрофида ўтириб, кунни кеч қилардик. Бизга оила илмидан, рўзгор санъатидан сабоқ берар, оғизда эриб кетадиган қўлбола ҳалво билан сийлар, «фатри Кибриёи» билан кўнглимизни олардилар. Абдулла Қахҳорнинг арузда ёзган аччиқ ҳажвларини завкланиб ўқиб берар, рафикининг дилкашлигини мактаб-мактаб хуморидан чикарди. 6 яшарлигида отаси ўргатган арабча ҳарф ўйинларини шеърӣй йўсинда шариллатиб ўқиб берар, гоҳ Лутфулла Махсум ғазаллари билан бизни мафтун этарди.

Бу сухбатларимиз кейинроқ Дўрмондаги боғ ховлига кўчди.

ЁН ДАФТАРДАГИ АРЗАНДА САТРАЛАР

1977 йил, 12 июль. Кибриёхон опанинг сухбатида бўлмабсиз, дунёга келмабсиз. Бундай моҳир пазанда, сухандон, билимдон сухбатдош камдан-кам топилади. Латифа, мафтункор ғазаллар, Абдулла Қахҳор ҳақида хотиралар, теша тегмаган иборалар ҳар галги учрашув мавзуси бўлади. Холидахон Аҳророва билан бирга бизни тушликка таклиф этдилар. Нимадандир иймандик шекилли, Холидахон опа нима олиб борайлик, дедилар ва бирдан кулиб юбордилар.

Кибриёхон опа нима деб жавоб берибдилар, денг:

– Бўрининг уйи сўнгахсиз бўлмас, келаверинглар. Ҳеч нарсанинг кераги йўк...

ҚЎШНИ ЙИГИТМАНМИ?

Кибриёхоним билан Абдулла Қахҳор янги турмуш курган йиллари. Кибриёхоним чиройли дастурхон тузаб, Абдулла акани но-нуштага чақирди:

– Абдуллажон ака, келинг, дастурхон тайёр.

– Нима, мен сизга қўшни йигитманми, Абдулла ака деб чақирасиз, – ўпкalandи Абдулла Қахҳор.

– Нима деб чақирай?

– Мирза Абдуллажони хоса, деб чақиринг...

Ўша-ўша Кибриёхоним лутф билан у кишига дердилар:

*Мирза Абдуллажони хоса,
Қаймақи рўйи коса.*

Устоз бу лутфдан ғоят хурсанд бўлиб, ичларида қувониб кўярдилар. Бу лутфда беҳад меҳр-муҳаббат ҳисси борлигини туярдилар.

АЙБИМИЗ НИМА?

Кибриёхоним эрларига ҳеч қачон бепардоз кўринмасдилар. Доим чиройли кийиниб, атир-упа, ўсмалар кўйиб, чакнаб юрардилар. Бир куни нима бўлади-ю пардозга кечикадилар. Кўчага чиқиш керак бўлганда, пардоз курси олдига келганларида, Абдулла аканинг кўзлари тушади:

– Ҳа хоним, бизнинг гуноҳимиз нима? Кўчадагилар учун безаниб чиқасиз-у, бизга қолганда бепардоз кўринасиз?

Кибриёхоним табиатидаги зеболик, мунтазамлик сўнгги нафасигача у кишини безаган фазилат бўлди.

Кибриёхон опа ғазалларни қиёмига етказиб ёд ўқирдилар. Сўнг ўзбек тилида мазмунини тушунтирардилар.

*Дидамки, ёр мераваду аз пасаш рақиб,
Гуфтамки, умр мераваду марг аз қафош...*

Яъни: *Кўрдимки, ёр бородур, рақиб борар ортидан,
Айтдимки, умр ўтадир, изидан борар ажал...*

Ёки: *Уштурба гуфтам: ғамза кун,
Полизро вайрон карду рафт...*

*Туяга ўйнаб бер, дедим,
Полизни пайхон айлади...*

Адабиёт, шеърият бирлаштирган давралар канчалар шукухли, олийжаноб бўлади, кўнглини ўстиради, фикрни бойитади, дилни қувончга, гўзалликка, нафосат нурига тўлдиради...

Озод Шарафиддинов, Саид Аҳмад, Эркин Воҳидов, Пиримкул Қодиров, Одил Ёкубов, Умарали Норматов, Иброҳим Ғафуров, Неймат Аминовлар А. Қаҳҳорнинг боғида, шаҳардаги ҳовлисида тез-тез давра куриб туришарди.

... – Кибриё Қаҳҳорова мевалари ғарк пишган боғдай (давранда) савлат тўкиб турардилар. Тебрансалар шеър тўкиларди, лутф ёғиларди. Ҳофиз, Хайём, Бедилнинг байтлари сочиларди. Опамизда манман деган шоирлар ҳавас қилса арзигулик нозик таъб, тиник хотира, шеърий сўз ҳисси мавжуд эди. Кибриё опадек завқ билан, иштиёқу назокат билан, байтларнинг тағдор маъноларини англаб, шарҳ қилиб шеър ўқимок, менинг назаримда, унча-мунча шеър ёзмакдан афзалроқ эди, – эътироф этади Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидов («Чорак аср ҳамнафас»).

Кибриёхон опа тез-тез қўнғирок қилар, мендан ҳол-аҳвол сўрардилар. Ойдинпошша, Моҳтобхон, деб эркалардилар. Бир куни телефон жиринглаб қолди.

– Ҳа, хоним, нима бўлди? Ишдагилар бетоб дейишди.
– Товонимга туз йиғилибди. Оғриқ бераяпти, – дедим.
– Ҳай-хай, зинҳор бундай дея кўрманг. Ойдин Ҳожиевани шўр босибди, деб ҳамма хушторларингиз кочиб кетади, – ҳазиллашдилар у киши.

Ўша пайтлар бошим очик эди, Кибриёхон опа шунга ишора қилдилар.

СУҲБАТИ ЖОНОН

Абдулла Қаххорнинг Дўрмондаги боғи обод, унинг этагидан шовуллаб сой оқиб ўтар, шиғил олча тугадиган дарахт ва чинор тагида ёғоч сўри ўрнатилган эди. Бу сўри сой салкинида яна ҳам хушхаво кўринар, Кибриёхон опанинг суҳбатига чорларди бизни. Дўрмон Ёзувчилар ижод уйининг четан деворларига туташиб кетарди боғ. Кенг ҳовли саҳнида зина билан чиқиладиган шийпондан ям-яшил далалар, Чотқол тизмалари кўриниб, ажиб манзара ҳосил қиларди. Ижод уйига дам олишга чиққан ёзувчи ва адибаларни Кибриёхон опа меҳмонга чорлар, дастурхон тузар, адабий суҳбатларнинг маликаси бўларди. – Абдулла акангиз учун тинимсиз янги таомлар турини ўйлаб топардим, мевали дарахтларни пайвандлаб, янги мева кўчатига айлантирардим, дерди ўз суҳбатларида.

– Қани, Ойдинпошша, олча териб тушинг, палов олча билан хушхўр бўлади, – дедилар.

Бир кун эрталабдан боғ йўлақларини супурдим. Сўри тепасидаги олчага чиқиб, олча тера бошладим. Бир маҳал қарасам, Асқад аканинг аёллари Розахоним келяптилар. Дарахт тепасидан туриб, салом бердим.

– Айдинжон, сен ёш қизча эмассан, катта шоирасан, туш дарахтдан. Қўлингга супурги ҳам ушлама, – десалар борми!

Хиҷолат бўлдим. Кибриёхон опа, хонимнинг рашки келди, деб кўя колдилар.

Ёзувчилар ижод уйига кираверишда ҳукумат раҳбарларининг ҳашаматли боғи бор эди. Ҳафтада бу боғ эгалари учун 2 марта сут, катик, қаймоқ келарди махсус машинада. Кибриёхоним ҳам уларга мижоз эдилар:

– Юринг, Ойдинпошша, сут-қаймоқ олиб келамиз. Кейин мактаниб юрамиз фалончиев билан бир сигирдан сут эмишганмиз, деб – йўл-йўлакай кулдирадидилар ҳамроҳим.

Кибриёхоним ширинзабон эдилар. Айни пайтда аччик танбехларга ҳам усталиги бор эди.

Суҳбат чоғида бир кун савол бердидилар:

– Хўш, Моҳтобхон, мана, Иброҳимжон ишдан келдилар. Қандай кутиб оласиз?

– Салом бераман. Яхши келдингизми, – деб сўрайман.

– Бунақа қилманг. Эшикдан киришлари билан, қурбонингиз бўлай, яхши келдингизми, деб пешоналаридан ўпиб кўйинг!

– Вой, ҳеч бундай қилмаганман. Ҳайрон бўлсалар керак, нима бало бўлди, деб...

– Ҳар куни бир янги сўз, янги таъриф топинг, эр киши меҳрга, мактовга муҳтож бўлади, билиб кўйинг.

Ҳар йили боғда 17 сентябрь куни А. Қаххор шогирдлари, сафдошлари учун дийдор байрами бўларди. Душанбедан Кибриёхон опанинг опалари Истатхон, Марҳабохон опа, Самарқанддан укалари Ҳикматулла, Ҳабибулла, сингиллари Муҳаррамхон аялар келишар, хизматда бўлишарди...

Кибриёхон опа қайси даврага кирса, суҳбатни қизитар, барчани оғзига қаратар эди. Гурунг авжига чиқар, йиғилганларнинг баҳри дили очилар эди.

Ён дафтардан.

Кибриёхоним сўйлайди, мен мафтун тинглайман.

– Лайлининг вафотидан сўнг Қайс кўр бўлиб қолибди.

– Мени Лайлининг қабрига олиб боринг, – деб сўрабди у.

– Биз Лайлининг қабрини билмаймиз, – дейишибди.

– Қабристонга борсам, ўзим топиб оламан, – дебди у. – Унинг тупрогидан ишқ ҳиди келади.

Қайс (Мажнун)ни қабристонга олиб боришибди. У ҳар бир қабр тепасида туриб, тупрогини ҳидларкан. Ниҳоят, бир қабр тупрогини ҳидлаб, ўша гўр устида жони узилибди. Ўша қабр Лайлининг сўнгги макони бўлиб, ундан ишқ ҳиди келган экан.

* * *

Суҳбатимиз дастурхон одобига уланади. Кибриёхоним қадим китоблардан ўқигани, фозиллардан эшитганини бизга чиройли қилиб сўзлайди:

– Ҳақимлар очқаб-очқаб овқат танаввул қилишади. Обидлар тез-тез тўйиб ейдилар. Кексалар терлагунча, ёшлар товоқда овқат қолмагунча, зоҳидлар кам-кам овқат ейишар экан.

Қаландарлар шу қадар кўп таом ер эканки, на қоринларида бўш жой, на нафас олишга имкон қолар экан.

Баднафслар икки кеча ухломас эканлар икки важдан: бири – очликдан бир кеча, иккинчиси – бўкиб овқат еб, қоринлари оғриганидан...

– Хулосани ўзингиз чиқаринг – таъкидлайди доно суҳбатдошим, яна ибратли ҳикматлар айтади.

Бир фозил демиш:

– Мен кексайганда сочимни қорага бўяганим ёшлик гуноҳларимни такрорлаш учун эмас, қариликка мотам учун қора кийганимдир.

Яна айтадилар:

– Агар тилинг боғлиқ бўлмаса, билки, оёгингда занжир бўлади.

– Ҳикмат шундайин дарахтки, унинг томири кўнгишларда ўсади...

Кибриё опанинг суҳбатлари кўнглимизни кўтарар, аклимизни чархлар, ҳаётга тийрак кўз билан қарашга ўргатарди.

1996 йил, август. Зулфияхонимнинг вафоти опани анча маъюс қилиб қўйди.

Устознинг «Композиторлар» кўчасидаги уйларига Кибриёхоним билан бирга таъзияга бордик. Опа анча хомуш, камгап бўлиб

колдилар. Қадрдон дўсти, яқини орадан кетгани у кишининг кўнглини паришон қилган эди...

Сентябрь ойининг бошларида шоира Шарифа Салимова кизини турмушга узатди. «Чорлади»сига Кибриёхонимни олиб келинг, деб илтимос қилди. У кишига қўнғирок қилдим.

– Келаверинг, келгунингизгача сўнгги холимни қўйиб, тайёр бўлиб тураман, – дедилар ҳар галгидай.

Йўлда, Марказий универмаг биноси олдида нимадир бўлди-ю, машинада анча кутиб қолдик.

– Ойдинпошша, – дедилар ҳамроҳим бироз гинадор, – биз ҳақимизда ҳам ёзасизми? Ё ҳамма гапни «Қаҳрамон» опангизга айтиб бўлиб, биз учун қолмадиму?

Сергак тортдим. Дарров жавоб бердим.

– Кибриёхон опа, умрингиз узок бўлсин! Сиз ўтган билан ертўядими? Дилимда Сизга атаган яхши гапларимнинг қаймоғи турибди...

Сўзимдан қаноат ҳосил қилдилар шекилли, яна гап ҳазил-хузилга ўтиб кетди.

– Шарифахон киз чиқарса ҳам янги келинчакка ўхшайди, нозанин-да!

1996 йил, 26 сентябрь. Кибриёхоним ўтганларида биз дам олишда эдик. Келсак, бу нохуш хабар. Дунё бўшаб қолгандай ғариб эди. Зулфияхонимни йўқотиш аламлари кетмай туриб, Кибриёхоним ҳам бу бебако дунёдан ўтдилар, водариг. Хурмолар олтиндай сарғайиб ўтган файзли ҳовлида Кибриёхонимни йўқлаб дўстлар, дугоналар, шогирдлар жам бўлишди... Муҳаббат Фозилхўжаева – опанинг жонажон дугонаси эхтиром билан сўзлар, Кибриё опа боши ерга киргунча дастурхон ёзиб, шогирдлари, адабиёт мухлисларини меҳмонга чорлади, деб бот-бот такрорларди. Кибриёхонимнинг ҳиянлари Нодира, Хуршидахон у кишининг ҳурматини жойига қўйишди.

Анча пайт бир нарсамни йўқотгандай, опанинг суҳбатларини қўмсаб соғиниб юрдим. Раҳматлик чиройли кийиниб, хурмо тагида дастурхон ёзиб, бир ёнида эски машинка...

Тез-тез тушимга кирар, соғинчим аланга олар эди. Бизни йўқлаб туринг, деганлари қулоғимда акс-садо берарди. Шундай туйғулар

билан хотира ёздим, Иброҳим ака «Миллий Тикланиш» газетасида чиқардилар-у мен ҳам таскин топдим. Опанинг тушларимга кириб умидвор бокишлари тўхтади.

БИЗНИ ЙЎҚЛАБ ТУРИНГ...

Табиат уни дилбар ва зебо қилиб яратганди. Унинг тили ғазал билан чиқиб, ғазал айта туриб дунёдан ўтди! Абдулла Қаххор дейилганда муҳаббат шевасида сўзларди у...

Кибриёхоним суҳбатида бўлган киши ўзини фасоҳат гулшанига кирган одамдай сезарди. Форс-тожик шеърятни, Шарқ ғазалиётини ҳеч бир олима аёл бу каби таҳлил, аруз вазнини нозик тадқиқ этолмас эди. Албатта, унутилмас олим, зукко адабиётшунос Тўхтасин Жалолов суҳбатлари Шарқ шеърятининг фусункор мазмуни билан тўла эди. Зулфиябегим, Саидахонимнинг инсоний дард ва меҳр тўла ўз сатрларини ёд ўқиганини тинглаб, Инсон суҳбатининг бу қадар дилкаш ва самимийлигидан мутаассир бўлган кезларимни кўп эслайман. Баҳор осмонидай тиник хотирали олима, шоира Музайяна Алавиянинг гоҳ Чўлпон, гоҳ Фитрат, гоҳ Усмон Носир, гоҳ Фузулий, гоҳ шоҳ Машрабдан ёд ўқиган ғазаллари, айтган турфа ривоятлари ҳамон кулоғимда жаранглаб туради. Зулфияхонимнинг мунис чехрасида нур балқиб, ўз устозлари, сафдошлари ҳақида айтган хотираларини соғиниб хотирлайман. Ул муборак сиймолар ўтган йиллар қаърларида қолиб кетдиларми? Бизга ёлғиз сўзлари мерос қолдимми?

Кибриёхоним суҳбатлари – инсон дийдорининг мунаввар шодликлари – мен учун азиз ва унутилмасдир.

– Ойдинпошша, бир келинг, биз ғарибларни ҳам йўқлаб туринам, – кўнғироқ қилардилар Кибриё опа.

Баҳорда хурмо гули файзига чулганган мўъжаз ховлидаги чокқина сўрида Кибриёхоним дастурхон ёзардилар. Кеч кузакда баргидан ҳам кўпроқ ҳосилини кўз-кўз қилиб, хурмо тилладай товланиб турган офтобли ховли саҳнида мулоим овозда Кибриёхоним гоҳ Ҳофиздан, гоҳ Саъдийдан, Лоҳутийдан, Мирзо муаллимдан эҳтирос ва завқ-шавқ ила ғазаллар ўқирдилар. Устоз Қаххор

хакида сўз кетганда у киши гул-гул очилиб, турли хангомалар, саргузаптлар, адиб қаламига мансуб шеърӣ ҳажвияларини ёд айтар, ўзлари ҳам яйраб кетардилар. Одоб ва нутқ маданияти, кийиниш одоби хусусида ғаройиб ҳикоятлар беҳисоб эди ул зоти олиянинг бисотларида.

Суврати ҳам, сийрати ҳам гўзал аёл эди у. Кулса кўзларида қора чакмоқ чакнармиди? Қоп-қора пайваста кошлари тутаб ётарди. Жингалак сочларини ўзига ярашиқли қилиб доим бир хил турмак-лаб юрарди. Мен уни ўттиз йил доим шундай кўркам ва барваста, сулув киёфада, меҳмоннавозликда кўриб ўрганганман. Қачон хузурларига борсам, келинчақдай ясаниб, кулиб останада қарши олардилар. У кишининг равиш-рафторида хонимлик сифати бор эди, кибриёлик бор эди. Бирор жойга бирга бормоқчи эсак, фалон соатда келаверинг, унга мен сўнгги холимни кўйиб бўламан, дердилар лутф аралаш.

Бу маърифатли аёл бир кун ҳам қаламни қўлдан қўйган эмас. Шифохоналарда ҳамроҳи қалам, кўзойнак ва сандалдай китоблар, ёки Абдулла Қаҳҳорнинг қўлёзмалари бўларди. Газета ва журналларни синчиклаб ўқирдилар. Тилдаги сакталиқлар, хатоликлар, чалкашлиқлардан безовта бўлиб, дарров матбуот орқали жавоб қилардилар. Бу луқмалар бировга ёкса, ўзгаларга хуш келмасди. Унинг табиатидаги бундай талабчанлик, муросасизлик устоз Абдулла Қаҳҳордан ўтганди.

Абдулла Қаҳҳор билан Кибриёхоним нафақат ёстикдош, балки сафдош, маслакдош, қўлдош, маслаҳатдош ва мисоли устозу шогирд эдилар. Ўзбек, тожик ва рус тилини Кибриёхоним мукамал билардилар, тожикчадан ўзбекчага, ўзбек тилидан тожик тилига, рус тилидан ўзбекчага бемалол таржима қилиш маҳоратига эга эдилар. Албатта, бундай истеъдод аввало худодан ато этилган қуввайи хофиза, тинимсиз изланиш, мутолаа, ички интизом ва кучли ирода мужассамлигидандир. Унинг олти ёшида ёдлаган ғазалларини саксон ёшида ҳам равон ва фаровон айтишидан хайратга тушардим.

Кибриё опа айтардилар:

– Абдулла Қаҳҳор вафотидан сўнг бир йил ҳам яшамасам керак, деб ўйлагандим. Ҳамма нарсаларимни жигарларимга улашиб берганман. Мана, йигирма саккиз йилдан бери яшаб юрибман.

Кибриёҳоним ҳаётининг бирор лаҳзаси Абдулла Қаҳҳор ёдсиз кечмаган. Унинг номини Абдулла Қаҳҳорсиз айтиш ҳам мумкин эмас. Кибриёҳоним ботиний қудрат соҳибаси ҳам эди. У елиб-югуриб 1987 йилда Абдулла Қаҳҳор уй-музейини ташкил этди, бу осон кечгани йўқдир. Ҳар йили дастурхонлар ёзиб, сентябрь ойининг 17 сида – Абдулла Қаҳҳор таваллуд топган куни унинг шогирд ва муҳибларини чорларди. Абдулла Қаҳҳор оламдан ўтган куни бу хонадонда ҳар йили мухлислар, шогирдлар, сафдошлар унинг ёди учун жам бўларди. Лекин бирор маърақада ундай қилдим, бундай қилдим деб писанда этмади, ҳар гал бундай йиғинларда Абдулла Қаҳҳорнинг фазилатларидан сўйлади, унинг ичакузди хангомаларидан айтиб, кўнгилларни шод қилди.

– Бу жиҳатдан Ойбекнинг рафикаси Зарифахоним ва Абдулла аканинг хотини Кибриёҳоним жуда катта савоб ишни бажаришди. Улар йиги-сиғи қилиб, мотамга бурканиб ўтирмадилар, балки чинакам ёзувчининг сафдоши, шогирди каби ўз ҳаёт йўлдошлари ишларини поёнига етказдилар, абадийлаштирдилар, – дердилар жаннатмакон устоз Зулфияхоним.

У меҳмонига жонини нисор қилгудай севинарди, Кибриёҳоним Абдулла Қаҳҳордан сўйлаб беришни буюк давлат биларди. Абдулла Қаҳҳор қўли теккан ҳар парча қоғозни азизу анбиё биларди. Унинг фарзанди ҳам, мероси ҳам, дўсти ҳам, ҳабиби ҳам Абдулла Қаҳҳорнинг қўлёмалари эди.

1996 йил, 17 сентябрь. Кибриёҳоним бизни яна меҳмонга чақирди. Даврада шоиралар қалдирғочдек тизилишиб, Кибриёҳонимни тинглардик. Ҳазал ривоятга, ривоятлар латифаларга, ҳикматларга уланарди. Шарқ шеърятининг латифлиги, теран мазмуни, нозик қочиримлари, пурмаъно ташбиҳларини бизга ўзбекчалаб тушунтириб берарди у.

*Оқарган сочимдан қулма, эй нигор,
Ҳар том бўғотига ёғар дайди қор.*

(Лоадрийдан, таржима бизники).

Турсуной Содикова, Бахшанда Болтаева, Шарифа Салимова, Дилбар Махмудова. Ҳалима Худойбердиевалар йиғилган даврага озгина кечикиб бордим.

– Оёгингиз остида ғилдирагингиз бўлса ҳам, кечикиб юрасизми, Моҳтобхон, – эркалаб қойийди Кибриёхон опа. – Майли, ҳали суҳбатнинг қаймоғи турибди...

Кибриёхоним гоҳ ўзбек, гоҳ тожик, гоҳ форсийда ширали овоз билан ғазал ўқийди. Ҳазрат Навоий, Жомий, Бедил, Лохутий байтларининг «жони»да ёниб турган ҳикмат гавҳарлари, маъни дурлари дилни сеҳрлайди, ром этади. Аруз вазнининг ипакдай пишиқ руқналаридан ҳарорат сочилади. Шавк жаранглайди...

Сўнг устоз Абдулла Қаҳҳор ҳаётига оид ажиб воқеалар, лутфли ҳазиллар, адибнинг ҳажвий ғазаллари кўнгилга чирок ёқади. Шарқ мутафаккирларининг ҳазил ва истехзо аралаш доно латифаларию Абул Фароҳнинг ичақузди хангомаларидан мириқиб сўзлаганда Кибриёхоним офтобдай чараклаб кетар, ора-орада дастурхонга қаранг, деб меҳмоннавозлик қиларди ширинзабон мезбонимиз... Суҳбат, гурунғ олови юракларни иситиб, уч соатлик фурсат ҳам ўтиб кетганини билмай қоламан.

– Опажон, менга ижозат, мажлисим бор эди, – дейман ийманиб.

– Ҳали шеър ўқиб бермадим-ку, – дейди фозила мезбоним мени яна ҳайратга солиб, ваҳоланки уч соат Шарқ мумтоз адабиётининг афсунгар ғазаллари юрагимни дарёга айлантирган, бу ажиб суҳбатдан сира узилгим келмаса ҳам, барибир шошар эдим.

Ҳар бири тўқис шеърдай дилбар суҳбатдошларим билан хайрлашдим. Ҳали ҳам баркамол, кўҳлик, дуркун келинчакникидай қошлари пайваста, овози ўқтам, кўзлари чараклаган Кибриёхоним дарвозагача кузатиб чиқдилар, шошганимдан андак гинадалар...

Бу суҳбатнинг сўнгги дийдор эканлигини қайдан билибман? Бу сулув ва кибриё аёл – олима, таржимон, матншунос фозила инсон билан сўнгги учрашув экан, ҳайҳот! Пардозлари ўзига ярашган, бирозгина йиллар юкидан қомати эгилган, суҳбати дилкаш одамижон Кибриёхонимнинг ўша останада туришлари хотирамда абадий муҳрланиб қолди. Донолар айтган экан, бу дунё бир қарвонсаройдир, бир эшигидан кириб, иккинчи эшигидан чиқиб кетаверасан.

Бу кўхна саройга келиб кетадиганлар кўп. Юракларга эзгулик ва фасохат гулларини сочган инсонларгина мунаввар хотираларга айланиб қоладилар.

Буюк ўзбек адиби Абдулла Қаҳҳор ижодини, ёдини асраб-авайлаб, йиғиб, яхлитлаб авлодларга, она халкига мукаммал бир асардай қолдирган, ўзини шу боис ҳам бахтиёр ҳисоблаган Кибриёхоним Қаҳҳорованинг азиз чехраси адабиёт ва маданият мухлисларига доим «хуш келибсиз» деб пешвоз чиқаверади. У доимо Абдулла Қаҳҳор хонадонининг, уй-музейининг унутилмас хазинабони бўлиб ғойибона суҳбат куради ўқувчиси билан, Аллоҳ раҳмат қилсин!

Форобий кўчасидаги Чиғатой қабристониди буюклар сукути кезиб юради. Ана, Абдулла Қаҳҳорга ёнма-ён қора мармар ёдгорликда мафтункор Кибриёхоним сиймоси нур сочади. Оҳиста гул қўяман. Тиловат қиламан, сукут аро ширали, қувнок бир овоз янграгандай бўлади:

– Қани, ғазал ўкиб берайми?..

Ҳа, Рух абадий деса ишонмоқ керак. Назокатли шоирам Саидахоним топиб айтганлар. Рухларни йўқлаб, хобгоҳларини обод қилмоқ савобига не етсин...

1996.

ГУРУНГ ДАВОМ ЭТАДИ

2004 йил, 12 апрель. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг Мажлислар залида Кибриё Қаҳҳорова таваллудининг 90 йиллигига бағишланган хотира кечаси бўлиб ўтди. Тадбирни уюшма раиси, Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов очиб берди.

Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддинов, халқ ёзувчиси Пиримқул Қодиров, олим Ҳафиз Абдусаматов, Қорақалпоғистон халқ шоири Гулистон Матёкубова, шоира Фарида Афрўз, адиба Олмос Аҳмедова, адабанинг жияни Нодири Жалолова сўзладилар.

Озод Шарафиддинов Кибриё опа ва Зулфия шахсияти фазилатларини ёшларга сингдириш керак, улар хақида китоб ёзиш керак, деб қуюниб гапирди. Анжуман ёшлар мушоирасига айланиб кетди. Дугоналар маслаҳати билан хотира кечасини бошқариш менинг чекимга тушди.

* * *

* Ҳар йили 17 сентябрь Абдулла Қаҳҳор, 12 апрель Кибриёхоним туғилган кунлари А. Қаҳҳор уй-музейида шогирдлар, мухлис-лар билан гавжум бўлади. Уй-музей директори, Кибриёхонимнинг жияни Нодира Жалолова ва Хуршидахон ёзувчининг чироғини ёқиб, обод манзил қилиб, адабий гурунглار ўтказадилар.

Алишер Навоий номидаги Миллий боғда ям-яшил саҳнда улуғ ўзбек ёзувчиси Абдулла Қаҳҳор ҳайкали савлат тўкиб турибди. Салобатли ҳайкал ўрнашган тош курсида бир кишилик жой бўш. Йиллар ўтиб унинг ёнида Кибриёхоним ҳайкали бўлсайди, деб орзу қиламан.

* * *

Самарқанд шаҳрида адиба туғилиб ўсган маҳалладаги кўча Кибриё Қаҳҳорова номи билан аталади.

МУНДАРИЖА

БАХТИМ ШУЛ – ЎЗБЕКНИНГ ЗУЛФИЯСИМАН

Ўзбекистон халқ шоири <i>Зулфия Исроилова</i> хақида эсдаликлар	3
--	---

ЮРТИМ, ЭСЛАЙСАНМИ МУЗАЙЯНАНИ

Фольклоршунос олима, шоира <i>Музайяна Алавияни</i> хотирлаб.....	69
---	----

ОДАМЛАР, АВАЙЛАНГ БИР-БИРИНГИЗНИ

Адиба, шоира <i>Саида Зуннунова</i> ёди	99
---	----

СУҲБАТЛАР ГУЛИ, ДАВРАНИНГ ЗИЙНАТИ

Таржимон, матншунос <i>Кибриё Қаҳҳорова</i> ёнида	133
---	-----

Адабий-бадший нашр

Ойдин ҲОЖИЕВА

ТЎРТ ТАНҲО

Кўнгил ривоятлари

Мухаррир	<i>А. Саъдулла</i>
Рассом-дизайнер	<i>Ҳ. Қутлуқов</i>
Техник муҳаррир	<i>Л. Хиёзова</i>
Кичик муҳаррир	<i>Д. Холматова</i>
Мусаххих	<i>Ш. Орипова</i>
Компьютерда саҳифаловчи	<i>К. Голдобина</i>

Нашриёт лицензияси АИ № 158, 14.08.09.

Босишга 2013 йил 16 октябрда рухсат этилди.

Офсет қоғози. Бичими 60×84 $\frac{1}{16}$.

«Times New Roman» гарнитурасида

офсет усулида босилди. Шартли босма табоғи 8,83±0,93 вкл.

Нашр табоғи 5,86±0,93 вкл.

Адади 2000 нусха. Буюртма № 13-350.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг

«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи.

100129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Телефон: (371) 244-87-55, 244-87-20

Факс: (371) 244-37-81, 244-38-10.

e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz

www.iptd-uzbekistan.uz